

POMERANIA

MIESIĘCZNIK SPOŁECZNO-KULTURALNY | ROK ZAŁOŻENIA 1963 | CENA 5,00 zł | NR 10 (557) | PAŹDZIERNIK 2021

ROZMOWA
Z TOMASZEM SŁOMCZYŃSKIM

SZCZECIN I KASZUBI
– Z PERSPEKTYWY
LITERATUROZNAWSTWA

XX DYKTANDO KASZUBSKIE.
KRÓLEWIÓŃKA JEDZE DO SZCZECINA

Kaszubi i kaszubszczyzna – spojrzenie z zewnątrz. Współczesne badania humanistyczne w Polsce i na świecie

Interdyscyplinarny wykład
ogólnouczelnianny

semestr zimowy
2021/22

4.10.2021

Kaszubi i kaszubszczyzna
– spojrzenie z zewnątrz
Wprowadzenie

prof. dr hab.
Cezary Obracht-Prondzyński
historia i socjologia
Gdańsk

11.10.2021

Młodzi użytkownicy
języka kaszubskiego.
Ideologie językowe
a proces rewitalizacji

prof. IS PAN dr hab.
Nicole Dołowy-Rybińska
socjolingwistyka
Warszawa

18.10.2021

Žěcé i przigòdë Remùsa
w tłumaczeniu na język
czeski. O przygodzie
translatorskiej

prof. dr hab. Miloš Řezník
historia i translatoryka
Warszawa /
Chemnitz

25.10.2021

Wprowadzanie
dodatkowych nazw
miejscowości w językach
mniejszościowych
w Polsce. Przypadek języka
kaszubskiego

prof. UW dr hab.
Sławomir Łodziński
socjologia
Warszawa

8.11.2021

Doświadczenia i postawy
użytkowników języka
kaszubskiego w świetle
badań projektu
Językowe antidotum /
Language as a Cure
(2018–2021)

prof. dr hab. Justyna Olko
socjolingwistyka
Warszawa

15.11.2021

(Nie)Zmieniający się język
a tożsamość Kaszubów
kanadyjskich

prof. dr Motoki Nomachi
językoznawstwo
Sapporo

22.11.2021

Gòdka lëdzy mòrza.
O bogactwie językowym
Półwyspu Helskiego

prof. AJP dr hab.
Lechosław Jocz
językoznawstwo
Gorzów Wielkopolski

29.11.2021

Językowa asymilacja na
Kaszubach w II poł. XX wieku
z perspektywy lingwistycznej
antropologii

mgr Oleksandr Vasiukov,
student PhD
antropologia
Sankt Petersburg

6.12.2021

Znaczenie językowej domeny
religii dla rozwoju języków
regionalnych: język kaszubski
a regionalny język północnej
Japonii

prof. Goro Christoph Kimura
socjolingwistyka
Tokio

13.12.2021

O wyznaczaniu granic
kaszubskiej wspólnoty

prof. UEK dr hab.
Katarzyna Warmińska
socjologia
Kraków

Forma hybrydowa
informacje szczegółowe
<http://www.narracjepogranicza.eu>

Dyskusje po wykładzie online
poniedziałki 17:00–18:00

Organizatorzy

Wykład zorganizowany w ramach
zadania „Etnofilologia kaszubska”
ze środków MSWiA

ZRZESZENIE KASZUBSKO-POMORSKIE
KASZUBSKO-POMORSKIE ZRZESZENIE

Ministerstwo
Spraw Wewnętrznych
i Administracji

POMERANIA

NR 10 (557) | PAŹDZIERNIK 2021

- 3 Nowé témë, nowé gatënczi
- 6 XX Dyktando Kaszubskie. Królewionka jedze do Szczecëna
- 8 Gandalf, réza galarä i historiô „Solidarnoscë”
- 10 Galarä wkòło Òstrowù
- 13 Chciałbym powiedzieć: Jestem Kaszubą. Rozmowa z Tomaszem Słomczyńskim
- 17 Dlô jednégo maturanta
- 18 Szczecin i Kaszubi – z perspektywy literaturoznawstwa
- 23 Ksiądz biskup Konstantyn Dominik – wychowanek i wychowawca
- 28 Obywatel, nauczyciel i żołnierz. Franciszek Ornass (1910–1940)
- 32 Panie Rektorze! Lubòtny Drëchù! Pożegnanie Andrzeja Ceynowy
- 34 Gdańsk mniej znany

NAJÔ ÛCZBA. Edukacyjny dodôwk nr 8 (150)

- 35 Smaki i aromaty Pomorza
- 38 Ksiądz Bronisław Szymichowski – żołnierz, sybirak, kapłan
- 40 Regatë mòdelów
- 41 Chcä wrócëc do kòrzeniów
- 44 Górz. Part II
- 46 Droga do nieba. Nowi albùm z naszima kòscelnyma piesniama
- 48 To kaszëbskò stolëca...
- 50 Jachelë le òbezdrzec, òstelë na stałë
- 54 Słomka z kapelusza
- 55 Z Kociewia
- 56 Lektury
- 60 Przindze lepsi czas dlô pòmòrscich *Aesculus hippocastanum* L.?
- 61 Klëka
- 67 Sëchim pākä ùszlë
- 68 Z bùtna

Ministerstwo
Spraw Wewnętrznych
i Administracji

WOJEWÓDZTWO
POMORSKIE

Ministerstwo
Kultury
Dziedzictwa
Narodowego
i Sportu

GDĄSK

Numer wydano dzięki dotacji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji.
Zrealizowano ze środków Województwa Pomorskiego.

Dofinansowano ze środków Ministerstwa Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu oraz ze środków Miasta Gdańska.

POMERANIA

MIESIĘCZNIK SPOŁECZNO-KULTURALNY

ADRES REDAKCJI

ul. Straganiarska 20–23 / 80-837 Gdańsk
tel. 58 301 90 16 / 58 301 27 31
e-mail: red.pomerania@wp.pl

REDAKTOR NACZELNY

Sławomir Lewandowski

ZESPÓŁ REDAKCYJNY

Dariusz Majkowski (zastępca redaktora naczelnego)
Aleksandra Dziecielska-Jasnoch
(sekretarz redakcji, *Najô Ůozba*)
Krystyna Sulicka
Bogumiła Cirocka
Ludmiła Kucharska
Ka Leszczyńska (redaktorka techniczna)

KOLEGIUM REDAKCYJNE

Piotr Dziekanowski (przewodniczący kolegium)
Andrzej Busler
Roman Drzeżdżon
Ewa Górską
Stanisław Janke
Piotr Lessnau
Wiktor Pepliński
Danuta Pioch
Edmund Szczesiak
Bogdan Wiśniewski

TŁUMACZENIA NA JĘZYK KASZUBSKI

Dariusz Majkowski

ZDJĘCIA NA OKŁADCE

Zamek Książąt Pomorskich w Szczecinie
Fot. Artur Magdziarz

WYDAWCA

Zarząd Główny Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego
ul. Straganiarska 20–23, 80-837 Gdańsk

DRUK

Wydawnictwo „Bernardinum” Sp. z o.o.
ul. Biskupa Dominika 11, 83-130 Pelplin

Redakcja zastrzega sobie prawo do skracania
i redagowania artykułów oraz zmiany tytułów.
Redakcja nie ponosi odpowiedzialności za treść
ogłoszeń i reklam.

OD REDAKTORA

Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie postanowiło zorganizować rocznicowe XX Dyktando Kaszubskie w Szczecinie. Choć dzisiaj mało kto utożsamia obecną stolicę województwa zachodniopomorskiego z Kaszubami, to warto pamiętać, że 19 marca 1238 roku papież

Grzegorz IX w swej bulli użył wobec szczecińskiego księcia Bogusława I właśnie tytułu duce Cassubie – książę Kaszub i to z tej okazji co roku obchodzimy Dzień Jedności Kaszubów. 6 listopada dzięki uczestnikom dyktanda, w mieście u ujścia Odry ponownie zabrzmiał język kaszubski. Będzie to symboliczny powrót Kaszub do Szczecina, symboliczna „rekaszubizacja” – jak określił to wydarzenie związany z „Pomeranią” pisarz Stanisław Janke.

O genezie Dyktanda Kaszubskiego w październikowej „Pomeranii” pisze Justyna Pomierska (s. 6).

Chciałbym powiedzieć: Jestem Kaszubą – to tytuł rozmowy, którą z Tomaszem Słomczyńskim, autorem książki Kaszëbë, przeprowadziła dla „Pomeranii” Daria Kaszubowska (s. 13). W środowisku kaszubskim dzieło naszego felietonisty budzi skrajne emocje: jednych zachwyca, innych skłania do krytyki. Co zatem o swojej książce mówi sam autor? W jaki sposób przyjmuje krytykę i jak reaguje na pochwały? Po odpowiedzi odsyłam do wywiadu.

Sławomir Lewandowski

PRENUMERATA

Z DOSTAWĄ DO DOMU!

Koszt prenumeraty rocznej krajowej z bezpłatną dostawą do domu: 55 zł. W przypadku prenumeraty zagranicznej: 150 zł. Podane ceny są cenami brutto i uwzględniają 5% VAT.

Aby zamówić roczną prenumeratę, należy:

• dokonać wpłaty na konto:

PKO BP S.A. 28 1020 1811 0000 0302 0129 35 13,

Zarząd Główny Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego
ul. Straganiarska 20–23, 80-837 Gdańsk,
podając imię i nazwisko (lub nazwę jednostki
zamawiającej) oraz dokładny adres

• złożyć zamówienie w Biurze ZG ZKP,

tel. 500 183 832

e-mail: prenumerata@kaszubi.pl

NOWÉ TÉMÈ, NOWÉ GATÈNCZI...

Hana Makùrôt-Snuzèk i Grégór Schramke òstelë dobiwcama XXII Ògłowòpòlszczégò Lëteracczégò Kònkùrsu miona Jana Drzéżdżona. Wrãcziwanië nõdgródów jima i zaòstałim wëprzédnionym bëło sparłãczoné z promòcjã nõnowszégò „Zymkù”.

Latos w kònkùrsu bëło taksowóné 13 dokazów w trzech kategòriach: pòezjò, òpòwiòdanié abò esej i dokòz na binã. 30 sèwnika w sedzbie Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrszczi Pismieniznë i Mùzyczci jesmë pòznelë dobiwców. Jãz w dwùch kategòriach dobëła Hana Makùrôt-Snuzèk, znónò przédno jakno badërka kaszëbszczégò jãzëka i pòetka, àutorka bëlnëch ksążk pòeticzczich (m.jin. *Testamèntë jimaginacji* i *Intimné mònologizy*), chtërna swòje ùsòdzczi pùblikùje czãsto w „Stegnie” – lëteracczim dodòwkù do „Pòmëranie”. Latos òbsãdzëcele (Adela Kùjik-Kalinowskò – przédniczka, Jerzi Stachùrszczi i Andrzej Bùsler) przëznelë ji pierszi mòł za wierztã „Kropka mléka” i za dokòz na binã „Cerpienia młodégò Kazégò”.

W kategòrie prozë dobël Grégór Schramke, chtëren òd wiele lat je zrzeszony z almanachã „Zymk”, dze pùblikowòł m.jin. òpòwiòdania: „Dzeczë”, „Drapcë” i „Szmùgler”. Jegò tekstë pòjòwiałë sã téz w antologiach wëdówónëch pò kònkùrsach m. Jana Drzéżdżona.

A hewò cawnò lësta dobiwców XXII Kònkùrsu:

Pòezjò:

1. Hana Makùrôt-Snuzèk, „Kropka mléka”
 2. Matis Klebba, „Rojenié ò normalnoscë”
 3. Joana Ginter, „Trëczëzna”
- Wëprzédnienié: Stanisłów Frimark, „Jem czëtòł”

Proza:

1. Grégór Schramke, „W rëjnach”
2. Sławòmir Fòrmella, „Legenda ò drzewiãtach”
3. Ana Swistun, „Starësza”

Wëprzédnienié: Kristina Léwna, „Rojenia”

Dokazë na binã:

1. Hana Makùrôt-Snuzèk, „Cerpienia młodégò Kazégò”
2. Adóm Hébel, „Balet Twòrz Smãtka”
3. Karolëna Serkòwskò-Secechòwskò, „Kaszëbskò Famiłiada”.

Wszëtczim winszëjemë!

Jak czëtómë w protokòle Kòmisje Òbsãdzëcelów: „Juri XXII Ògłowòpòlszczégò Lëteracczégò Kònkùrsu miona Jana Drzéżdżona w latosy edicje doceniło przédno nowatorskã témiznã nadesłónëch dokazów, a téz òriginałnosc gatënkówëch fòrmów, jaczë donëchczòs nie pòwstòwałë w kaszëbszczi lëteraturze. Wòrt téz pòdczorchnãc jãzëkówã starnã nadesłónëch ùsòdzców, jaczë trzimałë wësokã artisticznã fòrmã wërazu kaszëbszczégò jãzëka”.

Latos MKPPiM miało téz ògłoszoné kònkùrs na nõlepsze tlòmãczenié na kaszëbszczi jãzëk dokazu

Cypriana Kamila Norwida. Wëprzédniony òstelë Ida Czajinò i Matis Klebba.

Wespòł z rozrzeszenim nëch kònkùrsów w Mùzeùm òdbëła sã promòcjò nõnowszégò (jednòstégò) zsziwkù pismienia „Zymk”, jaczi ùkòzòł sã w 20. rocznã dzejaniò Zéndzeniò Młòdëch Ùtwòrców Kaszëbszczich. Je to nõwikszzi z donëchczasnëch zsziwków, a bënë nalëzemë ùsòdzczi: Piotra Cëchòsza, Grégòra Cysewsczégò, Słòwka Fòrmellë, Gracjana Fòpczi, Joanë Ginter, Zusanë Gliszcziniszcz, Adama Hébla, Szëmòna Jeńcë, Mariana Jelińsczégò, Matisa Klebbë, Kaszëbszczégò Rocka Òbrzãdowégò, Kristinë Léwnë, Kùbë Lubòcczégò, Henrika Mùsë-Kòta, Jana Natrzecégò, Mòrcëna Òdelszczégò, Krësztofa Plater-Zòlewsczégò, Gracjanë Pòtrëkùs, Eùgeniusza Przëczkòwsczégò, Mateùsza Radzejewsczégò, Miklosza Ridigera, Titësa Rolszczégò, Katarzënë Ródë, Anë Rózk, Grégòra Schramcz, Marka Serkòwsczégò, Karolënë Serkòwsczi-Secechòwsczi, Jerzégò Stachùrszczégò, Krësztofa Tuska, Małgòrzatë Wątòr i Dawida Zmarzlégò. To jãz 31 ùtwòrców i baro rozmajité lëteracczë gatënczi. Ròczimë do czëtaniò! „Zymk” nr 11 wëdało MKKPiM, a dedikòwóny je òn „Rómanowi Drzéżdżonowi [m.jin. bëlnémù felietoniscë „Pòmëranie”] w strzëbrny jubileùsz mùzealny robòtë”.

W artisticznym dzëlu lëteracczégò swiãta we Wejrowie wëstãpilë Tatiana Slowi i Paweł Kerszka. Całë wëdarzenié òdbiwało sã w òbrëmim Dniów Kùlturë Wejrowszczégò Pòwiatu.

XXII Ògłowòpòlszczi Lëteracczi Kònkùrs m. Jana Drzéżdżona je finansowóny z dotacje Mìnystra Bënówëch Sprów i Admìnistracje.

AM

Dobiwcowie latoségò kònkùrsu m. Drzéżdżona. Òdj. dm

Organizator, to je MKPPiM we Wejrowie, wëdò wszëtczé nòdgródoné dokazé w antologie, ale niecierplëwim lubòtnikóm naji lëteraturë ju terò bédëjemë dobëtą wierztà i dzëlcé nòlëpszégò òpówiòdaniò:

Hana Makùròt-Snuzëk

Kropka mléka

Wëwòdzã sã z kropczì mléka
wëbùchli z bańków piersy
i wëlizóny starowno
jãzorã rëczącym za žëcym.
Nen biòli dojny sok
ju w pierszych sztótach człowieczëznë
jem przeżuwòł i dzegwił
jakno
Pierszą Wieczerszą.
Sëtò piersnò bardówka dónò jakno òcalenié
miłotą jò miòł wëszarpóné, scëśniaté,
z ji gòrdzelë jem toczìł
wezbróną słodczëznã i spiëw.
Jak niewëżëti – kòchającë – jem susòł
miãso z dësą matczy w mim gãbyszczu nigle mlëcz –
zakùszkónégò dmùchajka.
Kò czëstò biòłosc bëła pòkrzësnieszò niżle to, co zelone
na zymkù jem wčeròł w niã le krëwiã deszczu.
Òb czas nëch aktów krëjamnoscy wkòł krãżëlë atomë
dòków, òkrëszëné blón i pùch sëwòwłosëch kòłpiów.
A jò wcyg pił mlékò i piskòł mlékã.
Pò wëlanim sã z zaròdka
plënné žëcé stało sã gnòcëszczã,
a kropka wielekropką...
Tak so ò tim dëdóm terò,
jaczégò z dzélów jistnieniò ni móm zrozmióné.
Na pierszi pòzdratk wszëtkò je dosc jasné.
Kò pewno, leno czëmù wkòł warchi Strach?
Czemù szlëczy jãzëka schną od Krzëkwë?
I czëmù mlékò òstało przeżarté przez kwas Płaczu?
W òbliczu tegò zacinóm jesc kòmòrczi
miãśniów chleba. W całi pòłni niemòcë
òbgrizòm w jómie gnòtë i nokce,
pamiãtchi pò matce,
co w ji bardówkach mlékò skisło kù reszce.
Teròzka tak stojã bez ni sòm pòł-nibë-martwi
zasapóny zmarachówóny homo sapiens
pò pas w czapòce. Zdłużã kalëgów
zòs wëticzonã móm mapã, gdzie kropka mléka
zlała sã z kropką krëwi.
Nie wiém, mòże to wszëtkò
piërwi zložëło sã w całosc,
a pòtemù rozpadło
na wësëpiszczu smiercë...
A jò znòwù jem w kropce.
Tim razã pùsti. I pòza zasygã.
Pijã czeliszcz mléka UHT.

Grégór Schramke

W rëjnach (wëjimk)

Dzén 1., zarò pò...

– Julia! Timk! Žëjeta? – zakrzikł Mòrcën i zaczął rzëpòtac
òd pichù. Doznòł sã, że cëśniãti strzàsã lezi na zemi. Gdzes
òd jegò prawi stronë dało sã téz czëc chruchel.
– Timk? Jes to tã? Jes cali? – krzikał.

Pich drapòł Mòrcëna w gardło. Chłop czuł gò téz
w nosu, we włosach, w òczach, na ruchnach. Wszãdze.

– Tatkù! Gdzie jesse! Nick nie widzã!

– Wez sã nie rëszej! Ju do ce jidã! – chłop sã pòd-
niòł na sztëróczy i maklajacë drogã przed sobã, rësził do
knòpa. Sztót pòzni bëł ju przë nim i chùtkò spròwdzòł
ràkama, czë sënòwi nick nie je.

– Jes cali? Jes cali? – dopitiwòł sã dërżącym głosã
w przerwach òd chruchlaniò.

– Jo, wierã jo – knòpa téz dëszeło.

– Bòli ce co?

– Nié, wierã nié. Co sã stało, tatkù? – wëchrapiòł
knòp.

– Nie wiém! Wez so zaslón czim gãbã – òdrzekł
chùtkò i sòm zarò scygnął z se flanelowã kòszlã w kròtã
i zawinął so jã na licach. Naròz zakrzikł: – Julia! Julia!

Cësza.

– Jenëczkù, Bòże Nòswiãtzi! – jãknął i rëgnął na
sztërókach w starnã, gdzie jesz przed sztòtã stała córka.
Naròz trącił cos miãtczégò, co leżało na zemi.

– Julia! – chłop namaklòł ji lica. Zaczãł spròwdzac gło-
wã i nad lewim ùchã pòczuł zacht gùza i cos lepczégò.
„Krew!” – łisnãło mù w mùskù.

– Jenë, jenëczkù drodżi – wëszeptòł. Przëložił dwa
pòlce z bòkù gardła. Zastëdnął. Czekòł. I nic pòd nima
nie uczuł.

– Tatkù, co sã stało z Julã? – chłop nawetka sã nie do-
znòł, że knòp je przë nim i dotikò jegò remienia.

– Ciiii... – syknął. – Nie wiém.

Űrzas zaczął gò òbjëmac. „Le spòkójno! Le spòkój-
no!” – pòwtòrzòł w głowie. Chùtkò przesënął pòlce
zdebkò dali na szëji córczi. Mòcni nacësnał.

– Dzãci Bògù! – wzdichnął. Pùls bëł. Chłop pòspiew-
no sprawdzil ji nodzi, rãce, brzëch. W pòrządkù. Copnął
sã do renë na głowie, zaczął pòlcama pòmälë jã badéro-
wac. Julia naròz jãknãła i sã zrëszeła.

– Julia! Julia! Czëjesz mie?

– Jo – òdrzekła pòmälë. – Gdzie jò jem? Co sã... – nie
skuñczëła, bò pich dostòł sã do gardła a plëców i dzëwczã
zaczãło chruchlac.

Chłop sã doznòł, że Julia chwòcëła sã za głowã.
Wstrzàsë rzëpòtaniò mùszalë jesz zmòcnic bòlenié.

– Ała! – stãknãła.

Flot òdwinął swòjã kòszlã i rozerwòł na dwa. Jeden
sztëczk pòdòł córcë.

– Mòsz, przëlòż to do gãbë. Bãdze ce zdebkò lepi òd
tegò pichù.

Zrobiła, co kòzòł.

– Jak jò sã nazëwóm?

– Co?

– Jak sã nazëwóm?

– Dlòcze pitòce? – w zdëszonym bez szòtorã głosu
dzëwczãca bëło czëc strach. – I cëż to wszëtkò...

– Gadòj!

– Jenë, tatkù, doch Mòrcën.

Chłop jesz rôz zdichnął.

– Ŭff, wierā ni mōsz rēszeniō mŭskŭ. To bez to to pētaniē. Bē to sprawdzēc. Jak sā czēsjesz?

– W pōrządkŭ. Le głōwa mie bōli – dzēwcā pōmalē pōdniosło sā do sedzāczci.

– Nick jinszēgō ce nie je? Jak wszētcich cēsnało na zemiā, tē, widzec, mŭszala rēpnāc głōwā w rańt stoła – wēwidnił. – A jak bē cē sā robiło mgło, wez zarō gadōj, jo?

– Jo. Le niē, nie je mie mgło. Le co sā...

Wnym zdebkō na prawō òd Mōrcēna łisnął letczy wid. W ti cemnicē równak zdało sā, jakbē chto zapōlił pōrā mōcnēch żarówkōw. I bēło to tak niespōdzōné, że Jula nie dokŭnczēła zdania, a razā z tatkā wēdzrzała zmrēzonyma òczama w starnā, skādka szła widnosc. Ŭzdrzelē jesz barzi jak òni òslepionēgō Timka, wnetk całēgō òblepionēgō szarim pichā. Knōp w rākŭ trzimōł cos niewiōldzēgō, z czegō bił widk.

– Mōbilka – z niedowierzaniem wērzekł tat. – Jenē, knōpkŭ, jō jesz nigdē nie bēł tak rōd, że tē w paji mōsz telefon! – dodōł ũredowōny chłop i wēcynął rākā pō sprzāt. – Jak to sā stało, że tē gō mōsz? Doch tu ni ma zasygŭ!

– Jō gō zabōcił òstawic na gōrze i gō miōł w czeszeni. – Timk pōdōł òjcowi mąderkā. – Terō jem sā doznōł, że cos mie w ti czeszeni gniece. Ekran je pākli, le zdōwō sā, że wszētkō dzałō. Ŭjc chŭtkō blōsknął na telefon. Zdłuz skła szła rēsēna, le to bēło nic. Włāczil taszlāpā. Zadōczonē pichā bēnē sklepŭ rozlisło mōcniēsziem widā.

– Pōkōz głōwā – nakōzōł Julce.

Czej sā nachilēła do niego, przēzdrzōł sā renie. Pōzlepionē krēwiā i pichā włosē wēdzrzałē ũrzasno. Dejade samō rozcācē, szczescē, miało leno ze dwa centimētrē dlugōscē. Krēwiō tēż nie plēnāła mōcno, a gŭz, chtēren w cemnoscē, òb czas badērowaniō leno pōlcama, zdōwōł sā bēc stolēmny, pō prōwdze bēł wiele mniēszi.

– Ŭff – wzdichnął Mōrcēn. – Nie je tak lēchō. Krēwiō wēmēła renā. Nimō tegō bē sā równak przēdało, żebē czims to przēkrēc, cobē ten pich sā ju nie dostōwōł do ni. Ni mōsz tē czegō? Cōrka pōzdrzała bezradno pō se. Kōszla z krōtczim rākōwkā, dzinsē, strēfle, trampcz. Nē i ta prowizornō larwka na gābie.

– Niē – òdrzekłā pōmalē.

Chłop tēż niē za baro wiedzōł, co zrobic. Kŭnc kŭnców pōdōł taszlāpā Julē, znōw òdwinął so z gābē nen sztēk ti swōji kōszlē i ũrwōł òd niego pōsobny dzēł. Wētrzepōł, zwinął tak, bē tā bēnowā, nōczēszią stronā bēło na wiērzcŭ i pōdōł cōrce.

– Mōsz. Wez so to przēlōz do renē. Pōzni mōże cos lepszēgō nalēzemē.

Mōrcēn wzāł nazōd mōbilkā i nacerowōł lāpā na weńdzeniē do jich ping-pōngōwi zalē. Bēło zawalonē gruzgōtama. Tam tēż zarwōł sā sztēczk pōsowē. Nie wēzdrzało tej za tim, bē szło sā tamtādka wēdostac z tegō sklepŭ.

– Tatku... – zaczała Jula. – Co sā stało?

Mōrcēn sztōt mōłczil.

– Wēchōdzy na to, że nasz bŭdink sā zawalił – òdpōwiedzōł pōmalē.

– Zawalił? – Timk zdōwōł sā bēc czēszo òd se. – Le jak to? Dlōcze?

Gódō Adela Kŭjik-Kalinowskō, przēdniczka juri. Ŭdj. dm

– Nie jem zycher – òdrzekł òjc. Łisnął widā na òkno, jaczē bēło na prawō òd weńdzeniō, na prostopadli scanie. Rozpākłō rama zwiśała smātno, a na zemi sā wōlało rozbitē skło i dosc tēli szmērglēnōw. I czej zwēczažno bez to òkno wpōdōł bēnē sklepŭ dniowi wid, terō straszēła tam le cemnosc rozwalēnōw.

– Jedurnē, co mie przēchōdzy do głōwē – kŭnczil chłop – to to, że to mōgła bŭdla z gazā wēbŭchnāc.

– Bŭdla z gazā? – zdzēwōwōł sā knōp.

– Jo – pōtwierdził. – Czedēs ũ mōji cōtczy tēż takō bŭdla wēwalēła. Bŭdink òstōł stojāc, le sā tak jakōs rozpāknał. Przēdnō scana bēła ũ gōrē òderwōnō òd dakŭ i tak przēsēniātō, że mōgła w kōzdim czasie sā zwrōcēc. Dobrze, że jak ta bŭdla rēpnāła, nikōgō nie bēło doma.

– Mōwice ò Warankach? – zacekawiła sā Jula.

– Jo, ò nich. Ŭni pōzni mŭszelē rozebrac bŭdink do fŭndamentōw i tej pōstawic nowi. Tak tej jō so mēsłā, że i ũ naju bŭdlā wēsadzēło, le tu scanē nie wētrzimalē i wszētkō pōszło w trōn.

– I co terō? – spitōł ze strachā Timk.

Chłop chŭtkō òbmiōł widā resztā ping-pōngōwi jizbē. Pōsowa tam-sam bēła spākōnō i jakbē zdebkō wēdzātō, le żelbetōn leno jesz w jednym placu pŭscyl. Prawie tam, z naprocēmny stronē òd òkna, gdzie rēchli grała Jula. Miała pō prōwdze fest szczescē, bō zarō za tim placā gdzie stojāła, terō leżałē sztēczy żelbetonu i pŭstakōw. „Jakbē cos taczēgō spadłō ji na głōwā...” – pōmēsłōł Mōrcēn i sā jaż zdrgnął.

Scanē trzimalē sā dobrze.

– Co terō? – òdrzekł pētanim chłop. – Nie wiēm. Wierā nick. Wierā mōmē tu bezpiek. Jem dbē, że pōmōc ju jedze. Ŭdwalā rējnē i naju tu nalēzā. Nōwōzniēsziē, że żējēmē i...

Nie dokŭnczil. Narōz w jegō głōwie czejbē rozlisło. Timk mŭszōł pōmēsłēc ò tim samym, bō zdēszonym głōsā wēkrziknał:

– Tatku, mēmka!

Jo, mēmka! Doch wōlała jich na òbiōd. Bēła na trapach do sklepŭ, czej to sā stało.

Chłop rēgnął do luczi òd dwiērzwōw. Dzecē rēsziēła za nim.

– Lēna! Lēna! – zakrziknał w gruzgōtē.

– Mēmka! Mēmka! – zawtōrzēł Jula i Timk.

Rējnē òdpōwiedzałē cēsā.

XX DYKTANDO KASZUBSKIE. KRÓLEWIÓŃKA JEDZE DO SZCZECINA

Obok najstarszego konkursu recytatorskiego Rodnô Mòwa i Akademii Bajki Kaszubskiej (nie biorąc pod uwagę wydarzeń sportowych w Ergo Arenie) to największa inicjatywa edukacyjno-kulturalna Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. Już w Słupsku (2019) mówiło się, aby jubileuszowe dyktando w 2021 r. zorganizować w Szczecinie. Pomysł przyjęto z entuzjazmem! I dziś planuje się – mimo obaw związanych z ograniczeniami sanitarnymi spowodowanymi epidemią koronawirusa – że finał XX Dyktanda Kaszubskiego odbędzie się 6–7 listopada 2021 r. na Zamku Książąt Pomorskich w Szczecinie.

Konkurs jest imprezą wędrującą. Pierwsze dyktando pisało 42 śmiałków na Uniwersytecie Gdańskim; sam pomysł urodził się wśród słuchaczy studiów poddyplomowych dla nauczycieli języka kaszubskiego. Kolejne dyktanda odbyły się kolejno: w Wejherowie, w Kartuzach, w Pucku, w Żukowie, w Sopocie, w Kościerzynie, w Sierakowicach, w Bytowie... Z roku na rok do rywalizacji stawało coraz większe grono piszących, dlatego w jedenastej edycji musiano regulaminem ograniczyć liczbę uczestników do reprezentacji szkół. Obecnie uczniowie piszą w kategoriach wiekowych, w przedziałach odpowiadających etapom edukacyjnym, a dorośli – w grupach amatorów i profesjonalistów (dziennikarze, nauczyciele, edytorzy). Łącznie do zmagania finałowego staje ok. dwustu piszących! Laureaci zdobywają tytuły Mistrzów Kaszëbszczégò Pisënkù. Co pięć lat każdy z nich może stanąć do rywalizacji o tytuł *arcyméstra*. To zaszczytne miano noszą: Iwona Makurat z Kościerzyny (2007), Eugeniusz Pryczkowski z Banina (2012) i Elżbieta Bugajna z Ramlei (2017).

Kaszëbszczé Dyktando/ Dyktando Kaszubskie ma dwa podtytuły: *Piszã pò kaszëbskù* i *Królewionka*

w pałacu. Osobno, ale w połączeniu jeszcze silniej, wyrażają tożsamościowe zobowiązanie. Pierwsze trzeba czytać z akcentem na osobie mówiącej: „**ja** piszę”, „**pi-szę po** kaszubsku”, co daje się też rozumieć szerzej: „**ja** należę do **wspólnoty** piszących po kaszubsku”, czyli do tych, co chcą/mają moc uratować naszą zagrożoną *rodną mowę* – *rodną mowę* ucieleśnia *królewianka* z dzieła Aleksandra Majkowskiego *Żécë i przigòdë Remùsa*.

Pierwsze teksty dyktand przygotowywał prof. Jerzy Treder, językoznawca, badacz kaszubszczyzny literackiej. Jego założeniem było, aby pisanie silnie powiązać z czytaniem dzieł pisarzy kaszubskich, bo to dzięki piśmiennictwu rozwinęła się pisana staranna odmiana języka, tj. kaszubszczyzna literacka. Stan-

daryzacja języka kaszubskiego – od Ceynowy, przez Derdowskiego, młodokaszubów, zrzeszyców i czasy powojenne – kształtowała się (i proces ten trwa) w utworach piszących po kaszubsku prozaików, poetów, publicystów itp. Pierwsze dyktando oparto na twórczości Hieronima Derdowskiego, bo w roku 2002 przypadała 150. rocznica jego urodzin. Rok później konkurs odbył się w pałacu, tj. w siedzibie Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej

Skażonã miòł ce,
wej, cëżynć i znikwic
chcòł do nédzi, le më
cë dómë w pałac przinć
i w pierszé sadnãc rédzi.

(J. Trepczyk,
Kaszëbskô mòwa)

w Wejherowie, w sąsiedztwie Parku Miejskiego im. Aleksandra Majkowskiego, więc teksty zaczerpnięto z twórczości tego autora. Kiedy dyktando organizował Puck, teksty powiązano z Józefem Ceynową (urodził się w Polczynie koło Pucka) w 100. rocznicę jego urodzin, a Sierakowice promowały (także wydaniem antologii) twórczość Antoniego i Aleksego Peplińskich; z czasem konkurs powiązano z patronem roku wybieranym przez ZKP. W dwudziestoletnim kalendarium konkursu pojawiają się najważniejsi autorzy literatury kaszubskiej.

Dyktando podnosi kompetencje językowe uczniów, nauczycieli, dziennikarzy, ale formuła konkursu ma szerszy kontekst kulturowy. Uczęszczający na lekcje języka kaszubskiego mają niecodzienną okazję do zobaczenia i usłyszenia się w kaszubskojęzycznym tłumie – w swoich środowiskach najczęściej są mniejszością. Dla dzieci i młodzieży, a także towarzyszących im nauczycieli i opiekunów to okazja do dobrej zabawy i poznania dziedzictwa kulturowego regionu. Co roku głównym organizatorem jest inny oddział ZKP, a impreza odbywa się w terenie, co daje sposobność do aktywizacji środowiska i promocji miejsca. Dobrą praktyką są „wyjścia w teren” organizowane w czasie przeznaczonym na sprawdzanie prac. W Gdańsku uczestnicy odwiedzili groby książąt pomorskich w katedrze Oliwskiej, w Strzepczu – dom Aleksandra Labudy i spotkali się z jego córkami, w Gdyni zorganizowa-

no wyjazd do nowo otwartego Muzeum Emigracji, w Kolbudach – do elektrowni wodnej. Poza tym są różnego typu warsztaty, występy taneczne i muzyczne. Efektowny program miała edycja w Bytowie, kiedy to Danuta Stenka i Maciej Miecznikowski promowali *Pana Tadeusza* w przekładzie kaszubskim Stanisława Jankego.

Konkurs to przedsięwzięcie o charakterze rywalizacyjnym i ponadbowiazkowym. Tym, którzy chcą potwierdzić swoje mistrzostwo, stawia się poprzeczkę wyżej i wyżej, a motywację do podjęcia wysiłku wykraczającego poza ramy szkolnych programów dają uczciwa rywalizacja, możliwość zdobycia nagrody czy przeżycia przygody. Nieocenione znaczenie dla dydaktyki i osobniczego rozwoju językowego mają tu wszystkie poprzedzające wielki finał działania edukacyjne na szczeblu klasy i szkoły. Dyktando

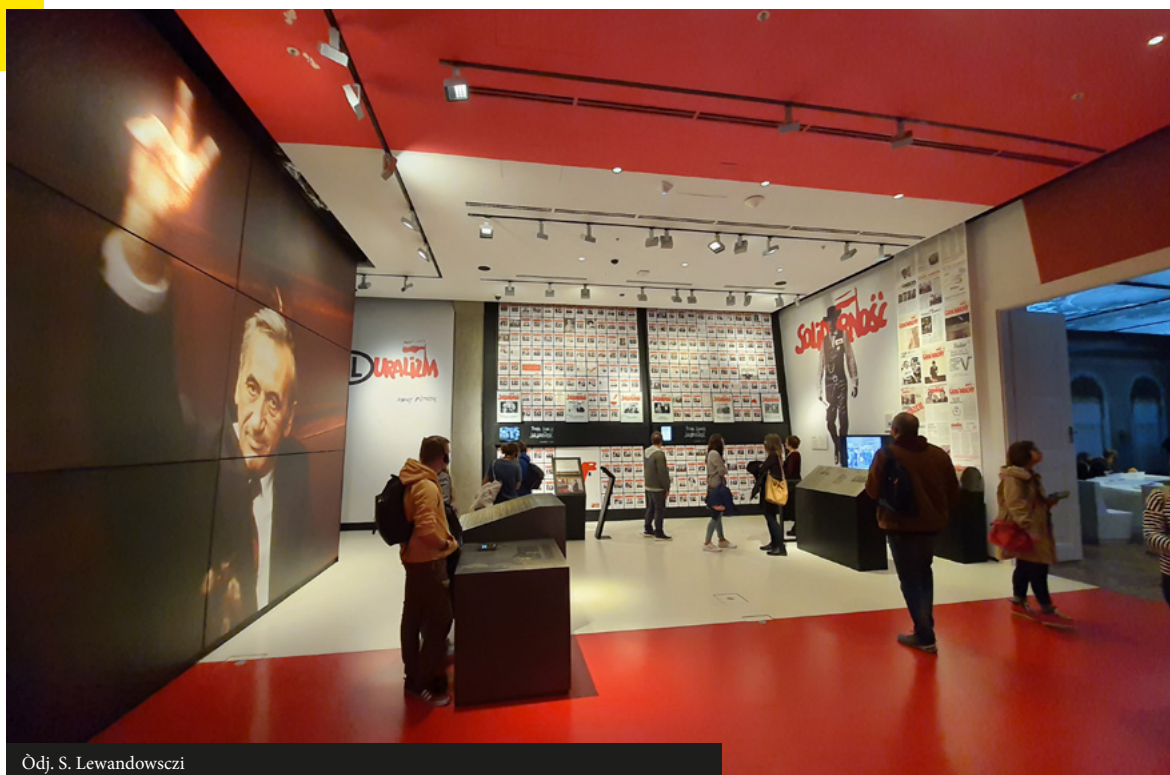
w nauce języka kaszubskiego, w dobie kształtowania się współczesnej kaszubskiej normy językowej, jest niezwykle cennym narzędziem dydaktycznym na każdym etapie nauki szkolnej. Dość powiedzieć, że ortografii w szkole uczy się przede wszystkim ze względu na sprawność czytania, a owo czytanie – łatwy, szybki, bezpośredni dostęp do piśmiennictwa kaszubskiego współczesnego i historycznego – wciąż jest przywilejem mniejszej części społeczności kaszubskiej.

JUSTYNA POMIERSKA

Nie ùważôj na swòjã małosc i żórotnosc. Wëstrzëlë òkã kù swòjì gwíôzdzë a ùdzyrzë serce do wiôldzi sprawë. Zdrzë, jak pëszny ten zómk! Czej złoti mój bót pòstawiã na jegò stopienie, znikną bòrë wkół a wëroscą chatë szczestlëwëch lëdzy, co żdają zbawieniô, jak jich królowò. Wstónie niewiadomi swiatu lud, ò chtërnym dzeje dówno pisac òprzestalë i znówù plëgama òrac bądze zemiã i żóglama jezdżëc bądze pò wódach. Tej przëbòdzi sobie swiat, że lud taczi żil w czasach dówno minionëch i dzëwic sã bądze, że znówù żëje. (...) Bëła jem niemówã, ale dzysò móm wólã mówieniô. Ùdzyrzë dëcha i wierżë w swòjã mòc.
(A. Majkowski, *Żëcé i przigòdë Remùsa*)

TEKSTY WYKORZYSTANE W DYKTANDACH KASZUBSKICH

- 2002 – Gdańsk: *Ò panu Czòrlńsczim co do Pùcka pò sęcë jachòł* Hieronima J. Derdowskiego
- 2003 – Wejherowo: *Żëcé i przigòdë Remùsa* Aleksandra Majkowskiego
- 2004 – Kartuzy: twórczość Anny Łajming (100. rocznica urodzin)
- 2005 – Puck: pisarstwo Józefa Ceynowy (100. rocznica urodzin)
- 2006 – Żukowo: *Żëcé i przigòdë Remùsa* – Rok Kaszubski w województwie pomorskim
- 2007 – Sopot: Rok Bernarda Sychty – twórczość ks. dr. Bernarda Sychty
- 2008 – Kościerzyna: Rok Aleksandra Majkowskiego – twórczość Aleksandra Majkowskiego
- 2009 – Sierakowice: Rok Lecha Bądkowskiego – twórczość Antoniego i Aleksego Peplińskich
- 2010 – Bytów: Rok Jana Karnowskiego – twórczość Jana Karnowskiego
- 2011 – Gdańsk: Rok Floriana Ceynowy – piśmiennictwo Floriana Ceynowy
- 2012 – Strzepcz: Rok Młodokaszubów – twórczość Aleksandra Labudy
- 2013 – Szymbark: Rok Janusza St. Pasierba – teksty o przyrodzie (Bolesław Bork, Henryk Dawidowski)
- 2014 – Luzino: Rok Krzysztofa C. Mrongowiusza – teksty Alojzego Nagla i Stanisława Jankego
- 2015 – Gdynia: Rok Leona Heykego – twórczość Leona Heykego
- 2016 – Kosakowo: Rok Gerarda Labudy – legendy oraz fragmenty dramatu Bernarda Sychty *Przebudzenie*
- 2017 – Bojano: Rok Józefa Chełmowskiego – teksty związane z życiem i pracą patrona
- 2018 – Kolbudy: Rok Franciszka Kręckiego – fragmenty *Bajarza kaszubskiego* i współczesnej literatury
- 2019 – Słupsk: Rok Jana Trepczyka – twórczość Jana Trepczyka
- 2020 – Reda: rok 100-lecia zaślubin Polski z morzem oraz powrotu Pomorza do Polski – tematyka morska
- 2021 – Szczecin: Rok bpa Konstantyna Dominika – teksty związane z historią Kaszubów

Ōdj. S. Lewandowski

GANDALF, RÉZA GALARĀ I HISTORIŌ „SOLIDARNOSCĒ”

Ju dzesãc lat „Pomerania” wespól z Biórã Ōglowégò Zarzãdu Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniŏ rëchtëje dwa razy òb rok warkòwnie dlô piszãcëch pò kaszëbskù. Latos taczé zéńdzenia nôpierzwi bëłë w Czórny Dąbrówce i Parchòwie (më ju ò nich piselë w ùszlëch numrach najégò pismienia), a w dniach 18–19 séwnika ùdało sã je zòrganizowac we Gduńskù.

Ōdj. S. Lewandowski

Warkòwnie w stolëcë pòmòrszczégò wòjewództwa zaczãłë sã w sobòtã reno òd zwiedzaniŏ naji redakcji w Kaszëbsczim Dodomie kòl sz. Straganiarsczi i òbgòdczi Przëdnika Redakcyjégò Kòlegium Piotra Dzekanowszczégò z nômlòdszima ùczãstnikama pòtkaniŏ, m.jin. ò dzejanim Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniŏ, jaczé je wëdòwcã czãdnika i mò swòjã sedzbã w tim samym bûdinkù.

Ze Straganiarsczi czilenòsce ùczãstników warkòwniów (westrzód nich bëłë warkòwi gazëtnicë, kandidate do robòtë w gazëtach abò radio, pòczãtkùjący i barzi doswiòdzczeni lëteracë, sztuderowie etnofilologie i młodi lëdze, jaczi chcelë nauczëc sã czegòs wòrtnégò i pòznac czekawëch lëdzy) szlë piechti – wëzwëskùjąc dosc dobré wiodro – na Wałowi Plac, dze zaczãła sã réza pò Gduńskù z Christianã Sampã – bëlnym znajòrzã historii i dzysdniowòscë tegò miasta. Ō tim pòtkanim mdzemë jesz piselë w pòstãpnym numrze „Pòmëranii”, ale ju terò wòrt pòdczorchnãc, że wnet kòżdë wiadło, ò jaczim wspòminòł naji pro-

Ōdj. S. Lewandowski

wadnik, bŭdzęło wiôldżę zaczekawienié. A nôwikszé wierā to, że we Gduńskù mieszkôł stark Johna R.R. Tolkiena, aŭtora ksążk *The Lord of the Rings* (Panownik piestrzeniów), *The Silmarillion* i *The Hobbit or There and Back Again* (Hobbit, tj. w tã a nazôd). Nen Johnów ópa bël specjalistą ôd robieniô bëlnëch sztëcznëch ôgniów. Jistno jak czarzbón z ksążków ô Strzôdzemim. Jesmë tej szpòrtowelë, że Gandalf bël gwësno Kaszëbą.

Pòsobnym pónktā warkòwniów bëło zwiedzanié Èuropejszczégò Centrum Solidarnoscë – nowôczasy instytucje kùlturë, jakô mô za cël ùpamiātniwanie dziejaniô „Solidarnoscë” i zrzeszonëch z nią lëdzy, dokùmentowanié czasów ùpòdkù kòmunizmu w pòlsczim państwie, a jész nôùkòwë badérowania i ôrganizowanié wëdarzeniów wôznëch dlò rozwoju ôbëwatelszi spòlëznë. Wôżny ùdzël w dobëcach „Solidarnoscë” mielë téż Kaszëbi. Ô tim wszëtczim ôpòwiôdała nama prowadniczka Judita Bielanowskô. Pitaniów do ni bëło tak wiele, że jesmë sã kāsł spóznilë na pòlnië...

A ten mòltëch më ju jedlë w Césarsczy Przëstanie, jakô dzejô na placu dôwny Césarsczy Stocznie, w ôbrëmim pòwstôwającégò Młodégò Miasta.

Wôżnym dzělā warkòwniów bëła rëza Gduńszim Galarā. Jesmë jachelë Miartwą Wisłą i Kaszëbszim Karnôlā (ôkrāżiwającë ôstrów, jacji zwie sã... Ôstrów) i ôbzérelë ôd stronë wôdë m.jin. ôkrātownie z Grëpë Remòntowa Holding [Remontowa Holding S.A.]: Gduńszczy Stocznie „Remòntowa” (Remontowa Shiprepair Yard S.A.) i Remòntowô Shipbuilding (Remontowa Shipbuilding S.A.; dôwnô Nordowô Stocznio). Ô ny rëzë mòżeta przeczëtac w tim

numrze „Pòmëranie” tekst Piotra Dzekanowszczégò na str. 10-12.

Na kùńc dnia bëło jész zëndzenié na rozmajité témë, m.jin. ô pòwstôwającym pòrtalu Kùlturowniô, jacji mô zbierac i pòdawac w internece rozmajité wiadła na témā kaszëbszci kùlturë.

Niedzela bëła ju barzi spòkójnô. Slédné ôbgòd-czi, pòdrechòwanié i szpacëra pò czekawëch mólach Gduńska, jaczich nie dało sã zwiedzëc pòprzédnégò dnia.

Dzākùjemë wszëtczim najim prowadnikóm i gòspòdarzóm placów, jaczë jesmë mòglë ôbezdrzec.

AM

Warkòwnie dlò piszącëch pò kaszëbskù we Gduńskù w dniach 18–19 sëwnika ôstałë ùdëtkòwionë przez Ministerstwò Bënowëch Sprów i Administracje.

Ōdj. S. Lewandowski

Óstrów. Òdj. Mòrcën Kòszalka

GALARĂ WKÒŁO ÒSTROWÙ

Gduńsk bez wòdë? Nié, niemòżebno. Bez wòdë Gduńska bë nie bëło. Wisła a Bòłt dówalë mù leżnosc do rostu, bògaceniò, nima przëcygelë do niego lëdze z rozmajitëch strón. Tak je téż dzysò. Temù chto mò szmak na lepszé pòznanié miasta, mùsi chòc na chwilã dac sã na wòdã.

Cesarskò Mòla nijak nie szlachùje za Òstrowã Zachòwów, za Dłudzim Tòrgã téż. Pewno temù nie trafilimë tam ùrmów turistów. Szari industrialny ùbrzeg, zaòstałosc pò òkrãtownie, na jacji stoi prosti kòntenerowi bar, nie nãcy. Bò czym bë miòł, òsoblëwie we wietrzną, zëmnã sobòtã w pòłowie sëwnika? Doch pòmalinkù, nie nãcy leno z piersza. Kòle baru pòrà àùtołów, krótkò tòblëca. Stoji na ni, że w pòłowie XIX stolatò zaczãlë tu bùdowanie òkrãtów. Z òkrãtownie,

nòpierwi Królewsczi, a czej prësczi król òstòł césòrzã pòzmieniony na Cesarską, na szeroczé wòdë pùszczëlë krążowniczi, kanónierczy, a nawetka u-bootë. Pò drëdzi wòjnie to tu pòwstòł pierszi pòlscki òkrãt – Sołdek (òd miéństwa jednégò z òkrãtowników). Do tegò jednostczy z domòcyma pòzwama – Gryf Pomorski i Radunia, kò téż z barzi pasownyma do pelerowskich czasów – Komunnist, Pioniersk, Marceli Nowotko.

Òdj. S. Lewandowski

Òdj. S. Lewandowski

Ōdj. S. Lewandowski

Ně, wiater duje, tej calim karnā wchòdzymě do baru. We strzòdkù prosto jak dlò spartanów. Leno sztëre stolë i pòrã ław. Ōkróm nas jesz jaczés towarzëstwò. Zdò sã, że jak mē żdają na rejs na galarze. Zarò blëskò je pòmòst, gdzie ùwiązelë pòrã nēch òsoblëwēch bòtów, stwòrzonēch wedle stòręgò flësacczégò mòdła. Dòwni rēchtowelë taczë na pòłnim Pòlszczi, żebë z kòpicama towaru bieżëc do Gduńska. Tu flësòcë przedòwelë, co wiezlë, a do tegò jesz... swòjégò galara. Gduńszczanowie rôd kòrzistelë z grëbēch dëlów, z jaczich ùsadzalë te bòtë. *Mē nasze zamówilë téż na pòłnim Pòlszczi we Wieluniu ù méstra Wacława Witkòwsczégò. To ju sztëre lata – klarëje Piotr Kòzłowski, załóžca Fùndacje Gduńsczi Galar.*

Kùreszce wchòdzymë na plaskati bòt. Pò pròwdze je to czwòronórtnò drzewianò platfòrma z nisczima burtama. Nié piãknò, nié chùtkò. Tec nòlepszò do flësu, sztabil, przeplënie pò snòdczim, nawet pò 20-centimétrówi wòdze. Sòdómë na ławeczkach, pòd nogama mómë grëbë dële òd danë. *Wërznālë je ze 150-latnēch drzew. We skwiedzì midzë dëlama wepchlë kònopnë pòwròsła dlò òbszczelnoscë – gòdò Kòzłowski, co bãdze naszim szëprã a turisticznym prowadnikã.*

Jidzemë na wòdã. Naszégò galara nie pchò rzeczny zoch, ale cëchi mòtór. Ùmiarłò Wisła je tu szerok nawet na wiãcy jak 200 métrów, kòrëto z piersza prowadzi na nordowi zòpòd, a pò tim skracò na nordowi wschód. Całi ùbrzeg, to je òd stronë Ōstrowa (to

Ōdj. S. Lewandowski

Ōdj. S. Lewandowski

Ōdj. S. Lewandowski

Ōdj. S. Lewandowski

Ōdj. S. Lewandowski

Ōdj. S. Lewandowski

pò pròwdzë òstrów) i òd zòpadu trzymają betonowé mòla z wërzniałima co sztót głąbi basenama. Z lewa witają nas emblematë òkrätowniów – wësocze dwi-dzi. Na jeden, to je na M3, jidze nawet wlezc. *Pòrã lat dowsladë próbòwelë je spùscëc. Z jednym nawet jima sã ùdało. Kò tej lëdze z Gduńska stanãlë przëk. Protestë sprawilë, że mùszëlë dac pòkù – òpòwiòdò nasz szëper.*

Cekawò je téż na wòdze. Doczi, pchacze, pò-głąbiarczë i prawie bùdowónë abò ùprawionë òkrätë. Rozmajitë kòntenerówce, drobnicówce, kùtrë a promë. Wnet z całëgò swiata i dlò całëgò swiata. Z mòtorama na ropã, benzynã abò sztróm. Dzysò w òkrätowniach, a je jich tu pòrã, sztëlëją nié leno òkrätë. Na Ōstrowie widzimy dłudżë filarë wiatrowëch elektrowniów, co mają stanac na Bòłce. Dali leży stołennë stalowë remiã do wrót w òlãdersczë damie, co pilëje, żebë mòrskò wòda nie zalãła Amsterdamù. Do grëpë w rozmajitëch „mòrskich” firmach robi tu nawetka pòrãnosce tësãców lëdzy. Pròwdac nié wszët-

czim òkrätownióm sã darzi, kò pòmianë ò ùmieranim gduńszcégò òkrätownictwa są mòckò przesadzonë. To wcyg wòzny mòtór regionalny gòspòdarczë, co mò przinòsnc.

Drëdzim na gwës je pòrt. Jegò dzël widzimy, czej nasz galar dochòdò Ŭmirtą Wisłã do Kaszëbszcégò Kanału. Ten nie je jak òna krzëwi. W XIX stòlatim wëkòpelë gò, żebë miec krótszã drogã z Gduńska do mòrza. Tedë nazëwelë gò Królëwsczim Pòrtã. Skrócëlë trasã ò kòl 2 km. I më tim skrócenim bieżimë nazòd do Cesarsczë Mòle. Je jész co òbzerac i zdebłò mni duje.

Kask przewiali pò 40 minutach schòdzimë z gala-ra. *We Gduńskù nie je letkò dac szerzi do wiëdzë, że je nowò atrakcjò. Doch mómë jich w miesce skòpicã. Në w tim roku ni mòżemë jarmòlëc. Latos më przewiezlë 9 tësãców lëdzy – gòdò Pieter Kòzłowski. A pewno w przinòdnym bãdze wiãcy. Tec Gduńsk dobrze pòznawac téż z wòdë.*

P.D.

Fot. ze zbiorów prywatnych

CHCIAŁBYM POWIEDZIEĆ: JESTEM KASZUBĄ

W Polsce przyjęta z entuzjazmem, w środowisku kaszubskim budzi skrajne emocje: od zachwytu po surową krytykę. O zarzutach wobec publikacji, o naszych kaszubskich wadach i zaletach oraz o tym, czy jest nadzieja, by zachować kulturę i język dla przyszłych pokoleń, z Tomaszem Słomczyńskim, autorem książki *Kaszëbë*, rozmawia Daria Kaszubowska.

Tvoja książka to niewątpliwie lektura obowiązkowa dla wszystkich Polaków spoza Kaszub – sama sprezentowałam ją kilkorgu znajomym z Warszawy i z Krakowa – którzy chcieliby zrozumieć ten etnicznie odmienny lud, jakim jesteśmy my, Kaszubi. Ale powinna też stać się lekturą uzupełniającą dla wszystkich Kaszubów, nawet tych, którzy posiadają sporą wiedzę o swojej małej ojczyźnie, ponieważ jako stojący z boku obserwator poruszasz wiele tematów, o których my, miejscowi, mówić nie chcemy lub mówimy w sposób zawołowany, takich jak przymusowa służba w Wehrmachcie, podpisywanie Volkslisty czy gwałty na kobietach dokonane przez czerwonarmistów. Powiedz, jak książkę odbierają czytelnicy i czy ten odbiór różni się w zależności od tego, skąd pochodzą?

Pisząc, miałem obawy, że treść książki będzie dla czytelników oczywista, że będą rozczarowani, je-

śli nie dowiedzą się z niej niczego nowego, i to zarówno Kaszubi, jak i Polacy spoza Kaszub. Jest wręcz przeciwnie. Otrzymuję wiadomości z całej Polski, że ludzie nie mieli pojęcia o wielu sprawach kaszubskiej historii, które poruszyłem. Niby coś wiedzieli o przymusowej służbie w Wehrmachcie podczas drugiej wojny światowej, ale nie wiedzieli, że od tego zależało życie rekruta i jego najbliższych. Słyszeli o Piaśnicy, widzieli to w filmie *Kamerdyner* w postaci kilku kadrów, ale dopiero w książce przeczytali o zbrodni pomorskiej, podczas której Niemcy wymordowali do czterdziestu tysięcy osób. Byli zaskoczeni tym, że Kaszubi pomagali więźniom obozów koncentracyjnych. Że żołnierze Armii Czerwonej traktowali w okrutny sposób nie tylko ludność niemiecką, ale i kaszubską. Założeniem publikacji było pokazanie Polakom Kaszub. Jednak nie jest to kompendium wiedzy, nigdy nie siliłem się na to, by nim było. Jest to moja opowieść okiem reportera o tym, co widzę, co czuję, co odkryłem

podczas mojej wanoi po Kaszubach. A jednak za-
ryzykuję stwierdzenie, że jeśli ktokolwiek w Polsce
będzie chciał się dowiedzieć czegoś o Kaszubach,
sięgnie albo po przewodnik, albo po moją książkę,
bo to jedyna obecna na rynku księgarskim pozycja
na ten temat, dostępna w ogólnej sprzedaży w Kra-
kowie czy Warszawie. Natomiast kompletnie nie
wiedziałem, w jaki sposób moja książka zostanie
odebrana przez aktywne środowisko kaszubskie,
takie jak Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie czy
Kaszëbskô Jednota. Tymczasem większość książ-
kę przyjęła... uprzejmie i raczej pozytywnie. Choć
dotarły do mnie i takie opinie, że to niedobrze, że
ktoś taki jak ja – z zewnątrz – udaje teraz eksperta
od Kaszub i kaszubszczyzny.

Czy zatem możesz się uznać za eksperta od spraw kaszubszczyzny?

Absolutnie nie! Nigdy nie uzurpowałem sobie
takiego prawa, nigdy też o to nie zabiegałem. Ka-
szubskie środowisko ma wielu cenionych naukow-
ców. Ja jestem dziennikarzem, literatem. Obserwa-
torem.

Tę obserwację można dostrzec podczas lektury. Stoisz z boku, starasz się nie zajmować konkretnego stanowiska. A jednak w swoich reportażach poruszasz wiele trudnych tematów. Często pojawiają się głosy czytelników, że nie są w stanie czytać na przykład o gwałtach na kaszubskich kobietach. Czy dla ciebie jako autora również właśnie ten reportaż był najtrudniejszy?

Każdy z nich był trudny na swój sposób. Jeden
trudny technicznie, inny psychicznie. Problemem
na przykład było dostać się na łódkę z rybakami,
zabiegałem o to aż dwa lata, nikt bowiem nie chciał
dopuścić do swojego połowu człowieka obcego,
a już szczególnie dziennikarza. Niełatwo było tak-
że napisać o ezoterykach w taki sposób, by ich nie
skrzywdzić i by po lekturze nikt nie patrzył na nich
jak na wariatów. Oczywiście emocjonalnie trud-
no było pisać o gwałtach. Ale staram się oddzielać
płaszczyznę zawodową od własnych przeżyć. Lu-
dzie mówią: Ja nie mogę o tym czytać; jak ty mo-
głeś o tym pisać? Ano mogłem, to moja praca.

Książka zbiera pochwały, ale i krytykę. Z jednej strony pojawiają się głosy Polaków, że nie dowiedzieli się, jakie są regionalne potrawy kaszubskie czy co to są *Kaszëbszczë nótë*. Z drugiej strony padają słowa od Kaszubów, że niedostatecznie zgłębiłeś wiele istotnych spraw, ot, przykład pierwszy z brzegu: Gryf Pomorski, przez ten temat się prześlizgnąłeś. Jedni mówią, że nas zanadto zniemczyłeś. Inni, że zanadto spolszczyłeś.

Krytyka płynąca z Warszawy dotyczy tego, że za
mało w mojej książce folklorystyki i turystyki, czy-
li tego, co się sprzedaje w Polsce na temat Kaszub.
Lecz wraz z wydawcą przyjęliśmy założenie, że to
nie ma być przewodnik turystyczny. Jeśli ktoś chce
poznać atrakcje lub dowiedzieć się czegoś o potra-
wach i kulturze, może sobie kupić przewodnik po
Kaszubach, bo tych nie brakuje. Z drugiej strony
zupełnie inna krytyka płynie ze środowiska tutej-
szego: jakoby w książce nie było czuć kaszubskie-
go ducha. Pojawia się też zarzut, że mam zanadto
polonocentryczny punkt widzenia. No więc odpo-
wiadam: polonocentryczny punkt widzenia zawsze
będę miał, bo jestem Polakiem. Nigdy nie twierdzi-
łem, że mój punkt widzenia jest jedynym słusznym
i mówię również o tym otwarciem w książce. Propo-
nuję przyjąć, że jest to – dla jednych może cieka-
wy, dla innych może nieciekawy – ale MÓJ punkt
widzenia. Jednym sprawom poświęciłem więcej
uwagi, innym mniej, bo gdybym chciał poruszyć
wszystkie istotne tematy, musiałbym napisać en-
cyklopedię. A to nie jest encyklopedia. Można
oczywiście się zastanowić, czy nie warto napisać
Kaszëbë 2 i wówczas rozwinąć wątek na przykład
Gryfa Pomorskiego. Tak czy owak, cieszę się, że
głosy krytyki się pojawiają, bo to znaczy, że książka
wzbudza emocje i jest przyczynkiem do większych
dyskusji. Jeśli któryś z kaszubskich intelektualistów
czuje niedosyt, niech napisze swoją książkę. I nie
ma drwiny w tym, co mówię, niech jego książka
będzie polemiczna z moją, niech ścierają się różne
punkty widzenia.

A jak odniesiesz się do tego, czy przypadkiem nas zanadto nie spolszczyłeś lub nie zniemczyłeś?

Patrząc przez okno, nie mam wątpliwości, że żyję
w Polsce. Tę kaszubskość również widać, ale trze-
ba dobrze nadstawić uszu i szeroko otworzyć oczy.
Kilka dni temu jechałem z córką do stadniny koni
i wstąpiliśmy do sklepu kupić marchewkę. W skle-
pie stał młody chłopak, może siedemnastoletni,
i rozmawiał z ekspientką piękną kaszubszczyzną.
Ale w momencie, gdy wszedłem, chłopak automa-
tycznie przeszedł na język polski. Takie przykłady
można mnożyć. Dyskusje o niemieckości również
się pojawiają, zwłaszcza w odniesieniu do Gdań-
ska czy do Sopotu, które swoją tożsamość zaczęły
budować na nowo po 1945 roku i wciąż częściej
słyszysz pytanie o to, czy są polskie, czy niemiec-
kie, niż o to, czy są kaszubskie. W książce poruszam
wiele z tych kwestii. A jeśli chodzi o kaszubską
narodowość – na ten temat wypowiada się obszer-
nie Adóm Hébel, młody dziennikarz i działacz ka-
szubski.

Niektórzy z Twoich rozmówców wydają się raczej pesymistami, kiedy pytasz o to, czy kultura kaszubska ma szansę przetrwać w głębszej formie niż tylko jako folklor bądź czy kolejne pokolenia będą jeszcze rozmawiać w języku kaszubskim. A jakie jest Twoje zdanie?

Językiem kaszubskim posługują się głównie ci, którzy wynieśli ten język z domu rodzinnego. To pokolenie ludzi w starszym i średnim wieku. Nie przekazali jednak tego swoim dzieciom, ponieważ doświadczyli w Polsce Ludowej szykan z powodu posługiwania się językiem kaszubskim. Natomiast współcześni młodzi ludzie, dla których liczy się środowisko rówieśnicze, nie czują potrzeby, by uczyć się języka przodków. Argument: „Twój dziad za swoją kaszubskość zginął w Stutthofie” przemówi do nich dopiero w dorosłym wieku, a wtedy może być już za późno. Bardziej przemówiłby do nich argument: „Pochwal się swoją kulturą, bo ona jest super”. Żeby jednak tak się stało, kultura kaszubska musi wydawać im się fajna, *sexi*, *cool*. Moim zdaniem, choć może się to komuś nie podobać, droga do odrodzenia kaszubszczyzny wśród młodych wiedzie przez Polskę. Jeśli Polacy z innych części kraju będą wam zazdrościć kultury, waszego języka, to i młodzi Kaszubi chętniej i odważniej będą okazywać na zewnątrz swoją tożsamość, używać języka w przestrzeni publicznej. To lustro społeczne w wieku kilkunastu lat jest przecież tak ważne, najważniejsze. Trzeba spowodować, żeby w tym lustrze kaszubszczyzna prezentowała się jako coś atrakcyjnego, nie ze względu na martyrologię, tylko żeby była atrakcyjna tu i teraz.

Tym lepiej w takim razie, że Twoja książka wzbudziła tyle emocji w Polsce. W serii Sulina Wydawnictwa Czarne, w której ukazała się książka *Kaszëbë*, pojawiają się publikacje historyczne i antropologiczne na temat różnych polskich i europejskich terenów. Sprawdzałam opinie na ich temat i większość jednak nie wywołuje aż takich dyskusji jak *Kaszëbë*. Dlaczego?

Wydaje mi się, że podobne emocje wywołała również książka *Kajś. Opowieść o Górnym Śląsku* Zbigniewa Rokity. Losy Ślązaków i Kaszubów ze sobą korespondują i pytania, które Zbyszek Rokita stawia w swojej książce, oraz odpowiedzi, jakich się doszukuje, są podobnymi pytaniami i odpowiedziami, jakie ja zawarłem w swojej. Miałem okazję poznać Zbyszka i cieszy mnie, że wypowiada się o *Kaszëbë* tak samo pozytywnie jak ja o *Kajś*. Co ciekawe, na spotkaniach wielu ludzi pyta mnie o analogie do Górnego Śląska. Natomiast Zbyszka Rokitę nikt o Kaszuby nie pyta. I teraz pytanie: dla-

Tomasz Słomczyński
Kaszëbë

czego? Otóż los Ślązaków zapisał się w zbiorowej świadomości Polaków, a los Kaszubów już nie. Ślązacy mają swoje powstania śląskie z lat 1919–1921, a „posiadanie” powstania zbrojnego, jakiegokolwiek by ono było, pozwala dorobić patriotyczny wydźwięk, co z kolei powoduje, że od razu znajduje się miejsce w martyrologicznej historycznej narracji ogólnopolskiej. Śląsk ma też szczęście do twórców znanych w całej Polsce, wystarczy wymienić choćby Szczepana Twardocha czy Kazimierza Kutza.

Zauważyłam, że jednym z pytań, które często zadają Ci dziennikarze ogólnopolscy, jest, może nieco naiwne, „Jacy są ci Kaszubi?”. Odpowiadasz zazwyczaj półzartem, by przyjechali na festyn, zobaczyli uśmiechniętego Kaszubę częstującego tabaką i wrócili z wizją, że Kaszubi są tacy sympatyczni. Bo trzeba żyć tutaj dłużej, by spróbować odpowiedzieć. Ale Ty przecież mieszkasz już od kilku lat na Kaszubach, znasz środowisko, a o historii Kaszub wiesz z pewnością więcej niż niejeden przeciętny mieszkaniec. Powiedz więc: jacy są Kaszubi oczami Tomasza Słomczyńskiego? Czy Polak z Warszawy lub z Krakowa może się czegoś od nas nauczyć? Jakie mamy wady?

Fot. ze zbiorów prywatnych

Choć może na to pytanie wolisz nie odpowiadać, by się komuś nie narazić. (śmiech)

Nie boję się. (śmiech) Wydaje mi się, że za mało w was odwagi w mówieniu wprost tego, co myślicie. Również w wymiarze zbiorowym. Ta postawa nieufności, wycofania, nadmiernego chowania w sobie własnych myśli wynika zapewne z trudnej historii Kaszubów. Oczywiście ktoś może powiedzieć, że dzięki temu przetrwaliście lata Kulturkampfu, germanizacji, wojny, komunizmu. Ja jednak wolę, by mi ludzie powiedzieli wprost, co o mnie myślą, niż żeby uśmiechali się do mnie, bo przecież do takiego bosego Antka, po którym nie wiadomo, czego się spodziewać, trzeba się uśmiechać. Dopiero później za moimi plecami w swoim środowisku powiedzieli, co tak naprawdę myślą. Wadą, która ciągnie Kaszubów w dół, jest także sojusz światopoglądowy tradycji kaszubskiej z konserwatywnym, zachowawczym katolicyzmem. To jest coś, co – jak sądzę – młodych ludzi będzie odciągać od kaszubszczyzny. A jednak Kaszubi mają coś wyjątkowego, czego my, „skundleni” Polacy, a większość Polaków jest mieszkanką różnych grup etnicznych, nie mamy. Jest to cecha, którą nazywam tutejszością. To jest coś więcej niż werbalizowana identyfikacja z małą ojczyzną, to jest wręcz związek organiczny. Widać po ludziach stąd, że tutaj wyrosli, i nawet gdyby chcieli się wyrzec swojego dziedzictwa, to nie są w stanie tego zrobić. Jest w nich coś takiego... W gestach, w mimice, w tym, jak pa-

trzą w stronę horyzontu, na swoją ziemię... Trudno to określić, ale występuje w naprawdę niewiele miejscach w Polsce. Ponadto zazdroszczę wam jeszcze jednego: tej przynależności od pokoleń do swojego miejsca na ziemi. Kilka lat temu w „Magazynie Kaszuby” pojawił się reportaż o Katarzynie Mrówczyńce, czarownicy ze Staniszewa spalonej na stosie w roku 1695. Podałem tam nazwiska świadków, którzy w procesie świadczyli przeciwko rzekomej czarownicy. I raptem odezwali się do mnie potomkowie tych świadków wciąż mieszkający w Staniszewie – z pretensjami, że śmiałem udostępnić ówczesne akta sądowe i znieważać pamięć ich przodka. To było dla mnie niesamowite. Minęło już ponad trzysta lat od tamtych wydarzeń, a ludzie dziś wiedzą, że ten czy tamten człowiek był ich przodkiem i walczą o jego dobre imię!

A co z Twoją kaszubską tożsamością? W książce piszesz, że próbowałeś odkryć ją podczas swojej wiano. Udało się? Czujesz się Kaszubą?

Tak jak zupełnie szczerze przyznałem w książce: to jest proces, który trwa. Z pochodzenia jestem „kundlem” warszawsko-kresowym, ojciec przyjechał do Sopotu z Mazowsza w 1947 roku, a mama z Warmii, choć jej korzenie to Wilno. Wciąż przez gardło nie potrafi mi przejść: Jestem Kaszubą, nawet jeśli bardzo bym tego chciał.

Książka powstawała w drodze. Na kaszubskich stęgnach wśród kaszubskich ludzi. Tę wędrów-

kę czuć na kolejnych stronicach. Jak wyglądała Twoja praca?

To była podróż literacka. Wychodziłem na dwa, trzy dni. Wędrowałem pieszo z plecakiem z południa na północ Kaszub. Z każdej takiej mikrowyprawy wracałem nabity treściami, które chciałem przelać na papier, ale żeby je przelać, musiałem się wyspać, wykapać, najeść, odczekać. W drodze, idąc z ciężkim plecakiem, zapisuję w notesie wyłącznie słowa klucze lub zapamiętuję fotograficznie i zapisuję to na swoim prywatnym, wewnętrznym „twardym dysku”. Dopiero w domu tworzę z tego jakąś historię.

Możemy spodziewać się wkrótce książki *Kaszëbë 2*?

Nie zaprzeczam, nie potwierdzam. Tymczasem otrzymałem od wydawcy zlecenie na napisanie książki o moim rodzinnym Sopocie. To ciekawe doświadczenie. *Kaszëbë* pisałem z punktu widzenia kogoś, kto tu się nie wychował, ale tu przyjechał już jako dojrzała osoba. O Sopocie piszę z pozycji kogoś, kto wspomina spędzone tam dzieciństwo i młodość, ale dawno temu stamtąd wyjechał i dziś nie bardzo potrafi odnaleźć się w tym mieście.

Dziękuję za rozmowę!

DLÔ JEDNÉGÒ MATURANTA

10 maja, gòdzëna pierszò pò pòłnim. W szkòle ju òd gòdzënë ni ma niżòdnëch maturantów, jaczi piselë egzamin dozdrzeniałotë z rozszerzonégò pòlsczégò. Ale wiãkszosc personelu Liceum nr 1 w Gduńscim Prusczu dërch je na môlu. Ò gòdzënie drëdżi bądze tu matura z kaszëbsczégò jãzëka. Mdze pisac blòs jeden człowiek. Òd gromicznika namiszlają sã tu nad tim, dlôcze chtos tuwò wëbról jãzëk ùżiwóny barżi pòwszechno dopiërze na zòpòd òd negò gardu.

Wchòdòm do szkòlë. Personel, jaczégò jò nie widzòł òd ùszlégò rokù, bël zadzëwówóny nã decyzją. Òni mësłëlë, że to jaczi szpòrt. Gwës dlôte, że jò nie bël za bëlным szkòlniòkã, a maturã jò pisòł w ùszlëm rokù. Jidã do zalë 13. Mòje serce je wëfùlowóné nostalgiją. Jò spãdzył w ti zalë sëtme lat, jaż do sztërkù, czedë bez pandemiã më mùszelë òpùścëc szkòlã, żebë nigdë na zajmë nie wrócëc. W ni je blòs dwùch szkòlnëch. Dopitëją z ciekawòscã, dlôcze jò pòdjął nã decyzją.

– Mùszã sã sprawdzëc. Chcã wiedzec, kùli jò sã nauczył òbczas sztudërowaniò – jò jima òdpowòdòm.

Òstòł jesz wiertel. Jidã do szituza. Kùli më tuwò czasu spãdzëlë òbczas wszëtczich przerwów. Naja bëtncosc w nym placu (tej-sej w 20–30 personów) bëlã smãtkã dlô wszëtczich szkòlnëch.

Jak jò jidã nazòd do zalë, pòtikóm wicedirektorkã. Òna sã pitò:

– Cë sã ùdò napisac nã maturã? Kò të nigdë nie gòdòł pò kaszëbskù.

– To nick. Òd rujana jem sztuderã kaszëbsczi etnofilologii.

– To jaczë pòlicealne studium?

– To dniowë sztudia na Gduńscim Ùniwersytece. Czerënk je sparłãczeniem nòuczi jãzëka a kùlturë Kaszëbów.

– To të mie zadzëwówòł. A widzy cë sã?

– Baro. W kùncu jò czëjã, że spëłniwóm snienia.

Do zalë wchòdò przedny direktór z ùsmiëwkã na gãbie i sã pitò:

– Co të żes, chłopie, narobił???

Òdpowòdòm:

– Jò pòdnoszã prestiż szkòlë!

Egzamin sã rozpòczinò. Stres znikł, jak jò òbòcził, że wiãkszosc tekstów je napisónëch przez lëdzy, jaczych jò miòł leżnosc pòznac òbczas sztudërowaniò. Przëchòdzy czas na pisanie wëpròcowania. W przëmiarach pòwòlują sã na ksążczy, jaczé jò miòł czëtóné òbczas študiów.

Je lëpińc. Jem na latowi szkòle kaszëbsczégò jãzëka. Baro jem zadzëwówóny, że jò dostòł jizbã z chłopama, chtërny bëlë herojama czëtaniò ze zrozmiënim! [jidze ò Rafała Gòłãbka i Bartłomienia Czaplicczégò – wëdowiédzò z nima, pùblikówónò w „Pòmëranie”, bëlã spòdlim do jednégo ze zadaniów òbczas latosy maturë].

Przëchòdają notë. Je 98 procentów. Szkòlã „w szokù”. Ju nicht nie robi ze mie szpòrtów. Mòże nen wënik mdze zòczãtkã dlô ùczbów kaszëbsczégò w tim môlu?

SZÊMÓN PIERZ, SZTUDÉRA KASZËBSCZI ETNOFILOLOGII
NA GDUŃSCIM ÙNIWERSYTECE WE GDUŃSKÙ

SZCZECIN I KASZUBI

Z PERSPEKTYWY LITERATUROZNAWSTWA

Przez autorów literatury kaszubskojęzycznej Szczecin nie jest traktowany jako miasto obce. Choć nie jest postrzegany jako jednoznacznie kaszubski, stale przypomina się w różnorodnych utworach artystycznych, tak że nie można o nim zapominać, gdyż wpisuje się w kaszubski etnos. Literaci nawiązują tym samym do średniowiecznej wzmianki o Kaszubach jako zbiorowości żyjącej na Pomorzu.

Notatka owa pojawiła się w XIII w., w bulli papieża Grzegorza IX z 19 marca 1238 r. W dokumencie tym, w stosunku do szczecińskiego księcia zachodniopomorskiego Bogusława I, pojawiło się określenie „książę Kaszub” (*dux Cassubie*), co informuje, iż w jego władztwie znajdowała się osobna grupa społeczna o wyróżniających się cechach etnicznych. Dokument ów nie precyzuje, gdzie dokładnie w księstwie Bogusława I Kaszubi mieszkali, ale patrząc na późniejsze mapy państwa Gryfitów, można sądzić, że było to zdecydowanie bardziej na zachód aniżeli dzisiejsze kaszubskie zasiedlenie. Wśród większości współczesnych historyków przyjmuje się, że w połowie XIII w. nazwa „Kaszuby” odpowiadała terytorium w dorzeczu rzeki Parsęty¹.

„Twardym” dowodem, że Kaszubi byli jedną z grup struktury społecznej państwa Gryfitów, jest literatura religijna XVI i XVII w. pojawiająca się na wschodnich rubieżach Księstwa Pomorskiego. Chodzi tutaj o *Duchowne piesnie D. Marcina Luthera*, pierwszy druk zwarty, w którym pojawiają się kaszubskie formy językowe. Z podtytułu dowiadujemy się, że pieśni zostały z *niemieckiego w Sławieski język wilozone przez Szymana Krofea sluge słowa Bozego w Bytowie*² i wydane w 1586 r. Jest to sygnał informujący, że zawiązywała się wówczas literatura protokaszubska³, którą wiązać trzeba z reformacją (nurtu luterńskiego). Idea wydania kancjonału wynikała z potrzeby dostarczenia tekstów liturgicznych dla rozwijających się wspólnot religijnych. Bytowski

¹ G. Labuda, *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza*, t. I: *Czasy średniowieczne*, Gdańsk 2019, s. 38.

² *Geistliche Lieder D. Martin Luthers und anderer frommer Männer / Duchowne piesnie D. Marcina Luthera y ynssich nabożnich mężow*, Danzig / Gdajnk 1586 [oprac. R. Olesch, Köln 1958].

³ Za „literaturę protokaszubską” uznaje formy, które – wywodząc się ze staro- i średniopolskiego kręgu językowego – zawierają już wyraziste części typowe dla dzisiaj opisywanego języka kaszubskiego. Jest to zatem taki moment rozwoju języka, w którym elementy kaszubszczyzny nie tworzyły jeszcze koherentnego systemu. D. Kalinowski, A. Kuik-Kalinowska, *Literatura kaszubska. Rekonesans*, Gdańsk 2017, s. 34-53.

pastor zwracał się do książąt zachodniopomorskich (konkretnie do Jana Fryderyka) z prośbą o finansowe wsparcie jego inicjatywy tłumaczenia tekstów liturgicznych dla Słowian Kaszubów, a zatem podkreślał tym samym ich odmiennność wobec etnosu niemieckiego. Kontynuował tego typu działalność Michael Brüggemann (zwany z łacińska Michaelusem Pontanusem, z polska zaś Michałem Mostnikiem), także uświadamiając dynastii Gryfitów (a zwłaszcza księżnej Annie de Croy), że na ziemi słupskiej istnieje potrzeba druków religijnych, i doprowadzając do wydania drukiem książki *Mały Catechizm D. Marcina Luthera* w 1643 r.⁴ Wygaśnięcie dynastii Gryfitów oraz specyfika kulturowa luteranizmu, która kaszubskich ewangelików prowadziła w obręb kultury niemieckiej, spowodowały, że literatura kaszubska w kształcie nadanym przez Krofeja i Brüggemanna się nie ukonstytuowała⁵.

Na nowo literatura kaszubskojęzyczna zaistniała w połowie XIX w. dzięki Florianowi Ceynowie. Dla niego zaś, romantyka i idealista, rzeczywiste procesy społeczno-polityczne czy historyczno-cywilizacyjne nie zawsze były najważniejsze w snuciu projektu identyfikacyjnego Kaszubów. Dużo bardziej liczyły się wizja i mit kulturowy. Te zaś konstrukcje powstają z emocji, obaw i pragnień. Stąd więc nie powinno dziwić, że Ceynowa, założyciel kaszubskiego dyskursu tożsamościowego, swobodnie łączył słowiańskie żywioły etniczne średniowiecznego Pomorza w jedną całość. Kiedy czytamy jego *Zwěczaje é wěbczaje Kaszëbskosłowjnskjého narodé* opublikowane w „Skórbie kaszëbsko-słowjnskjè mòvé” (1866)⁶, daje się zauważyć, że traktuje Szczecin i inne tereny Pomorza (część zachodnią po stronie dzisiejszej Polski oraz część zaodrzańską, czyli dziś kraj związkowy Mecklenburg-Vorpommern w granicach obecnych Niemiec) jako terytorium na swój sposób prakaszubskie. Tym samym traktował Kaszubów jako dzieciaków innych etnosów słowiańskich, ignorując zupełnie fakt, że pomiędzy VI a XII w. wśród plemion słowiańskich żyjących po prawej i lewej stronie Odry były okresy tak wzajemnego porozumienia, jak i jawnej wrogości.

Styl myślenia Ceynowy inspirował kolejne pokolenia literatów kaszubskich, najbardziej zaś sugestywną, pełną mitów, projekcji i myślenia życzeniowego

wersję pradziejów Kaszubów przedstawił Aleksander Majkowski w kilku odsłonach, z których najważniejszymi są powieść *Žěcé i przigodě Remusa* oraz esejistyczna książka *Historia Kaszubów*. Co do pierwszej pozycji, to najmocniejszą ideowo w utworze pozycję ma liryk, w którym mówiący podmiot sięga myślą ku Rugii, przeżywając heroiczne dzieje zachodnich Słowian Kaszubów, ich chwałę i znaczenie, a także wieszcząc przyszłościowe przebudzenie i władanie Pomorzem rozumianym w imponującej rozpiętości terytorialnej.

W wierszu Majkowskiego czytamy:

*Ga Łeba mdze na Sorbsko szła
A z Chołmu pjesnjō zgodě gra
Ku vschodu tu, na zochođ tam,
Po bjoli Hel, po Stopni Kam,*

*Ga będze v gardła dwoje rzek
Wokręt z chorągvyj Gřifa bjegł,
A jimu pozdrovjenjē słoł
Wognjistim wokjem Revekoł,*

*Ga wotrokji Veletów mdą
Strzec wognji, chterne z grobów żgłą,
A te jak duna rozdmną sę
V płom wod Mutłavě jaż po Vkrę, –*

*Tej sprovdzi sę kaszubskji mit,
Tej vznjese ksążę Gřifa szczył.
A przësągelë v jego znam
Mdą z Helë jaż po Stopni Kam*⁷.

W poetyckim ujęciu liryku pojawiają się nazwy geograficzne, które zakreślają obszar kulturowej obecności Kaszubów. Majkowskiemu nie chodziło tutaj jedynie o wywołanie mapy rzeczywistej geografii, co o przestrzeń wyobrażoną i mityczną. W swojej wizji za granice Kaszub uznał: Rugię i Półwysep Helski, Motławę i Wkrę. Na arterie komunikacyjne wyrastały wówczas dwie rzeki: Wisła i Odra, góra Rowokół zaś stała się centralnym punktem orientacyjnym krainy, której patronuje Gryf. Pradawność pochodzenia etnicznego Kaszubów wzmocniona zostaje jeszcze poprzez nazwanie ich synami wcześniejszych mieszkańców nadbałtyckich ziem – Wioletów, co wzmacniało po-

⁴ *In nomine Jesu. Parvus Catechismus D. Martini Lutheri Germanica – Vandalicus; Der kleine Catechismus D. Martini Lutheri, Deutsch vnnnd Wendisch gegen einander gesetzt, Mit anhang der Sieben Bußpsalmen König Davids; Mały Catechizm D. Marcina Luthera Niemiecko Wandalŭki abo Słowiefki / to jeŭtá z Niemieckiego jezýká w Słowiefki wystáwion y ná jáwnosc wydan [...]*, w Gdainsku 1643.

⁵ Patrz, np.: Z. Szultka, *Język polski w Kościele ewangelicko-augsburskim na Pomorzu Zachodnim od XVI do XIX wieku*, Wrocław 1991 albo A. Sikora, „W początku było Słowo...”. *Najstarsze kaszubskie teksty biblijne*, Kartuzy 2010.

⁶ Ów publicystyczny cykl opublikowany został w kilku częściach: 1866, cz. I: z. IV, s. 62-64; cz. II: z. V, s. 74-80; cz. III: z. VI, s. 87-98. Szerzej o specyfice tego tekstu: D. Kalinowski, *Kaszubi mityczni – Floriana Ceynowy dyskurs narodotwórczy*, [w:] *Wielkie Pomorze. Społeczności i narody*, red. D. Kalinowski, A. Kuik-Kalinowska, Słupsk–Gdańsk 2017, s. 34-54.

⁷ A. Majkowski, *Ga Łeba...*, [w:] A. Majkowski, *Žěcé i przigodě Remusa. Zvjercadlo kaszubskji*, oprac. i przypisy: J. Treder, wstęp: J. Borzyszkowski, A. Kuik-Kalinowska, J. Treder, Gdańsk 2010, s. 625-626.

⁸ Od strony językoznawstwa patrząc, lechicką grupę językową można było opisać za pomocą zasięgu terytorialnego. Jak pisał Jerzy Treder: a) *Polabianie zajmowali biegun zachodni*; b) *Polanie wschodni i „lądowy”*; c) *Kaszubi zaś żyli nad Bałtykiem i pośrodku, choć silniej związani z Wioletami i Polabianami*. Tenże, *Historia kaszubszczyzny literackiej*. Studia, Gdańsk 2005, s. 10.

Góra Chełmska. Fot. Daniel Kalinowski

czucie dumy i przekonanie o ciągłości cywilizacyjnej. Przerzucenie kulturowego pomostu pomiędzy Wielętami a Kaszubami jest, z językoznawczej czy historycznej strony patrząc, hipotetyczne⁸, jednakże dla Majkowskiego artysty liczyła się kompensacyjna siła mitu.

Widać to również w eseistycznej książce Majkowskiego *Historia Kaszubów*, w której autor pragnął zamanifestować kaszubskie racje historyczne⁹. Już pierwsze zdanie tej publikacji budziło sprzeciw profesjonalnych historyków, lecz przecież przeciętnym czytelnikom Kaszubom dawało poczucie dumy: *Kaszuści, czyli Pomorzanie, najdawniej zwani Weletami, są jedną z licznych gałęzi szczepu słowiańskiego, który zamieszkiwał Europę już w czasach przedchrystusowych*¹⁰. Tego typu postrzeganie rzeczywistości historycznej, w której fakty i wydarzenia nie mają tej siły co mit i projekcja, służyło emocjonalnemu opisowi kaszubskich kwestii tożsamościowych. Majkowski jako lider ruchu młodokaszubów uznawał współczesnych mu pobratymców za ostatnich potomków niezgermanizowanych plemion pomorskich, za jedną zaś z najważniejszych cech umożli-

wiających zachowanie tożsamości uważał związek z ziemią rodzinną. Owa ziemia matka lub ziemia przodków to, w myśl artysty, jednocześnie ziemia Wieletów (Weletów) i ziemia kaszubska, a więc przestrzeń tak Szczecina, jak i Gdańska to niejako dziedziny tej samej domeny. Majkowski działając w realiach administracyjno-politycznych pruskiego państwa, walczył u uznanie zarówno kaszubskości, jak i słowiańskości Pomorza, co w szerszej perspektywie mogło się przysłużyć dążeniom oswobodzieńskim u innych Słowian, np. u Łużyczan¹¹. Gerard Labuda uważał poglądy młodokaszubów w zakresie prahistorii Słowian i Kaszubów za ich programowy akt ideowo-polityczny, jednakże odmawiał im merytorycznej jakości:

*Gdy rozglądamy się w dziejach budzenia się w XIX wieku świadomości narodowej Kaszubów – zarówno w jej słowianofilskiej jak i polonofilskiej odmianie – mocno uwydatnia się fakt, jak wielką rolę dla jej odrodzenia wyznaczano historii. [...] Głosząc więc hasła o konieczności trwania przy wierze i obyczaju ojców, samoobrony własnego stanu posiadania, zespalania własnych sił celem sprostania zagrożeniom wywłaszczeniowym ze strony zaborcy, ukazując mizerną dnia dzisiejszego i perspektywę jaśniejszej przyszłości – stale odwoływali się do blasków i osiągnięć przeszłości, wprowadzając w czasie tak bardzo odległej, ale przecież dającej się przybliżyć i przeżyć od nowa duchem. Ponieważ sami dokładnie jej nie znali, tym łatwiej było im przekształcać przekaz tradycji w mit i opowieść*¹².

Do projekcji młodokaszubów dotyczących zaodrzańsko-kaszubskiego Pomorza dołączyli zrzeszeńcy, działacze występujący ze swoim programem od końca lat dwudziestych XX w.¹³ Uważali się za kontynuatorów programu odrodzenia tożsamościowego Ceynowy i Majkowskiego. Wśród zrzeszeńców szczególnie Jan Trepczyk, Aleksander Labuda i Jan Rompski nawiązywali w swej twórczości do heroicznych dziejów Słowian i Kaszubów na Zaodrzu, czyniąc z tego wyrazisty element przedstawieniowy¹⁴. Podejmowali myśl młodokaszubską, lecz wylbrzymiali ją w tendencję tematyczną oraz sekwencje aktywistycznych haseł. Nie akceptowali nostalgicznego, młodokaszubskiego smutku po stracie, lecz tworzyli utwory-wezwania, w których Pomorze Zachodnie i zaodrzańskie wyrastały na utracone dziedziny kaszubskich ojców, które należy stale przywoływać, aby

⁹ Jerzy Samp zauważa tendencję do zwrócenia się w stronę tradycji historycznej i budowania wizji historiozoficznej, *będącej raczej projekcją kaszubszczyzny wymarzonej*, [...] *nawet za cenę mitologizacji faktów historycznych* (tenże, *Zanim staniesz się niemy w mowie ojców*, [w:] *Poezja rodnej mowy*, Gdańsk 1985, s. 5-59, s. 39).

¹⁰ A. Majkowski, *Historia Kaszubów*, Gdynia 1938, drugie wydanie, z którego cytuję: Gdańsk 1991, s. 1.

¹¹ E. Siatkowska, *Z badań nad problematyką łużycką i kaszubską*, [w:] *Badania kaszuboznawcze w XX wieku*, red. J. Borzyszkowski, C. Obracht-Prondzyński, Gdańsk 2001, s. 230. Szczególnie ciekawa jest propozycja badawcza autorki, która polega na zestawianiu dyskursu historycznego, kulturowego i językoznawczego tradycji kaszubskiej i łużyckiej.

¹² G. Labuda, *O Aleksandra Majkowskiego „Historii Kaszubów”*, [w:] *Zapiski kaszubskie, pomorskie i morskie. Wybór pism*, Gdańsk 2000, s. 351.

¹³ Charakterystykę literatury i specyfiki działalności zrzeszeńców opisuje np. F. Neureiter, *Historia literatury kaszubskiej. Próba zarysu*, tłum. M. Boduszyńska-Borowikowa, Gdańsk 1982, s. 168-204.

nie popełnić podobnych błędów tożsamościowych w realiach XX w. Dla przykładu można w tym miejscu przywołać Jana Trepczyka i jego *Piesniô Wenedów*, w której odnajdziemy bezpośrednie nawiązanie do mitycznych praojców – Wenedów i Pomorzan¹⁵. Trepczyk bez wahania utożsamia Kaszubów z Pomorzanami i Wenedami, co w specyficzny sposób zwiększa poczucie liczebności, zasięgu terytorialnego i kulturotwórczą zasługę żywiołu kaszubskiego. Z kolei w liryku Trepczyka *Marsz Naszińców* motyw słowiańskich plemion zaodrzańskich został użyty w funkcji integracyjnej. Na planie wyrażanych treści światopoglądowych i w swoistym poetyckim wezwaniu podmiot liryczny z *Marszu Naszińców* wypowiada zdanie nie tyle własne, co generalnie kaszubskiej zbiorowości. Utwór pełen jest wykrzyknień i zawołań, podnoszących wartość dawnych tradycji.

Czytamy tutaj:

*Leno jurno, wespół wiérno
Stójma kole stanicë
Czórno-żółtyj, Wenedów sztółtu,
Co sę mionem Gryfa zwie!*¹⁶

Radosny okrzyk: *Héj, ma młodi* – z *Wenedów rodu* zachęca do działania, do zamanifestowania swojej tożsamości w opozycji do Niemców czy nawet swojej niechęci do Polaków. Właśnie postawienie Kaszubów nie tyle wraz, ale obok Polaków było najbardziej wyrazistą cechą odróżniającą zrzeszeńców od wcześniejszych młodokaszubów¹⁷. Trepczyk sięgając do symboliki i mitów Kaszubów oraz Pomorzan, podkreśla obraz-figurę czarno-złotej w kolorystyce stancji (flagi) oraz fantastycznego lwio-orlego gryfa. Ma to być ideowo-artystyczna alternatywa dla biało-czerwonej flagi polskiej i heraldycznego dla Rzeczypospolitej orła. Oczywiście z perspektywy historii czy heraldyki takie postępowanie jest anachronizmem i nadużyciem, w którym konwencje średniowieczne wymieszane zostały z dwudziestowiecznymi. Jednakże owo użycie ma znamiona decyzji przede wszystkim artystycznej i jest literackim wyznacznikiem własności, odrębności i samowystarczalności w zakresie odwoływania się do znaków mitycznych, bez konieczności posiłkowania się tradycją polską, a tym bardziej niemiecką. Ze wspomnianych powyżej zrzeszyńców Aleksander Labuda i Jan Rompski w podobny sposób przerzucają identyfikacyjną problematykę kaszubską

Glaz ufundowany przez szczeciński oddział ZKP upamiętniający Kaszubów mieszkających przed wiekami na Pomorzu Zachodnim. Fot. Daniel Kalinowski

z lat trzydziestych XX w. na wyobrażone przestrzenie rzekomej Kaszubii wczesnego średniowiecza.

Także w latach trzydziestych XX w. rozpoczął swą działalność literacką Bernard Sychta, kontynuując ją w latach powojennych. Również i dla niego kwestia zachodnich rubieży Kaszub była ważna i wybrał pisanie o nich nie w odniesieniu do prehistorii, ale do czasów panowania Gryfitów. Sychta spolaryzował decyzje polityczne książąt wschodniopomorskich i zachodniopomorskich. Oto w *Ostatniej gwiazdce Mestwina* (1985) ukazana została dalekowzroczność wschodniopomorskiego księcia wiążącego Kaszuby z Koroną Polską, co było jedynym sposobem na ocalenie słowiańskości tych ziem¹⁸. Natomiast w dramacie Sychty *Budzta spięcch* (1939) jedna ze scen ukazuje poczucie winy i przyznanie się do tożsamościowych zaniedbań zachodniopomorskich Gryfitów. Książęta szczecińscy w wizji dramatu osiągną wieczne szczęście dopiero w momencie połączenia się wszystkich ziem dawnych i dwudziestowiecznych w jeden organizm państwowy Polski¹⁹.

¹⁴ Jak czytamy w jednej z publicystycznych wypowiedzi Trepczyka: *Każdy atak Niemiec, skierowany przeciwko nam, odpierać będziemy przeciwatakiem, domagając się ziem nam zabranych; mamy bowiem odwieczne prawo historyczne tak do Gdańska, stolicy Pomorza Wschodniego, do Oliwy, gdzie spoczywają nasi książęta, jak i do całego Pomorza Zachodniego – aż daleko poza Odrę*. Cyt. za: A. Bukowski, *Regionalizm kaszubski. Ruch naukowy, literacki i kulturalny. Zarys problematyki*, Poznań 1950, s. 293.

¹⁵ J. Borzyszkowski, *Wielkie Pomorze w poezji i pieśni Jana Trepczyka (1907–1989)*, [w:] *Wielkie Pomorze. Mit i literatura*, red. A. Kuik-Kalinowska, Słupsk–Gdańsk 2009, s. 153.

¹⁶ J. Trepczyk, *Marsz Naszińców*, [w:] J. Trepczyk, A. Labuda, J. Rompski, S. Bieszk, F. Grucza, F. Marszałkowski, *Poezja zrzeszyńców*, oprac. tekstów H. Makurat, wstęp J. Borzyszkowski, D. Kalinowski, H. Makurat, Gdańsk 2013, s. 126–127.

¹⁷ O tym literacie i animatorze kaszubszczyzny najszerzej w zbiorze: *Méster Jan (1907–1989). Praca monograficzna o Janie Trepczyku*, red. W. Frankowska, Wejherowo 2017.

¹⁸ B. Sychta, *Ostatnô gwiazdka Mestwina, czyli Stoneczniécie pomorscié. Dramat w 2 obrazach*, Gdańsk 1985.

¹⁹ Tenże, *Budzta spięcch*, „Arkona” 1946, nr 12, s. 16.

Szczecin na starej fotografii. Fot. ze zbiorów Muzeum Narodowego w Szczecinie

Ujęcie wydarzeń historii politycznej jest u Bernarda Sychty nasycone myśleniem mitycznym, a przecież od strony danych historycznych patrząc, zarówno jedna, jak i druga grupa władców różnych części Pomorza nie była jednolita, będąc czasami wewnątrznie i zewnątrznie skłócona. U dramaturga jednak wystąpiła w dwóch generalnie postaciach. Pierwsza to książęta wschodniopomorscy (Świętopelk II oraz Mestwin) występujący jako przedstawiciele jednolitej, konsekwentnie słowiańskiej linii władców z rodu Sobiesławiców, rządzących na Pomorzu Wschodnim, z grodami w Gdańsku i Świeciu. W kreacji Sychty byli oni rozważnymi politykami, szukającymi pośród Polaków, Krzyżaków, Prusów, Brandenburczyków i Duńczyków możliwości stworzenia własnego państwa. Ich najważniejszą cechą mentalnościową było to, że nigdy nie pozbyli się słowiańskich korzeni, stale podkreślali swą kaszubskość, jeden zaś z nich, Mestwin II, pozostawił swoje księstwo w rękach księcia wielkopolskiego, co stanowiło akt połączenia Pomorza z Wielkopolską i umożliwiło reaktywowanie Korony Polskiej²⁰. Natomiast druga grupa władców, książęta zachodniopomorscy, to wedle Sychty ulegli wobec żywiołu niemieckiego Gryfici. Rezydując w Szczecinie i Wołogoszczy, zatracili swoją słowiańsko-kaszubską tożsamość i zgermanizowali się, ufając w otaczających ich Brandenburczyków i inne ludy germańskie. Pozwolili na osadnictwo niemieckie, udział obcokrajowców w zarządzaniu miastami, wreszcie w XVI w. przyjęli luteranizm, co przypieczętowało ich narodowe renegactwo wobec słowiańskich pobratymców. Oczywiście takie ujęcie zawiłych stosunków społeczno-etnicznych na Pomorzu Zachodnim to duże uproszczenie...

W dzisiejszej literaturze kaszubskojęzycznej motywy tematyczne ze Szczecinem i przestrzenią od-

rzańską pojawiają się rzadko. W poezji zaznaczyły się one np. u Stanisława Pestki, który bynajmniej nie popadł w tak patetyczne tony, jakie wydobywali w swoich utworach zrzeszyńcy. W prozie współczesnej nawiązał do tych przestrzeni Artur Jabłoński w swoich powieściach z „trylogii Północy” oraz tekstach reportażowych. Dzisiejsza wstrzemięźliwość w nawiązywaniu do ujęć mityzacyjnych jest zrozumiała, wszak Szczecin znajduje się w tym samym państwie co Wejherowo, Kościerzyna, Słupsk czy Gdańsk, a więc brak już konieczności przypominania o utraconych przestrzeniach prakaszubskich. Aktualna pozostaje jednak praca nad własną świadomością o obecności Szczecina i Pomorza Zachodniego w dyskursie tożsamościowym Kaszubów. Aż dziw zatem, że w kaszubskojęzycznej literaturze pięknej nie zareagowano na inskrypcję: *Na ti zemi òd kòl VI w. przez czileset lat mieszkëlë Kaszëbi*, która znajduje się na pamiątkowym kamieniu przy szczecińskiej archikatedrze... Czy rzeczywiście historia Kaszubów w Szczecinie jest już tylko przeszłością? Czy kaszubskie ujęcia literackie mają jedynie wiązać się z „dziejami bajecznymi” i wypełniać funkcję terapeutyczną?²¹

A może warto przemyśleć raz jeszcze symbol gryfa? Przecież był godłem książąt zachodniopomorskich oraz ziem, miast i mieszkańców na całym Pomorzu, tak ziemi zaodrzańskiej, jak i kaszubskiej. Mimo wojen czy zmian administracyjnych wizerunek gryfa znajduje się zarówno na fladze województwa zachodniopomorskiego, jak i pomorskiego. Na jednej przestrzeni geograficznej jest czerwony, na drugiej czarny, w obu przypadkach odnosi się do szybkości, siły oraz czujności... Cech ludzi Pomorza...

DANIEL KALINOWSKI

²⁰ Kwestie te z historycznego, nie zaś literackiego punktu widzenia omawia np. B. Śliwiński, *Poczet książąt gdańskich*, Gdańsk 1997.

²¹ Specyfikę tej problematyki w stosunku do tradycji polskiej wieloaspektowo i wyczerpująco omówił J. Maślanka, *Literatura a dzieje bajeczne*, Warszawa 1984.

BISKUP
KONSTANTYN DOMINIK
NADZWYCAJNIE
ZWYCZAJNY

KSIĄDZ BISKUP KONSTANTYN DOMINIK

WYCHOWANEK I WYCHOWAWCA

Analizując tak spisane, jak i ustnie przekazywane opinie osób duchownych i świeckich na temat Sługi Bożego ks. Biskupa Dominika, nie sposób po raz kolejny i kolejny nie nawiązać do zawartej w książce *Gałęzie i liście* ks. Janusza Pasierba konstatacji: *nadzwyczajna w tym życiu była zwyczajność*. Taki rzeczywiście był. Nie zabiegał o honory i zaszczyty związane z piastowaniem wysokiej godności w Kościele. Nawet to, że był ojcem duchownym, wicerektorem i rektorem seminarium w Pelplinie, a później także biskupem pomocniczym diecezji chełmińskiej, nie przeczy wspomnianemu twierdzeniu pelplińskiego poety. Co więc przyczyniało się do tego, że Kostek, chłopak z Kaszub, tak wysoko wyniesiony został w funkcjach i urzędach kościelnych?

Odpowiedź zdaje się banalnie prosta, a może w dzisiejszych czasach już niekoniecznie? Oczywiście to zrzęcenie Bożej opatrności i współpraca z Bożą wolą. A bardziej po „ziemsku”, co oczywiście w żaden sposób nie stoi w sprzeczności z wcześniejszym sformułowaniem, to sumienne i wzorowe wypełnianie synowskich, kleryckich czy wreszcie kapłańskich obowiązków, do których posyłał go Bóg za pośrednictwem jego bliskich i przełożonych.

W czasie swego kapłańskiego posługiwania Konstantyn Dominik był wikariuszem Parafii św. Ignacego w Starych Szkotach (dzisiejsza Orunia), kapłanem siostr miłosierdzia w Chełmnie, moderatorem w seminarium duchownym, pełnił najróżniejsze funkcje duszpasterskie, nauczycielskie i administracyjne. Stąd też, jak pisał jeden z jego wychowanków, pelpliński historyk ks. Tadeusz Glemma: *Może [biskup Dominik] być wzorem*

*dla każdego kapłana, także w obecnych czasach. Był bowiem zawsze i wszędzie przede wszystkim kapłanem. Był nim w pracy nad udoskonaleniem własnym, jak i w kierownictwie dusz wiernych. Był prawdziwie solą ziemi, był światłością świata, był światłem, którego nie udało się ukryć pod korcem, tak że postawiono je na świeczniku, aby świeciło wszystkim, którzy są w domu*¹. Ogromny wpływ wywierał swoją osobowością nie tylko na duchowieństwo, ale również na wiernych świeckich. Ci spośród nich, którzy kiedykolwiek mieli okazję się z nim zetknąć, doznawali uczucia *anielskiej pogody, jaka biła z jego dobrotliwego i zawsze pogodnego oblicza*. Na ukształtowanie się takiej osobowości, onieśmielającej głębią życia wewnętrznego, miały wpływ różne okoliczności.

Bez cienia wątpliwości podstaw kształtowania się duchowości biskupa Konstantyna Dominika,

¹ T. Glemma, *Świetlanej pamięci Ks. Biskupa Konstantyna Dominika*, „Orędownik Diecezji Chełmińskiej” 3 (1947) nr 1, s. 93.

jego pierwszych kontaktów z wiarą katolicką, swoistej filozofii życia szukać należy w zaciszu wiejskiej, kaszubskiej chaty w Gnieźdźwie. Dom rodziny Dominików był miejscem, gdzie bardzo wysoko cenił wartość zasad życia chrześcijańskiego.

Konstantyn urodził się 7 listopada 1870 r. w rodzinie Michała i Anny z domu Derc.

Ojciec Kostka pochodził z chłopskiej rodziny zamieszkałej w Werblini. Jako chłopiec pragnął zdobyć zawód nauczyciela, ale przedwczesna śmierć matki i trudności finansowe nie pozwoliły zrealizować tych planów. 13 maja 1867 r. ożenił się z Anną Derc. Następnie nabył 12-morgowe gospodarstwo w Gnieźdźwie i prawie tyleż samo przyjął w dzierżawę. Pracowitość i sumienność Michała sprawiły, że gospodarstwo przezeń prowadzone stawiane było za wzór dla innych. Natomiast pobożność, uczciwość i życzliwość, jakie go cechowały, zjednywały mu posłuch i szacunek miejscowego ludu kaszubskiego. Potwierdzeniem tego może być fakt, że został wybrany na urząd sołtysa, który od 1875 r. pełnił do śmierci, tj. do 1896 r. Trzykrotnie brał udział w wojnach prowadzonych przez Prusaków. Czas służby w pruskim wojsku pozwolił mu poznać politykę i sposoby działania zaborcy. Dzięki temu niejednokrotnie gnieźdźwowski sołtys mógł służyć dobrą radą w rozwiązywaniu spraw urzędowych, z którymi zwracali się do niego miejscowi chłopcy. Cechami swej osobowości zjednał sobie nie tylko miejscowych Kaszubów, ale również urzędników pruskich, którzy uważali go za uczciwego człowieka i zaradnego gospodarza. Był członkiem rady parafialnej w Swarzewie oraz należał do Bractwa Trzeźwości i Bractwa Różańcowego działających w parafii.

Matka Konstantyna – Anna Derc – była pierwszą żoną Michała Dominika i urodziła mu troje dzieci: Benedykta, Konstantyna i Annę. Kilka dni po porodzie ostatniego dziecka w 1872 r., zapewne w wyniku powikłań poporodowych, zmarła. Michał Dominik ożenił się ponownie 20 kwietnia 1874 r., chcąc w ten sposób zapewnić odpowiednią opiekę i wychowanie swemu potomstwu. Jego żoną została młodsza siostra zmarłej, Marcjanna Augustyna Derc. Z tego małżeństwa urodziło się dziesięcioro dzieci: Józef, Paulina, bliźniaczki Marianna i Agnieszka, Agnieszka, Michał, Jan, Alojzy, Klara, Cecylia. W skład rodziny Dominików wchodził również Jakub Derc i jego żona Konstancja z domu Kłoka – rodzice Anny i Marcjanny, dziadkowie Konstantyna.

Przykład rozmodlonych rodziców i babki musiał głęboko zapaść w pamięci dziecka i młodzieńca. Wspólne uczęszczanie i uczestniczenie we mszach św. i nabożeństwach w kościele parafialnym oraz modlitwy prowadzone przy domowym ołtarzyku sprawiły, że Konstantyn rozkochał się w liturgii. Niepodważalnym tego potwierdzeniem jest jego, już jako księdza, dbałość o godne i piękne sprawowanie czynności liturgicznych. Przybrana matka Konstantyna Marcjanna, która po śmierci siostry zaopiekowała się osieroconą trójką rodzeństwa, przez częstą lekturę *Żywotów świętych* wlewała w serce przyszłego księdza pragnienie życia świętobliwego na wzór świętych patronów. Sam zresztą to czynił, czytając i opowiadając o świętych swojemu rodzeństwu, kiedy przyjeżdżał z seminarium na wakacje do rodzinnego Gnieźdźwa. Praktyka czytania tej duchowej lektury okazała się tak istotna, że po wielu latach ks. Dominik, już jako biskup, uczynił ją niemal stałym punktem codziennego rytmu życia swojego i swoich domowników.

Nie bez znaczenia był też fakt, że Konstantyn wzrastał w atmosferze wielkiego kultu oddawanego w parafii swarzewskiej Matce Bożej, czczonej w figurze Matki Boskiej Rybackiej. Jego szczególne nabożeństwo do Bogarodzicy uwidaczniało się we wszystkich etapach jego życia, od dzieciństwa poczynając, kiedy to zbierał polne kwiaty i przynosił je do domu, by przyozdabiać figurę Matki Bożej, poprzez wiek szkolny, czas formacji seminaryjnej, aż po posługę kapłańską i biskupią. Potwierdzają to wpisy w diariuszu AMDG. Czytamy tam pod datą 3 V 1894 r.: *„Maryjo”, o chwało nieoceniona! O godności nieznównana przenajświętszego Imienia Maryi! Św. Ambroży powiedział, że wydobyte imię „Maryi” jako najdroższy klejnot ze skarbów Bóstwa samego: de thesauro Divinitatis „Mariae” nomen evolvitur. Nadane zostało Jej przez samą Tróję Świętą. Po raz pierwszy zażbrzmiało to słodkie „Maryja” na tym świecie, w samym początku czasów, kiedy Pan Bóg zabierał się do tworzenia świata, z własnych ust Bożych. O Maryjo, o Matko moja, ponieważ Ty tak możną jesteś, dlatego ja nędzny żebrak upadam do stóp Twoich, prosząc o Twą wielowładną pomoc. Dzięki Ci, Panienko najlepsza, składam za dobrodziejstwa mi wyświadczone, chociaż ja tak niewdzięcznym Ci się okazałem! Proszę Cię jednak o nowe łaski: strzeż mnie, żebym nigdy już nie miał nieszczęścia obrazić ciężko Syna Twego Najmilszego, Jezusa; pomnóż we mnie wiarę, nadzieję i miłość a to dla Boga, Ciebie i dla bliźnich².*

² Archiwum Postulatora Procesu Beatyfikacyjnego, *Zapiski i skrypty z czasów seminaryjnych w latach 1893–1897*, AMDG., sygn. Plc I,1, s. 23–24.

W formowaniu się duchowości Konstantyna Dominika, w wykuwaniu jego powołania kapłańskiego, zaznaczyli zapewne swój udział także kapłani, w cieniu których – czy może pod skrzydłami których – wzrastał. Do ich grona zaliczyć należy z pewnością ks. Jakuba Derca – brata matki ks. Konstantyna, który zatroszczył się o finansową stronę procesu kształcenia swego siostrzeńca. Niewątpliwie wpływ na kształtowanie się religijnej postawy młodego Konstantyna miał także jego proboszcz ks. Józef Gollnik, który wprowadzał przyszłego biskupa i jego rodzeństwo w tajemnice życia sakramentalnego poprzez przygotowywanie i udzielanie sakramentów świętych. W poczet osobowości, z których przykładu życia mógł czerpać młody adept sztuki umiłowania Boga i bliźniego, wpisują się także jego wychowawcy z czasów nauki w pelplińskim Collegium Marianum, gimnazjum chełmińskim i Seminarium Duchownym w Pelplinie. Wśród nich wspomnieć należy takie sławy Pomorza, jak ks. Michał Sieg – dyrektor Collegium Marianum, posiadający uprawnienia do nauczania religii, języka hebrajskiego, łaciny i greki, ks. Stanisław Leopold Kujot – wybitny historyk, znawca geografii i języków klasycznych, członek licznych towarzystw naukowych, prezes Towarzystwa Naukowego w Toruniu, doktor honoris causa z teologii Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, ks. dr Bernard Ruchniewicz – autor śpiewnika kościelnego i licznych utworów muzycznych, w czasie jego pracy w Pelplinie otworzono diecezjalną szkołę organistowską, ks. dr Romuald Frydrychowicz – wysokiej klasy historyk i filolog, autor licznych i cennych rozpraw historycznych, odznaczony orderem Polonia Restituta, ks. Augustyn Rosentreter – rektor seminarium, późniejszy biskup chełmiński, czy ks. Jan Behrendt – wicerektor i ojciec duchowny w pelplińskim seminarium.

Konstantyn Dominik, postępując na drodze zdobywania wiedzy, wzrastał też duchowo, coraz mocniej uświadamiając sobie obowiązek dążenia do świętości, który to obowiązek jest zadaniem każdego chrześcijanina. Świętość, jak naucza Sobór Watykański II, winna się przejawiać w owocach łaski, które Duch Święty rodzi w wiernych. Tymi owocami są cnoty, określane również jako życie zgodne z wolą Bożą czy inspirowane natchnieniami Ducha Świętego.

Biskup Dominik charakteryzował się niezachwianą wiarą, z której niejako wypływały czy

z którą doskonale łączyły się pozostałe pielęgnowane przez niego cnoty. Oddany bezgranicznie woli Bożej umiłował serce Jezusowe, darząc je szczególnym nabożeństwem. Wpatrzony w Boże serce, uosabiające bezgraniczną miłość Stwórcy do człowieka, starał się rozwijać w sobie cnotę miłości Boga i bliźniego. Miłość do Pana Boga była zawsze na pierwszym miejscu w hierarchii, którą się kierował. Z miłości do Boga podejmował różne postanowienia i wyrzeczenia. Wymownym przykładem tego jest chociażby jedno z wakacyjnych postanowień kleryka Konstantyna, który pisał w swoim diariuszu: *Żeby [na łaskę Twoją] zasłużyć i żeby się Tobie wdzięcznym okazać, postanawiam sobie z miłości ku Tobie, podczas mojego pobytu w Prątnicy punktualnie o szóstej godzinie wstawać i o dziesiątej wieczorem kłaść się spać*³. Naturalnymi przejawami umiłowania Pana Boga były adoracja Najświętszego Sakramentu, stanowiąca stały punkt codziennych praktyk duchownych biskupa Dominika, oraz ogromna dbałość o sprawowanie sakramentów, zwłaszcza ofiary Mszy św., która poprzedzona była odpowiednim przygotowaniem i po której następowało piętnastominutowe dziękczynienie. To umiłowanie Boga siłą rzeczy promieniowało na sposób traktowania drugiego człowieka przez Konstantyna. Jemu współcześni zaświadcza-
li, że był on tym, który obdarowywał bogactwem swego ojcowskiego i przyjacielskiego serca. Ta jego miłość nie była tylko pustym zapewnieniem, lecz realizował ją przez konkretne uczynki dyktowane kapłańską i chrześcijańską życzliwością, gotową do ofiar ze swego czasu, swego mienia, swych sił i samego siebie. Dom biskupa Dominika często odwiedzali żebracy, w soboty – jak relacjonowała gospodyni – przychodziło około pięćdziesięciu ubogich, którzy szukali tu wsparcia. Nigdy nie byli pozostawiani na pastwę losu. A kiedy gospodyni pewnego razu odprawiła proszącego z niczym, biskup polecił jej pójść za odprawionym, przeprosić go i wesprzeć w potrzebie. Innym przykładem jego troski o ubogich była sytuacja, która miała miejsce w czasie wizytacji pasterskiej w Lubawie. Biskup chcąc się ostrzyć lub ogolić, musiał wybrać jednego z pięciu tam pracujących mistrzów brzytwy. Wybrał nie tego, który cieszył się sławą najlepszego, ale poszedł do najbiedniejszego.

Dobroć biskupiego serca wyrażała się także w jego bezinteresownej gościnności – tak dla przypadkowo przechodzących obok jego kanonii se-

³ K. Dominik, *Ad maiorem Dei gloriam*, edidit ks. Piotr Tisler, Pelplin 2005, s. 7.

minarzystów, których zapraszał choć na chwilę do domu i obdarowywał owocami lub czymkolwiek, „co miał pod ręką”, jak i dla dostojników kościelnych, którzy go odwiedzali. Zawsze jednakowo taktowny i grzeczny – zarówno dla wysoko stojących na drabinie hierarchii kościelnej czy świeckiej, jak i dla ubogich z nizin społecznych. Wyrazem jego szacunku dla innych były punktualność i troska o regularne odpowiedzi na korespondencję, co niekiedy mogło sprawiać trudności, biorąc pod uwagę obfitość tej korespondencji i długie nieobecności biskupa w Pelplinie, spowodowane pobytem na wizytacjach pasterskich.

Wyjątkową formą cnoty miłości, „rozbudowaną” przez Dominika, była łagodność i wyrozumiałość przeobrażająca się niekiedy w pobłażliwość, o którą niektórzy, nawet profesorowie, oskarżali swojego kolegę. Ks. Konstantyn unikał, gdy było to możliwe, surowości w napominaniu i karceniu i w sytuacjach wątpliwych skłaniał się raczej ku opcji korzystniejszej dla winowajcy, próbując wytłumaczyć i uświadomić mu jego błąd. Jeśli pożyczył komuś, nieraz nawet bardzo cenną, książkę i nie mógł się doprosić jej zwrotu, wołał kupić sobie drugi egzemplarz, aby – jak mówił – już nie musiał upominać się i aby książka mogła stać kursować wśród tych, którzy jej potrzebują. Zapewne wychodził tu z założenia, jak wielu świętych, że lepiej błędzić nadmiarem dobroci niż surowości. Ta dewiza zapewne przyczyniała się do jego sukcesów wychowawczych, których ukoronowaniem była próba, jaką musiało przejść wielu jego podopiecznych w czasie II wojny światowej. Wielu z nich oddało zdrowie i życie za prawdy, którymi żyli, a które wpoił im swoim przykładem nade wszystko ich ojciec duchowny, regens i wreszcie biskup. Trzeba jednak zaznaczyć, iż Dominikowa wyrozumiałość nie była słabością, potrafił być bowiem – i bywał – surowy oraz wymagający dla siebie samego i wobec sytuacji, w których dochodziło do oczywistych nadużyć.

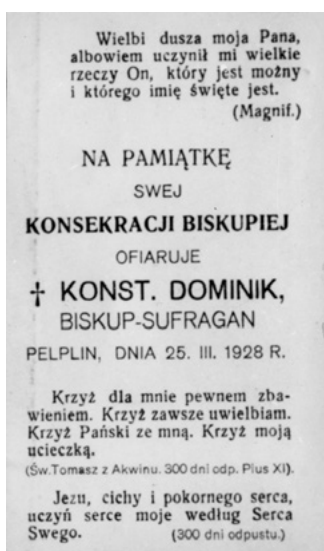
Kolejnymi cnotami ks. Konstantyna były wielka pokora i skromność, wyrażane w jego zachowaniach i postawach w sposób najbardziej naturalny na świecie, bez cienia udawania. Ks. Dominik charakteryzował się ogromną pokorą. Wystarczy

wspomnieć sytuacje, w których informowano go o nominacjach na ojca i wicerektora seminarium pelplińskiego, a później o wybraniu go na urząd biskupa sufragana. Zawsze wyrażał swoje zaniepokojenie i obawy, że nie podoła tak odpowiedzialnym funkcjom i zadaniom, do których władza kościelna go przeznaczała. Potrafił się przyznać, nawet przed swoimi uczniami, że czegoś nie wie, i nie wstydził się prosić o poradę w kwestiach naukowych czy w sprawach sumienia kapłanów młodszych, niekiedy nawet mniej doświadczonych czy mniej wykształconych od siebie. Potrafił żartować ze swoich braków, np. pytany kiedyś na wykładzie przez kleryka pozbawionego zupełnie słuchu i głosu muzycznego o rodzaj tonacji, jaki

trzeba wybrać na daną uroczystość, odpowiedział z uśmiechem: *Księżdu i mnie wolno stosować każdą tonację*. Pewną próbą, chyba dość trafną, zobrazowania wielkiej skromności i pokory Sługi Bożego była anegdota opowiadana przez jednego ze współpracowników ks. rektora Dominika, który twierdził, że największą karą czyścicową, o ile ks. Konstantyn będzie miał jeszcze jakieś winy do odpokutowania, będzie dla niego posadzenie go na wysokim tronie i przemarsz wszystkich świętych, którzy idąc przed nim, oddawać mu będą pokłon. Poczucie własnej małości

i niegodności potęgowało się wraz z coraz to nowszymi zaszczytami i honorami, jakimi go obdarzano. Często wspominał, że przeraża go ta wielka odpowiedzialność, jaką mu się nakłada na barki, i tylko przez posłuszeństwo zgadzał się na nie, zawsze jednak przyzywając pomocy i pokładając nadzieję w Panu Bogu.

Ostatnie lata jego życia były, można by tak powiedzieć, spełnieniem jego marzeń o życiu cichym i ukrytym. Internowany przez władze okupacyjne przestał pełnić urząd wikariusza generalnego, który w pierwszych miesiącach wojny był jedynym rządcą diecezji pod nieobecność ordynariusza. Powrócił do pełnienia funkcji kapelana siostr elżbietanek w Gdańsku. Wydalony przez władze okupacyjne ze stolicy biskupiej, bardzo już wówczas schorowany, umarł w szpitalu Najświętszej Maryi Panny i został pochowany w Starych Szkotach na cmentarzu przy kościele św. Ignacego, w którym pełnił swe kapłań-

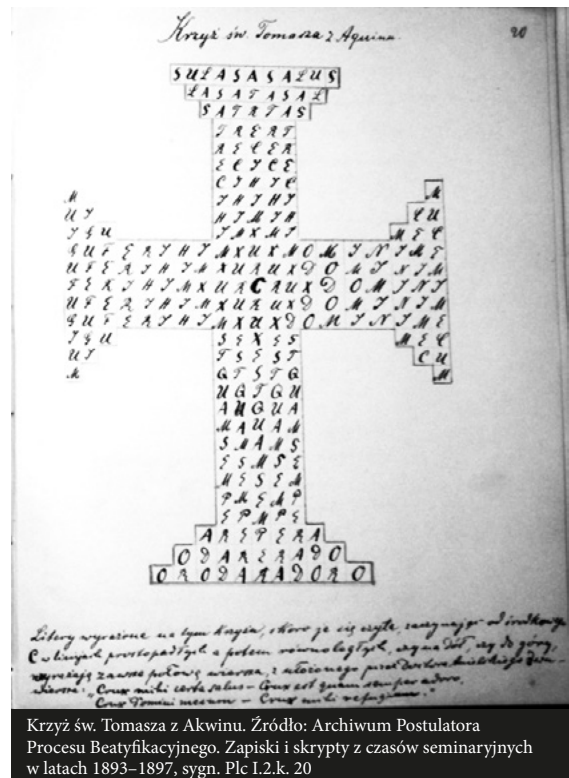
skie funkcje zaraz po święceniach, zgodnie zresztą z jego ostatnią wolą.

Konsekwencją miłości Boga i bliźniego ponad wszystko były spokój i cierpliwość, które charakteryzowały osobowość biskupa Dominika. Dla każdego, mimo licznych obowiązków, miał czas. Swych gości podejmował zawsze z wielką życzliwością i uśmiechem, choćby pojawiali się w czasie jego pracy. Nawet choroba, która naznaczała cierpieniem jego ostatnich kilkanaście lat życia, czy nachalność niektórych interesantów nie wpływały na zmianę postawy biskupa wobec drugiego człowieka.

Chcąc dać odpowiedź na pytanie, co było źródłem tej wewnętrznej siły do cierpliwego znoszenia trudu codziennych obowiązków, zwłaszcza w latach, kiedy choroba – anemia złośliwa – dawała się we znaki, w miesiącach doświadczeń wojennej tragedii i niedogodności związanych z internowaniem, trzeba sięgnąć do tekstu zamieszczonego na obrazku wydrukowanym z okazji sakry biskupiej. Czytamy na odwrocie: *Krzyż dla mnie pewnym zbawieniem. Krzyż zawsze uwielbiam. Krzyż Pański ze mną. Krzyż moją ucieczką*. Pamiętajmy też o zawołaniu biskupim ks. Dominika: *Crux mihi salus certa*.

Są to słowa, które ks. Konstantyn zaczerpnął z lektury św. Tomasza z Akwinu. Stanowiły one zapewne temat wcześniejszej medytacji, gdyż znajdujemy je na kartkach jednego z Dominikowych zeszytów. Zostały one niejako wpisane w rysunek krzyża łacińskiego, zaopatrzonego nagłówkiem *Krzyż św. Tomasza z Akwinu*. Legendę dla tego ciekawego rysunku-łamiłówki stanowią podpisujące go słowa: *Litery wyrażone na tym Krzyżu, skoro je się czyta zaczynając od środkowego C w liniach prostopadłych a potem równoległych, czy na dół, czy do góry, wyrażają zawsze połowę wiersza, z ułożonego przez Doktora Anielskiego dwuwiersza „Crux mihi certa salus – Crux est Guam semper adoro, Crux Domini mecum – Crux mihi refugium”*.

To właśnie w krzyżu Chrystusa, w Chrystusowej męce, szukał i znajdował siłę biskup Dominik do pokonywania rozmaitych przeciwności i trudów związanych z jego posługą. Krzyż i prawda, jaką niesie, były dla ks. Konstantyna wyjątkową szkołą cierpliwości, ale i cierpienia, szczególnie w chorobie, która osłabiała jego siły. Mimo złośliwej anemii nadal podejmował z pierwotną gorliwością swoje zadania, a jedynie od czasu do czasu, zwłaszcza po powrocie z wizytacji, przez kilka dni wracał do sił,

odpoczywając w zaciszu pelplińskiej kanonii lub miejscowego szpitala prowadzonego przez siostry miłosierdzia, albo udawał się na podreperowanie zdrowia na kurację do Szpitala Mariackiego w Gdańsku. Niekiedy wyjeżdżał na Kaszuby, by tam w rodzinnych stronach podratować wątłe siły, lub gościł w domach zakonnych u sióstr w Lubawie czy Chełmnie.

Wielkim ciosem dla i tak bardzo już schorowanego biskupa Dominika były niepokojące zwiastuny II wojny światowej i to, co ona w konsekwencji przyniosła. Jakże bardzo jednoczył się w cierpieniu z cierpiącym Chrystusem, zwłaszcza gdy docierały do niego tragiczne informacje o mordach dokonywanych na jego rodakach, współbraciach kapłanach, którzy złożyli największą ofiarę, bo ofiarę z własnego życia.

Te cechy ducha i postawa biskupa Konstantyna Dominika, nacechowane pobożnością z wiary płynącą, miłością cierpliwą, łagodną i pokorną, sprawiały, że za życia cieszył się wielką sympatią wiernych, a po jego śmierci wielu z nich udawało się i udaje nadal na pelplińską nekropolię, by przy grobie *patrona życzliwości, prostoty i łagodności* wypraszać sobie i bliskim potrzebne łaski.

KS. KRZYSZTOF KOCH

⁴ J. Samp, *Ksiądz biskup Konstantyn Dominik. Jego służba w Kościele a kultura rodzima*, „Studia Pelplińskie” 1984 (15), s. 73.

Uczestnicy uroczystości w Wielkim Kacku. Fot. Aleksandra Majkowska

OBYWATEL, NAUCZYCIEL I ŻOŁNIERZ FRANCISZEK ORNASS (1910–1940)

Uroczystości związane z upamiętnieniem Franciszka Ornassa – przedwojennego nauczyciela z Wielkiego Kacka oraz żołnierza Września '39 – Rada Dzielnicy Wielki Kack oraz Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Oddział w Gdyni zaplanowały na 1 września 2021 roku. Tego dnia została odsłonięta pamiątkowa tablica nawiązująca do tej zasłużonej postaci. Działo się to w otoczeniu pięknej zieleni nowo powstałego parku przy ulicy Starodworcowej, pomiędzy ulicami Nowodworcową i Solną. Park, zgodnie z uchwałą Rady Miasta Gdyni z dnia 31 marca 2021 roku, będzie nosił imię Franciszka Ornassa.

Na odwiedzających to miejsce czekają zielone tereny ze ścieżkami spacerowymi i wygodnymi ławeczkami, a co najważniejsze – drzewa, które przesadzano tutaj z terenu pobliskiej budowy węzła Karwiny. W ciągu ulicy Wielkopolskiej wykopano przeszło sto młodych drzew. Większość trafiła do parku Kolibki, a 23 z nich znalazły miejsce na skwerze przy ul. Starodworcowej. Gdynianie otoczyli drzewa troskliwą opieką, każde z nich otrzymało imię i przydzielonych opiekunów, mieszkańców dzielnicy, którzy systematycznie je podlewają.

Należy dodać, że utworzenie parku to także inicjatywa mieszkańców Wielkiego Kacka, którzy zgłosili projekt w ramach gdyńskiego budżetu obywatelskiego. W późniejszym czasie Kajetan Lewandowski, jeden z członków wielkokackiej Rady Dzielnicy, wysunął pomysł nadania imienia temu miejscu. Jako patrona zaproponował Franciszka Ornassa, co za-

owocowało podjęciem przez Radę Dzielnicy Wielki Kack uchwały w tej sprawie 30 lipca 2020 roku. Spółkało się to z pozytywnym przyjęciem przez Radę Miasta Gdyni, która podjęła niebawem uchwałę w tej sprawie.

Jeszcze dekadę temu na spotkanie poświęcone Franciszkowi Ornassowi, zorganizowane przez Koło ZKP Wielki Kack, przybyło wielu dawnych uczniów, którzy pamiętali znakomicie swego nauczyciela: Jadwiga Dorsz, Elżbieta Górską, Jan Górski oraz rodzeństwo Elżbieta Dawidowska i Jan Melcer, u których mieszkał wielkokacki nauczyciel w międzywojniu. Wówczas gościem tego spotkania była siostrzenica tej zasłużonej postaci – Teresa Thiel-Ornass, która przybliżyła postać swego przodka. Nie była to pierwsza inicjatywa Koła ZKP Wielki Kack związana z pielęgnowaniem pamięci o Franciszku Ornassie. W 2004 roku z inicjatywy

Franciszek Ornass (1910–1940). Archiwum rodziny Ornassów

Zdjęcie ślubne Heleny i Franciszka Ornassów. Archiwum rodziny Ornassów

członków koła w kruchcie kościoła pw. św. Wawrzyńca została ulokowana tablica poświęcona pamięci ofiar II wojny światowej. Jednym z wymienionych na niej był Franciszek Ornass.

MŁODOŚĆ I DZIAŁALNOŚĆ PATRIOTYCZNA

Franciszek Ornass urodził się 15 kwietnia 1910 roku w Rajkowach (obecnie powiat tczewski) w rodzinie ziemiańskiej jako jedno z ośmiorga dzieci Rozalii i Eugeniusza Ornassów. Początkowo edukacją rodzeństwa zajmował się nauczyciel domowy – guwerner Jabłoński. Później Franciszek uczęszczał do gimnazjum w Tczewie. Po wyjeździe rodziny Ornassów do Wejherowa (wówczas siedziba powiatu morskiego) kontynuował edukację w tamtejszym Seminarium Nauczycielskim, gdzie w 1930 roku uzyskał świadectwo dojrzałości i uprawnienia do nauczania w szkołach powszechnych. Następnie odbył służbę wojskową w Szkole Podchorążych Rezerwy w Śremie (obecnie woj. wielkopolskie). Według wspomnień jego siostry Władysławy Thiel służba w sanacyjnym wojsku bardzo wpłynęła na jego poglądy i spojrzenie na świat – stał się zwolennikiem Józefa Piłsudskiego.

Po zakończeniu służby wojskowej rozpoczął pracę jako nauczyciel w Szkole Powszechnej w Wielkim Kacku (obecnie dzielnica Gdyni, wówczas należąca do Chwaszczyna). Obok pracy pedagogicznej zaangażował się w działalność polityczną i społeczną – został niezwykle aktywnym członkiem Polskiego Związku Zachodniego. W drugiej połowie lat trzydziestych XX wieku na polskim Pomorzu panowały już nastroje antyniemieckie, co było związane z postępującym i umacniającym się żywiołem faszystowskim w Niemczech oraz pobliskim Wolnym Mieście Gdańsku. Franciszek Ornass brał udział w wielu wiecach antyniemieckich organizowanych w Gdyni, na których przemawiał, potępiając politykę faszystowską. Władysława

Thiel wspominając po latach ten czas i działalność swego brata, mówiła: *Podziwiałam jego patriotyzm i udział w życiu politycznym kraju. [...] Pamiętam, jak któreś niedzieli podczas gościny w Rajkowach, po obiedzie Franek zerwał się, pożegnał – mimo sprzeciwu gości – całe towarzystwo, mówiąc, że musi jechać do Gdyni, gdyż razem z majorem [Stanisławem] Zauchą będą przemawiali na wiecu.*

W 1938 roku Franciszek Ornass został odznaczony przez władze RP Srebrnym Krzyżem Zasługi. Zbiegło się to w czasie ze zlokalizowaniem i zlikwidowaniem niemieckiej siatki dywersyjnej działającej w Gdyni i okolicach. Możemy przypuszczać, że Franciszek Ornass miał w tym spory udział. Jest bardzo prawdopodobne, że na listach przygotowywanych przez Niemców znalazł się wówczas jako jeden z wielu Pomorzan. Wedle planów niemieckich osoby z list miały być aresztowane i eksterminowane w momencie wybuchu wojny.

W sierpniu 1939 roku Franciszek Ornass ożenił się z nauczycielką Heleną Ladtkę. Niedługo później został zmobilizowany w stopniu podporucznika rezerwy, trafił do 2. Baonu Strzelców Pomorskich, który zapisał niezwykle waleczną i tragiczną kartę w obronie Gdyni we wrześniu 1939 roku. Franciszek Ornass został ranny w bitwie o Kępę Oksywską, ostatni punkt oporu gdyńskiej obrony, i wzięty do niewoli. Jako jeńiec wojenny trafił do obozu oficerskiego w Prenzlau w Niemczech (obszar wschodniej Brandenburgii). Mimo że był jeńcem i oficerem Wojska Polskiego, został potraktowany przez Niemców jak więzień cywilny. Już na początku pobytu w obozie został oddzielony od innych oficerów, a następnie przetransportowany do gdańskiego więzienia Victoriaschule – miejsca kazi wielu Pomorzan. Został poddany przez Gestapo śledztwu i torturom, a następnie, na mocy wyroku gdańskiego sądu, umieszczony w KL Stutthof, gdzie otrzymał numer obozowy 9709. Kilka mie-

Nagrobek Franciszka Ornassa na Cmentarzu Ofiar Hitleryzmu na gdańskiej Zaspie. Fot. Andrzej Busler

sięcy później – 15 czerwca 1940 roku – został zastrzelony w wyniku prowokacji sfingowanej przez niemieckiego funkcjonariusza obozowego. Rodzinie przekazano wiadomość, że ich bliski zmarł na zawał serca. Dwa dni później spoczął na cmentarzu na gdańskiej Zaspie – miejscu egzekucji wielu Pomorzan. W początkowym okresie istnienia KL Stutthof w tym miejscu grzebano zwłoki zamordowanych więźniów, często w workach, bez trumien. O tym, że gdyński nauczyciel został zastrzelony, zawiadomił rodzinę współwięźni, który przeżył obóz. W 1945 roku rodzina Ornassów odnalazła miejsce pochówku (słupek oznaczony numerem) i usypała mogiłę.

PAMIĘĆ

Franciszek Ornass został pośmiertnie odznaczony Krzyżem Virtuti Militari za mężną obronę Kępy Oksywskiej. Wnioskodawcą był wspomniany wcześniej major Stanisław Zaucha, dowódca

Cmentarz na gdańskiej Zaspie – miejsce kaźni i spoczynku wielu Pomorzan. Fot. Andrzej Busler

I Gdyńskiego Batalionu Obrony Narodowej i świadek działalności politycznej Franciszka Ornassa w międzywojniu. Nazwisko Franciszka Ornassa umieszczono w późniejszych latach na tablicach pamiątkowych: w kościele pw. św. Józefa w Tczewie oraz we wspomnianej wcześniej świątyni pw. św. Wawrzyńca w Gdyni-Wielkim Kacku. W X Liceum Ogólnokształcącym im. Gdyńskich Nauczycieli Bohaterów II Wojny Światowej w Gdyni znajdują się izba pamięci i tablica poświęcona Franciszkowi Ornassowi. Jego symboliczny nagrobek, autorstwa artysty, architekta i więźnia KL Auschwitz Wiktora Tołkina, odnajdziemy na Cmentarzu Ofiar Hitleryzmu na gdańskiej Zaspie. Od 2018 roku jedna z pelplińskich ulic nosi imię Franciszka Ornassa. W taki sposób biskupie miasto uhonorowało dzielnego nauczyciela i żołnierza, którego przodkowie byli związani od wieków z kociewskimi stronami Pomorza, wielokrotnie świadcząc za polskością.

Pamiątkowe tablice na Cmentarzu Ofiar Hitleryzmu. Fot. Andrzej Busler

Józef Olszowy (1914–1941) KW XXVI
Stanisław Onacki (1916–1940) KW XIV
Ludwik Opaliński (1915–1942) KW IX
Józef Orczykowski (1916–1940) KW III
Jakub Orlikowski (1902–1942) KW IX
Franciszek Ornass (1910–1940) KW XIV
Stanisław Ortman (1908–1940) KW XI
Kazimierz Orzechowski (1915–1939) KW X
Józef Orzelski (1894–1942) KW VIII

Na liście zamordowanych widnieje nazwisko Franciszka Ornassa, którego grób znajduje się w XIV kwaterze. Fot. Andrzej Busler

Teresa Thiel-Ornass podczas spotkania poświęconego jej przodkowi.
Wielki Kack, 2012 rok. Fot. Zofia Żywicka

SZTAFETA OBYWATELSKA

Od śmierci Franciszka Ornassa minęło już przeszło osiemdziesiąt lat. Za swą propolską postawę patriotyczną poniósł najwyższą ofiarę. Ogromnym szczęściem jest to, że wiele następnych pokoleń Polaków nie musi już podejmować takich wyborów, przed jakimi stał on. Emanacją patriotyzmu w czasach pokoju jest obywatelskość, która przejawia się między innymi działaniem społecznym. Nowo powstały skwer im. Franciszka Ornassa przy ul. Starodworcowej w Wielkim Kacku jest wspólnym przykładem takiego działania, łączącego aktywność mieszkańców oraz możliwości budżetu obywatelskiego. Niezwykle ważne, podkreślające tożsamość wielkokacką, jest także nadanie imienia patrona związanego z tą częścią Gdyni.

Spółeczna działalność pro publico bono jest bliska rodzinie Ornassów od wielu pokoleń. W ostatniej dekadzie niezwykle cenną inicjatywą są stypendia im. Franciszka, Ryszarda i Jana Chryzostoma Ornassów dla uzdolnionych uczniów i studentów z Kociewia, znajdujących się w trudnej sytuacji finansowej. Patroni tego stypendium wnieśli ogromny wkład w rozwój Pomorza. Franciszkowi jest poświęcony niniejszy artykuł. Ryszard Ornass (1873–1943) po wysiedleniu z Gdańska na początku II wojny światowej zaangażował się w działalność w Armii Krajowej. Został za to rozstrzelany w Bodzentynie (obecnie woj. świętokrzyskie). Trzeci z rodu, Jan Chryzostom, po zakończeniu I wojny światowej kierował Komisją Plebiscytową w Kwidzynie na Powiślu, a następnie tworzył podwaliny sądownictwa pomorskiego, organizując w latach dwudziestych ubiegłego wieku Sąd Apela-

cyjny w Toruniu – ówczesnej stolicy województwa pomorskiego. Fundusz stypendialny został powołany za sprawą Teresy Thiel-Ornass – sędzi Sądu Okręgowego w Gdańsku i aktywnej przedstawicielki rodu. Wśród fundatorów znaleźli się przedstawiciele rodziny Ornassów, a także inni darczyńcy, m.in. ze świata prawniczego. Przyznawaniu stypendiów im. Ornassów patronują władze Pelplina oraz Stowarzyszenie Miłośników Pelplina. Warunkiem otrzymania stypendium jest przygotowanie przez aspirujących pracy pisemnej na temat swojej małej ojczyzny – Kociewia i powiązanie ważnych wartości: dziedzictwa kulturowego, patriotyzmu i obywatelskości w odniesieniu do wielkiej ojczyzny – Polski. W intencji twórców stypendium nie sposób nie doszukać się cennej myśli wybitnego przedstawiciela ziemi kociewskiej ks. Janusza Stanisława Pasierba: *Małe ojczyzny uczą żyć w ojczyznach wielkich, w wielkiej ojczyźnie ludzi.*

Przedstawicielki rodu Teresa Thiel-Ornass oraz Danuta Thiel-Melerska pielęgnują pamięć o swej rodzinie, czego przejawem jest m.in. opublikowanie w 2016 roku książki *Rody pomorskie Ornass i Thiel*. 1 września 2021 roku rodzina Ornassów wraz z Radą Dzielnicy Wielki Kack oraz gdyńskim oddziałem Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego wniosła kolejną cegiełkę w pielęgnowanie historii bohaterskiego obywatela, nauczyciela i żołnierza – Franciszka Ornassa.

ANDRZEJ BUSLER

W tekście wykorzystano fragmenty opracowania Bogdana Wiśniewskiego z portalu Historyczny Pelplin. Autor artykułu składa podziękowania Pani Teresie Thiel-Ornass za cenne informacje i wskazówki związane z życiorysem Franciszka Ornassa.

Fot. Grzegorz Mehring / Gdansk.pl

PANIE REKTORZE! LUBÒTNY DRÈCHÙ!

POŻEGNANIE ANDRZEJA CEYNOWY

Ziemia gromadzi prochy... swoich córek i synów. Tu, na Srebrzysku, spoczęli przed laty między innymi wielcy Kaszubi z krwi i ducha, tacy jak Franciszek Sędzicki i Lech Bądkowski. Za nimi poszli prezesi ZKP – Bernard Szczęsny, Izabella Trojanowska, Tadeusz Bolduan, Brunon Synak, Stanisław Pestka... Każdy z nich bliski był śp. Andrzejowi Ceynowie – profesorowi i rektorowi UG, a na przełomie XX i XXI wieku także prezesowi gdańskiego oddziału ZKP, który wówczas został też członkiem Instytutu Kaszubskiego.

Żegnając Go dziś w imieniu Zrzeszenia i Instytutu trzeba zaznaczyć, iż Andrzej urodził się w Gdańsku, gdzie tuż po wojnie osiedli Jego rodzice – matka Anastazja rodem z Miechucina w Szwajcarii Kaszubskiej i ojciec Stefan z Chłopowa – z kaszubskiej Nordy!

W społeczności zrzeszonej Andrzej znalazł się za sprawą żony Aliny, która w latach osiemdziesiątych była wiceprezesem oddziału gdańskiego... Andrzej jako stypendysta USA mógł przyczynić się do zakupu poloneza, którym objechaliśmy razem całe Kaszuby, uczestnicząc w Dniach Kultury Chrześcijańskiej czy Dniach Kultury Kaszubsko-Pomorskiej, a także w organizacji Ludowych Talentów itp. Będąc rektorem UG, na początku XXI wieku zapisał się – w pamięci także społeczności zrzeszonej – jako sprawca rozwoju nowoczesnego miasteczka uniwersyteckiego i fundacji pomnika ks. Krzysztofa Celestyna Mrongowiusza – pioniera badań nad kaszubszczyzną. Jeszcze waż-

niejszym faktem, zaistniałym pod jego patronatem, było otwarcie podyplomowych studiów dla nauczycieli języka kaszubskiego oraz powołanie nowych kierunków, m.in. etnofilologii kaszubskiej i etnografii z ks. prof. Wojciechem Bębmem na czele, który przewodniczył tu ceremoniom pogrzebowym.

W Instytucie Kaszubskim z wdzięcznością wspominamy Jego i prof. Dawida Malcoma promocję tłumaczenia arcydzieła kaszubskiej *Žëcé i przigòdë Remùsa* Aleksandra Majkowskiego na język angielsko-amerykański!

Nie od rzeczy będzie tu podkreślenie Jego wyjątkowego – nie tylko dla Kaszubów – i wielce zobowiązującego nazwiska, które nosił twórca regionalizmu kaszubsko-pomorskiego i literatury kaszubskiej Florian Ceynowa. Budzi ono wiele skojarzeń i... m.in. ważnych dla nas, Kaszubów, w takich jak dziś okolicznościach, pieśni.

Przeciwnik – nie wróg – Floriana Ceynowy, ks. Szczepan Keller, pochodzący z tej samej parafii chmielęńskiej, co mama Andrzeja, w swoim dziele *Zbiór pieśni nabożnych katolickich do użytku kościelnego i domowego*, wydanych po raz pierwszy 150 lat temu, zamieścił m.in. znaną mi od dzieciństwa z pustych nocy pieśń, która brzmi:

*Zmarły człowiecze, z tobą się żegnamy,
Przyjmij dar smutny, który ci składamy.
Trochę na grób twój porzuconej gliny
Od twych przyjaciół, sąsiadów rodziny. [...]*

*Powracasz w ziemię, co matką twą była,
Teraz cię strawi, niedawno żywiła:
Tak droga każda, którą na śmierć wodzi,
Na ten ubity gościniec wychodzi.
Niedługo, bracie, z tobą się ujrzymy.
Jużes tam doszedł, my jeszcze idziemy;
Trzeba ci było odpocząć po biegu,
Ty wstaniesz, boś tu tylko na noclegu. [...]*

Żałuję, żeśmy jej choćby w Emaus nie zaśpiewali. Niemniej wzruszająca i istotna w dniu pogrzebu jest pieśń *méstra* Jana Trepczyka *Rodnô zemia*.

*Kaszëbskô, rodnô zemia!
Òj, kraju mój!
Të jes mie w òczach wiedno.
Ò ce na jawie snijã,
A w mëslach trój
Z tobą jô jem na jedno.*

*Jak jô ùmrzã, tej të mie
Wezniesz w klin swój, w grób do se.
Zadërżi ze żòlu Bòtt,
W smùtk sã òblecze twój sztòtt. [...]*

Ks. prof. Wojciech zasugerował, byśmy na koniec zaśpiewali Andrzejowi *Kaszëbskô Królówò*.

Panie Rektorze! Lubòtny Drëchù Andrzeju!
Spoczywaj w pokoju!

JÓZEF BORZYSZKOWSKI

PATRONEM ROKU 2022 BĘDZIE JÓZEF WYBICKI

W niedzielę, 26.09.2021 r., w Kościerzynie odbyło się posiedzenie Rady Naczelnej Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. Wśród najważniejszych punktów programu było przyjęcie uchwały w sprawie wyboru Józefa Wybickiego, kaszubskiego autora polskiego hymnu narodowego, na patrona roku 2022 w ZKP.

Podczas posiedzenia Rady Naczelnej zostały również ustalone zasady wyborów w trakcie XXII Zjazdu Delegatów Zrzeszenia, który odbędzie się w 2022 roku. Zdecydowano także o przeznaczeniu środków uzyskanych z tytułu odliczeń 1% podatku dochodowego za 2021 rok na budowę pomnika Lecha Bądkowskiego i Akademię Bajki Kaszubskiej.

Jednym z punktów obrad było omówienie X Bajkowego Festynu Rodzinnego w Kościerzynie oraz jedynastego roku działalności Akademii Bajki Kaszubskiej. W tym roku efektem tego projektu było wydanie audiobooka z opowiadaniem pochodzącym z książki Aleksandra i Dariusza Majkowskich *Przigiòdë Remùsa. Na pùstkòwiu*.

Prezesa lipuskiego oddziału ZKP Justyna Mikołajczyk poinformowała zebranych o Kaszubskiej Olimpiadzie Sportowej „Dali, chùtci, mòcni – spòrtówé roze-gracje w Remùsowim Lipnie”.

Przemawia prezes ZKP J. Wyrowiński. Fot. dm

Z kolei dyrektor Kaszubskiego Uniwersytetu Ludowego Mariusz Mówka, który przewodniczy pracom nad aktualizacją *Strategii ochrony i rozwoju języka i kultury kaszubskiej*, opowiedział o dokumencie i zapowiedział jego konsultacje (od 1 do 15 października 2021 można mailowo zgłaszać swoje sugestie i uwagi na adres: biuro@kaszubi.pl).

Członkowie Rady rozmawiali także o przygotowanych do jubileuszu 65-lecia ZKP.

ŹRÓDŁO: WWW.KASZUBI.PL

Astronom i biblioteka

Od miesiąca możemy podziwiać w Gdańsku nowy mural. Nie znajdziemy go na Zaspie, a w centrum miasta. Ozdobił boczną ścianę gmachu PAN Biblioteki Gdańskiej przy ulicy Wałowej 24.

Mural przedstawiający Jana Heweliusza. Fot. M.S.

Fasada kamienicy przy ul. Ogarnej 22/23 zainspirowana Selenografią Heweliusza. Fot. M.S.

Artystyczne świętowanie

Dzieło przedstawia Jana Heweliusza, a wykonane zostało w związku z obchodami jubileuszu 425-lecia powstania biblioteki. Dlatego w rogu muralu wyeksponowana została data 1596. Biblioteka powstała dzięki Giovanniemu Bernardinowi Bonifacjowi, markizowi d'Oria, który przekazał wtedy miastu księgozbiór liczący ponad tysiąc dzieł. Jana Heweliusza nie było jeszcze wtedy na świecie, ale korzystał z biblioteki za swego życia w XVII wieku. Wizerunek astronoma przypomina także o tym, że w bibliotece znajduje się pełna kolekcja jego dzieł. Na niektórych drukach można zobaczyć dedykacje mistrza lub rysunki, które własnoręcznie kolorował.

Pięć dzieł Heweliusza wpisano w tym roku na Polską Listę Krajową Programu UNESCO „Pamięć Świata”. Znalazły się na niej obok takich obiektów jak *Kronika polska* Galla Anonima czy Konstytucja 3 maja 1791.

Biblioteka Gdańska prócz ksiąg Heweliusza poszczycić się może także mszałem zakonu krzyżackiego z XV wieku, który został wpisany na listę UNESCO w 2016 roku.

Dzieło XXL

Mural, mający 180 m kw. powierzchni, powstał na ścianie budynku skierowanej w stronę podwórza. Idąc od strony dworca PKP Gdańsk Główny, aby go zobaczyć, trzeba przejść przez bramę z ulicy Rajskiej. Jego twórcą jest Sebastian Bożek, absolwent Wydziału Malarstwa Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, pracownik naukowy Wydziału Sztuki Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie. Projekt został wybrany spośród 24 prac konkursowych przez komisję pod przewodnictwem prof. Jacka Zdybła z gdańskiej Akademii Sztuk Pięknych.

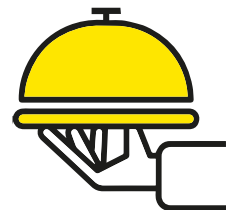
Artysta komponując obraz, wykorzystał naturalną siatkę utworzoną przez elewację złożoną z prostokątnych płyt. Portret Jana Heweliusza jest wzorowany na wizerunku astronoma pędzla Daniela Schultza. Malarz był rówieśnikiem Heweliusza, zasłynął jako portrecista królów Jana Kazimierza, Michała Korybuta Wiśniowieckiego i Jana III Sobieskiego. W 1677 roku namalował Jana Heweliusza wskazującego palcem na mapie nieba gwiazdozbiór Wielkiej Niedźwiedzicy. To znak, że tak jak ta konstelacja nigdy nie ginie za horyzontem, również pamięć o Janie i jego odkryciach będzie trwała wiecznie.

Astronomiczne inspiracje

W Gdańsku można by już wytyczyć szlak murali związanych z Janem Heweliuszem. W 2018 roku Sebastian Bożek ozdobił fasadę kamienicy przy ulicy Ogarnej 22/23 na Głównym Mieście. Zainspirowany *Selenografią* – najważniejszym dziełem astronoma z 1647 roku, opisującym księżyc – Bożek udekorował kamieniczkę okrągłymi formami. Kolorystyka różnicuje fazy satelity Ziemi. Napis *Luna* podpowiada przechodniom, jak interpretować fasadę, o ile wiemy, że jest to łacińskie określenie Księżyca.

Natomiast najsłynniejsze dzieło związane z astronomem zobaczymy na Starym Mieście przy skwerze z pomnikiem Heweliusza obok Ratusza Staromiejskiego. Ściany budynku przy ulicy Bednarskiej pokryło w 2008 roku sgraffito. To dzieło, które powstaje na skutek odsłaniania warstwy tynku. Twórcami byli studenci i dydaktycy pracowni malarstwa ściennego i witrażownictwa gdańskiej ASP. Podziwiać tu można gwiazdne konstelacje odkryte i nazwane przez Jana Heweliusza, m.in. Tarczę Sobieskiego.

MARTA SZAGŹDOWICZ

PRZECHOWYWANIE KARTOFLI. MITA, KULA, SKLEP

Żyjemy w XXI wieku. Żyjemy w kraju będącym członkiem dobrze zorganizowanej Unii Europejskiej, która, jak każda dobra organizacja, chce mieć wszystko uporządkowane i poddane normalizacji, by zachować podobne warunki życia obywateli niezależnie od miejsca ich zamieszkania.

Ludzie, którym dane było żyć na przykład 100 lat temu, nie mieli nad sobą europejskiego regulatora, ale posługiwali się racjonalnością wynikającą z doświadczeń pokoleń. Brak zasad spisanych w formie norm lub instrukcji nie oznaczał jednak, że podejście do życia było łżejsze. Być może właśnie rok 1921 jest dobrym dowodem tego, że o żywność należy dbać i pielęgnować ją z należytą starannością, albowiem niepewne czasy tuż po wielkiej wojnie, wojna z Rosją Radziecką czy też zupełnie nowe warunki życia po znalezieniu się w zupełnie innych realiach państwowości po włączeniu ziem kaszubskich do odradzającej się po zaborach Rzeczypospolitej zmuszały gospodynie do zapobiegliwości na najwyższym poziomie profesjonalizmu.

Dziś, w XXI wieku, mamy nie tylko lodówki, nie tylko sklepy z dobrym wszelkim, ale nawet możliwość zamówienia w sieci potrzebnych w danej chwili produktów żywnościowych z dostawą do domu. Kiedyś, gdy liczba sklepów była niewielka – szczególnie na obszarach wiejskich, gdzie rozproszenie zabudowy utrudniało bieżące zaopatrywanie się w świeże lub przechowane przez producenta jabłka, kartofle, warzywa – istotne było to, by wczesną jesienią, gdy natura oferuje człowiekowi multum płodów rolnych, zająć się ich przygotowaniem do przechowywania przez zimę. I to z takim założeniem, że do czasu pojawienia się pierwszych płodów rolnych wiosną spiżarnia nie będzie uzupełniana.

O czym trzeba było pamiętać przy szykowaniu zapasu jarzyn?

Mimo że wiele z warzyw całkiem dobrze znosi lekkie zimy, marzeniem dobrych gospodyń było posiadanie zapasu pozwalającego bez strachu patrzeć na pogodę za oknem i bez strachu czekać na wiosnę. Magazynowanie zapasu warzyw i owoców, a także zbóż, kasz i roślin strączkowych było kiedyś sztuką nieomal magiczną, ale jednocześnie sztuką, którą każda kobieta wychodząca za mąż znać powinna.

Nadrzędnym celem osoby chcącej utrzymać warzywa w stanie świeżym – a zakładamy, że nie chodzi o pozostawienie w ogrodzie jarmużu czy pietruszki – było zabezpieczenie ich przed mrozem i wilgocią.

Warzywa odporne na mróz, a zbierane w dużych ilościach, przechowywało się w kopcach, najczęściej położonych bezpośrednio przy polu, na którym były uprawiane. Warzywa wrażliwsze albo te stopniowo dojrzewające w trakcie przechowywania korzystniej było złożyć w piwnicach.

Kopiec, czyli po kaszubsku mitę, zakładano w suchych, wysoko położonych miejscach gospodarstwa, często, gdy chodziło o duże ilości jarzyn, bezpośrednio przy polu dla wygody transportowej. Zawsze, gdy było to możliwe, starano się wybierać

miejsca osłonięte, najlepiej od północnej strony, by śnieg trzymał się jak najdłużej.

W mitach przechowywano ziemniaki do sadzenia na wiosnę i inne płody rolne przeznaczone na sprzedaż, których nie transportowano na teren gospodarstwa.

Piwnica, czyli po kaszubsku kula, była budowlą najczęściej solidną, wykonaną na terenie obejścia w sposób zapewniający wieloletnią eksploatację. Zasadą było takie lokalizowanie kuli, by drzwi znajdowały się w cieniu danym przez masywną ziemną warstwę przykrywającą murowaną lub drewnianą konstrukcję stropu nad piwnicą. Kula stanowiła magazyn płodów rolnych na potrzeby gospodarstwa. Zależnie od liczebności rodziny zawartość kuli wystarczała do wiosny, czasem zapasy uzupełniano z mity.

Była też piwniczka pod podłogą kuchenną lub w sieni, zwana sklepem. Służyła do przechowywania podręcznej porcji zapasów.

Ze względu na obszerność tematu pozwolę sobie na podzielenie materiału na dwie części. Dziś zajmujemy się ziemniakami.

Październik to ostatni moment na zbiór ziemniaków, warzywa tak ważnego dla kultury kulinarnej Kaszub. Sam zbiór to nie wszystko, ziemniaki trzeba przygotować do przechowania przez całą zimę. Obecnie nie stanowi to problemu, bo każdy rolnik może wybudować sobie izolowany magazyn, wyposażać go w urządzenia chłodnicze, które zapewnią odpowiednią temperaturę przechowywania płodów ziemi. Kiedyś nie było tak łatwo. Choć lodówki wymyślono dość dawno, to jednak przemysłowe instalacje chłodnicze na wielką skalę trafiły pod strzechy całkiem niedawno, po transformacjach ustrojowych. Trafiły pod strzechy, sprawiając, że ze wsi zniknęły popularne onegdaj kopce, w których przechowywano ziemniaki i inne płody rolne. Zniknęły lub stały się graciarniami piwnice ziemne, w których przechowywano ziemniaki na bieżące potrzeby. Zastąpiły je hale magazynowe z terkoczącymi agregatami klimatyzatorów, które odebrały wsi ten swoisty mistycyzm przechowywania ziemniaków pod warstwą słomy i ziemi bez dzisiejszej kontroli dziesiątków czujników przekazujących dane z magazynu na smartfon.

Przedwojenny podręcznik uprawy ziemniaków zwraca uwagę na to, że należy zbierać je z chwilą, gdy w pełni dojrzeją, i robić

to w suchy dzień. Nie ma większego znaczenia, czy nać jest zielona, czy też już zwiędła, bo to zależy od odmiany. Ważne, by bulwy były dojrzałe, bo tylko to gwarantuje dobre wyniki zbiorów. Dojrzały ziemniak ma również w pełni ukształtowaną skórkę, która chroni go w okresie przechowywania.

Autorzy podręcznika instruują rolników, że przy zbiorze ziemniaków należy odrzucić bulwy uszkodzone, chore i jednocześnie segregować sadzeniaki, które w czasach zamierzchłych przechowywano do wiosny w kopcach zlokalizowanych tuż przy polu uprawnym. Partie przeznaczone do spożycia z reguły przechowywano na terenie gospodarstwa.

Wczytując się w treść podręcznika, dowiadujemy się, że najważniejsza przy przechowywaniu ziemniaków w kopcach, dołach lub piwnicach jest ich ochrona przed przemarzaniem i gniciem. W miejscu przechowywania winno być chłodno, ale nie może być mrozu, który jest zgubny dla kondycji bulw. Podobnie istotne jest to, by ziemniaki znajdowały się w warunkach suchych.

Bardzo istotnym elementem obchodzenia się z ziemniakami jest sposób ich transportu. Choć wydaje się, że warzywo to jest wysoce odporne, to jednak nie jest niezniszczalne, więc przerzucanie ziemniaków zbyt gwałtownie, z wysokości albo ostrymi widłami zamiast specjalnie przystosowanymi widłami bez ostrych krawędzi może spowodować uszkodzenia, które będą przyczyną późniejszego psucia się ziemniaków w miejscu przechowywania. Wszyscy, którym na jakości ziemniaków zależało, wiedzieli, że od jednego niepotrzebnie skałeczonego lub

zbitego ziemniaka może zepsuć się cały worek albo – w przypadku przechowywania luzem – cały kopiec.

Żaden rozsądny rolnik nie zapominał też o zasadzie nakazującej przesuszenie ziemniaków zbieranych przy pogodzie deszczowej. Ziemniaki rozkładano cienkimi warstwami w suchym miejscu w celu ich przesuszenia. W trakcie suszenia ziemniaki „szuflowano” od czasu do czasu.

Gdy jesienią panowała wyjątkowo deszczowa pogoda i nie było możliwości przesuszenia ziemniaków przed kopcowaniem, należało pamiętać o tym, że warunkiem wysuszenia ziemniaków w kopcu jest zapewnienie dobrej wentylacji od dołu i od góry.

Dobłą metodą przechowywania ziemniaków jest, zdaniem autora podręcznika, umieszczanie ich w dołach lub kopcach. Wykonane na bazie wieloletnich doświadczeń kopce chroniły składowane bulwy przed mrozem, ale i przed zbyt wysoką temperaturą.

Ileż doświadczeń musiało stać za wiedzą autora, jeżeli wskazuje on na to, że doły mogą być kopane na dowolną głębokość, której limitem jest łatwość wydobycia ziemniaków, ale przy zachowaniu szerokości nie większej niż 60 cm, bo w przypadku większej szerokości może dojść do gnicia zmagazynowanych warzyw. Oczywiście po nasypianiu bulw aż do poziomu gruntu dół powinien być przykryty słomą i przysypany ziemią z wykopu.

Mita rządziła się nieco innymi regułami. Podręcznik przewidywał, że nie powinna mieć u spodu więcej niż 1,5 metra. W przeciwieństwie do dołów mity miała najczęściej 10-15 cm głębokości, a bulwy układano nie tylko w zagłębieniu, ale również w stos powyżej gruntu. Najczęściej mity na ziemniaki lokalizowana była w miejscu o niewielkim wyniesieniu ponad otaczający teren. Chodziło oczywiście o to, że w takiej lokalizacji mamy naturalną migrację wody na zewnątrz, a nie podciekanie do wnętrza składu. Sugerowano, by kopiec znajdował się pod osłoną drzew, które zmniejszą penetrację słońca. Zazwyczaj lokalizacja kopców była taka sama co roku, chyba że następowała jakaś gruntowna zmiana w zakresie gospodarowania na roli.

Mitę przykrywano cienką warstwą słomy, która powinna być jak najdłuższa (choć na słabych kaszubskich glebach było to trudno osiągnąć), a potem zasypywano 15–20-centymetrową warstwą ziemi. Kolejną warstwą były łęciny pozostałe po zbiorze ziemniaków lub słoma, na które znowu usypywano warstwę ziemi o grubości nawet około 40-50 cm. Wszystko to musiało być zrobione przed nastaniem mrozów.

Rolnicy z przełomu XIX i XX wieku pewnie nigdy nie słyszeli słowa ergonomia, ale stosowali ergonomię w praktyce. Łęciny pozostałe po zbiorze ziemniaków zwozili w okolicę kopca i usypywali wałem wzdłuż niego. Ochronna warstwa utrzymywała ziemię w konsystencji plastycznej nawet przy przymrozkach, więc w decydującym momencie, gdy trzeba było dołożyć warstwę łęcin i przysypać je ziemią, nie było kłopotu związanego z walką z zamrożonym gruntem.

Ważnym elementem kopca – mity był system wentylacyjny. Ułożony na dnie zagłębienia ziemnego zapewniał dopływ świeżego powietrza, a na górze – odbiór powietrza zbyt ciepłego lub zbyt wilgotnego. System składał się z prostego rusztowania z łat w kształcie czegoś w rodzaju namiotu; zapewniał migrację powietrza na poziom „podeszwy” mity. Rusztowanie układano na całej długości zagłębienia ziemnego. Dopiero po jego ustawieniu

można było zasypać ziemniaki. Dojścia do kanałów pozostawały niezasypane aż do nadejścia mrozów. Blokowane były dopiero z chwilą pierwszych przymrozków.

Drugim istotnym elementem systemu wentylacyjnego była „rura grzbietowa”, czyli nisza wyciśnięta w pierwszej warstwie słomy. Robiono to w ten sposób, że na pierwszych warstwach słomy układano belkę, którą przyciskano siano zwożone z pola, a następnie dokładano kolejną warstwę słomy i całość zasypywano ziemią. Po ustabilizowaniu się całości drąg usuwano, uzyskując kanał odprowadzający nadmiar wilgoci. Oczywiście w czasie mrozów otwory musiały być szczelnie zamknięte.

Regulację temperatury i wilgotności w kopcu zapewniano, stosując wielowarstwowy system przykrywania kopców. W początkowej fazie ziemniaki przykrywała jedna warstwa słomy i ziemi z wykopu. Z chwilą nadejścia solidniejszego chłodu dokładano warstwę słomy i grubszą, 30-centymetrową, a w przypadku najcięższych mrozów nawet 50-centymetrową warstwę ziemi. W zimę wyjątkowo ciężką można było całość obłożyć chrustem przysypanym ziemią. Powstanie kieszeni powietrznych zwiększało komfort termiczny wewnątrz kopca. Temperaturę wewnątrz należało stale kontrolować, służyły do tego termometry kopcowe. Zainteresowanych informuję, że w prawidłowo przygotowanym kopcu temperatura nie powinna przekraczać zakresu od -1°C do 8°C , a wilgotność ma być jak najniższa.

Torf, naturalnie związany z Kaszubami jako materiał opału, pełnił również funkcje pomocnicze przy przechowywaniu płodów rolnych. Gospodarze często przekładali warstwy składowanych ziemniaków miałem torfowym. Dzięki temu udawało się zachować skórkę ziemniaka w stanie suchym. Alternatywą było przesypywanie ziemniaków wapnem, choć ta metoda budziła obawy konsumentów.

Kiedy gospodarz stwierdzał, że zawartość mity ulega degradacji, gniciu, mógł ją szybko spożytkować, produkując kiszonkę na potrzeby karmienia inwentarza. Oczywiście nie było to najlepszym rozwiązaniem, bo teoretycznie rzecz biorąc, efekt finansowy wynikający ze sprzedaży ziemniaków byłby szybszy i korzystniejszy.

Oczywiście ziemniaki można było przechowywać również w piwnicach, ziemniakach. Pierwsze, znajdujące się najczęściej pod podłogą sieni lub kuchni, znane na Kaszubach jako sklepy, służyły zdecydowanie do magazynowania żywności na bieżące potrzeby. Te zewnętrzne, mniej lub bardziej trwałe (zależnie od materiału użytego do ich budowy), nazywane kulami, służyły do przechowywania zapasów przez dłuższy okres, aczkolwiek nie w takiej masie jak w mitach.

Szczególnie dobrze nadawały się do tego celu murowane piwnice zagłębione w ziemi z charakterystycznym zejściem widocznym w ścianie ziemnego wału. Wejście, lokowane zawsze tak, by nie padały na nie bezpośrednio promienie słoneczne, prowadziło gospodarza do suchego pomieszczenia dobrze izolowanego od wpływu mrozu i wilgoci grubą warstwą ziemi przykrywającą strop. Prawidłowo wybudowana piwnica powinna była mieć okienko pozwalające na wietrzenie.

Choć to wydaje się niełatwe, to doświadczenie pokoleń nauczyło budowniczych piwniczek ziemnych takiego ich wykonywania, że w okresie przechowywania płodów rolnych pomieszczenia gwarantowały komfortową dla warzyw temperaturę od 2°C do 9°C .

Kluczowe dla trwałości bulw było oczywiście odpowiednie ich sortowanie, ale też staranne ich dostarczenie do wnętrza piwnicy. Oczywiście niedopuszczalne było wrzucanie ich z wysokości. Należało je wnosić w workach lub koszach.

Ważną zasadą obowiązującą przy gromadzeniu ziemniaków było to, by nie układać ich zbyt wysoko. Nadmiar powinien pozostać w micie. Podobnie nie należało wysypywać ziemniaków od ściany do ściany, a raczej pozostawić przejście środkiem.

Za optymalnie przygotowaną piwnicę uznawano taką, w której podłoga wyłożona została kratą z drewnianych łat. Podobne drabinki powinny być oparte o ściany, gdyby ziemniaki miały leżeć blisko nich. W większych piwnicach stosowano kominki odprowadzające nadmiar wilgotnego powietrza spod krat, na których leżały ziemniaki.

Mniejsze ilości bulw, przechowywane w sklepach, czyli podręcznych, domowych piwniczkach, powinny być – zgodnie z przedwojennymi wskazówkami – przechowywane w niskich „pakach” z otworami: a to drewnianych skrzynkach, a to koszach. Zalecano unikanie używania wiader czy beczek, które uniemożliwiały ruch powietrza. Ba, zalecano, by ziemniaków nie przechowywać nawet w workach. Pragmatyzm w zakresie przewietrzania ziemniaków, nawet składowanych na bieżące potrzeby, był tak duży, że zalecano, by dna „pak” były ażurowe, a same „paki” były ustawione na ceglach lub innych przedmiotach zapewniających ruch powietrza. Kto wie, może stosowanie się do tych wskazówek sprawiłoby, że wiosną nie będziemy klęli, iż całe partie ziemniaków są albo poprzerastane, albo wyschnięte.

Październik i początek listopada to koniec późnych zbiorów, czas konserwowania płodów ziemi. W listopadzie spodziewajcie się kolejnej podróży w świat kaszubskich przechowalni z dawnych lat.

Jeżeli ktoś ma jakieś doświadczenia związane z mitą, kulą bądź sklepem, namawiam do kontaktu. Dzielimy się wiadomościami, nie pozwólmy, by dziedzictwo pokoleń mieszkańców Kaszub zginęło gdzieś w sieci, która nader często odziera romantyczne historie z romantyzmu.

Ciekawostki o przechowywaniu, a także inne wiadomości, które pozwolą dalej wędrować przez świat kaszubskiej kultury kulinarnej, proszę przesyłać na adres poczta@jedzieniakaszubach.pl.

RAFAŁ NOWAKOWSKI

KSIĄDZ BRONISŁAW SZYMICHOWSKI – ŻOŁNIERZ, SYBIRAK, KAPŁAN

DO KOŃCA WIERNY BOGU I KASZUBOM

Jego życie jest gotowym scenariuszem filmowym. Walka z karabinem w rękę podczas kampanii wrześniowej oraz w partyzantce w Gryfie Pomorskim, zsyłka na Sybir, wreszcie spełnienie marzenia o kapłaństwie i droga ku świętości mimo prześladowania przez komunistów. Zmarł ćwierć wieku temu, ale pamięć o nim wciąż żyje. Postać księdza Bronisława Szymichowskiego przybliży książka *Wierny Bogu i Kaszubom* autorstwa Darii Kaszubowskiej.

Daria Kaszubowska, autorka książki o ks. Bronisławie Szymichowskim.
Fot. Magdalena Wicka

Z czarno-białej fotografii łagodnie uśmiecha się młody kleryk o przystojnej twarzy, jasnych, zaczesanych do tyłu włosach i dobrych oczach zdradzających poczucie humoru. To Bronisław Szymichowski na początku swojej kapłańskiej drogi. Był rok 1938. Jeszcze wówczas nie wiedział, nawet nie mógł się domyślać, jak trudna i pełna cierpienia będzie to droga. Zdjęcie znajduje się na okładce książki *Wierny Bogu i Kaszubom. Księga życia księdza Bronisława Szymichowskiego*, na twardej obwolucie w bordowym kolorze, z kaszubskimi wzgórzami w tle – ukochanym krajobrazem z rodzinnych stron księdza.

PIĘŚCIĄ W STÓŁ!

Urodził się w 1916 roku w Ręboszewie na Kaszubach, które wówczas należały do Cesarstwa Niemieckiego,

ale już cztery lata później wrócił do Polski. Jako chłopski syn przeszedł trudną drogę do zdobycia edukacji w biednych latach dwudziestolecia międzywojennego. Wbrew przeciwnościom dążył do celu. Kiedy wreszcie spełnił swoje powołanie i wstąpił do Seminarium Duchownego w Pelplinie, wybuchła wojna, która zniszczyła marzenia wielu młodych ludzi.

Szymichowski walczył w kampanii wrześniowej w Batalionie Obrony Narodowej „Kartuzy”. Podczas walk na Oksywiu stracił ukochanego brata i do końca życia będzie wspominać go z bólem. Po kapitulacji nie złożył broni, lecz przeszedł do podziemia – do Tajnej Organizacji Wojskowej „Gryf Pomorski”, gdzie w 1942 roku został dowódcą oddziału gminy Chmielno. Za patriotyzm przyszło mu wiele wycierpieć, najpierw trafił na Gestapo, a po wkroczeniu Armii Czerwonej został zesłany przez NKWD na Syberię.

Wrócił wyniszczony fizycznie, ale wciąż mocny duchem – nigdy nie nawoływał do nienawiści i nie stracił wiary w Boga. Przeciwnie, po powrocie podjął przerwane przez wojnę studia seminaryjne.

Święcenia kapłańskie przyjął w 1948 roku, służył jako wikariusz w Łasinie, Grudziądzu, Gniewie i Gdyni-Grabówku, a jako proboszcz – w Ostrowitem koło Chojnic i w Pomieczynie.

Był kapłanem bezkompromisowym i z ambony często wypowiadającym się negatywnie o ustroju socjalistycznym, dlatego komuniści próbowali zniszczyć go nękaniami, wysokimi podatkami, częstymi przesłuchaniami. Ale ksiądz Bronisław nie dawał się zastraszyć. Podczas przesłuchania, gdy inni drżeli z obawy o zdrowie i życie, on potrafił uderzyć pięścią w biurko i podniesionym głosem oznajmić: „Nie zgadzam się!”.

Mimo ciężkich doświadczeń, w każdej parafii został zapamiętany jako dobry kapłan i święty człowiek, taki, któremu niestraszna jest praca fizyczna, który zawsze znajdzie czas na rozmowę i podzieli się ostatnim kawałkiem chleba. Miał otwarte serce i chłopięce poczucie humoru, choć jeśli trzeba było, potrafił krzyknąć jak sprawiedliwy ojciec.

Zmarł w 1995 roku w Pomieczynie i tam spoczął na miejscowym cmentarzu, ale pamięć o nim nie została pogrzebana. W 2018 roku jego imię otrzymała Szkoła Podstawowa w Pomieczynie, a w 2021 roku ukazała się biografia *Wierny Bogu i Kaszubom*.

„PO MNIE NIC NIE ZOSTANIE...”

Pracy nad biografią podjęła się Daria Kaszubowska, pisarka i autorka tekstów szczególnie o tematyce historycznej, dziennikarka, pedagog, działaczka społeczna, a prywatnie – szczęśliwa żona i matka czworga dzieci. Ma już na koncie jedną publikację o lokalnej historii: *Stutthof jidze. Marsz Śmierci we wspomnieniach mieszkańców Pomieczyna i okolic*, wydaną w 2017 roku przez Stowarzyszenie Rodzina Kolpinga w Pomieczynie, do którego należy. Ale praca nad książką *Wierny Bogu i Kaszubom* była nieporównywalnie trudniejsza.

– Przez dwa lata zbierałam materiały, jeździłam po archiwach, czytałam książki i artykuły historyczne, rozmawiałam z ludźmi – mówi Daria Kaszubowska. – To było połączenie żmudnej pracy archiwisty z oswojoną już przeze mnie pracą dziennikarską, choć nie brakowało i przygód, na przykład wtedy, gdy z wykrywaczem metali próbowaliśmy znaleźć dokumenty Gryfa Pomorskiego na rodzinnej ziemi Szymichowskich, niestety bezskutecznie. Pisałam zazwyczaj nocami, śpiąc po trzy godziny na dobę, ponieważ zależało mi, by praca nad książką nie zabierała cennego czasu dla rodziny. Miałam ogromne szczęście, że nad wszystkim zgodzili się czuć dwaj wspaniali historycy: ksiądz profesor doktor habilitowany Anastazy Nadolny, dyrektor Archiwum Diecezjalnego w Pelplinie, oraz doktor Daniel Guciewicz z Instytutu Pamięci Narodowej oddział w Gdańsku. Nie tylko

doradzali, redagowali, podsuwali lektury, służyli wiedzą, ale przede wszystkim dodawali odwagi i wiary we własne siły. Trzeci rok pracy nad książką polegał na zdobywaniu dofinansowania na wydanie drukiem. I tutaj ukłony należą się samorządowcom, lokalnym przedsiębiorcom i osobom prywatnym, którzy mimo kryzysowego czasu pandemii zgodzili się wesprzeć finansowo publikację – opowiada autorka książki.

Przyznaje, że sama wielokrotnie miała ochotę rzucić pracę nad biografią. Pewnego razu, gdy już podjęła taką decyzję i zamierzała oznajmić ją mężowi, akurat w radiu nadawano audycję o tym, co ludzie ochrzczeni są winni księżom, którzy ich ochrzczili. Może modlitwę? Może szerzenie pamięci o nich? A ją ochrzcił przecież właśnie ksiądz Szymichowski! Kiedy to usłyszała, postanowiła, że wbrew wszystkim przeciwnościom dokończy tę książkę.

Drugim kołem napędowym był fakt, że dwoje starszych dzieci Darii już uczy się w szkole noszącej imię księdza, a dwoje młodszych niedługo pójdzie w ich ślady. Zależało jej, by zarówno oni, jak i inni uczniowie dowiedzieli się czegoś więcej o swoim patronie.

Ksiądz Bronisław Szymichowski nigdy nie szukał sławy i nie zabiegał o zaszczyty. Za życia skromny, skryty i pracowity, z pewnością nie spodziewał się, że pamięć o nim trwać będzie przez pokolenia. Raz tylko, już jako staruszek, widząc swoje parafianki z wnucami, powiedział jakby z tłumionym żalem:

– Tak, po was zostaną wasze dzieci. Po mnie nic nie zostanie.

Teraz i po nim coś pozostało.

Książkę można nabyć na stronie internetowej księgarni Czac.

RED.

K! Cassubia

W 1927 roku na Warszawskim Uniwersytecie była założona Pòlskô Akademickô Kòrpòracjô Cassubia. Òbczas ji dziejaniò, do roku 1939, nòležało do ni cziledzesat sztuderów z Pòmòrzégò. Westrzód ji nòležników wëmienic mòże Frãcëszka Grëczã, Aleksandra Arendta, Bernatã Kulã czë Karola Kreffta. Cëchã Kòrpòracje Cassubia bël grif na złoto-mòdro-czòrny tòrczë. Nen cëch malowóny na płótnie, gwës z lat 20. – 30. XX stolata, przechòwiwóny je w sedzbie Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniò kòlsztrasë Straganiarsczë we Gduńskù. Czekawé je, że nen grif z cëchù je jinszi jak grif na stanicë Cassubie z 1938 roku.

rd

REGATÈ MÒDELÓW

Òstrów Maùsz, sobòta 19 czerwińca 2021 rokù, pèszny gòrący dzéń, wieje miłi wiaterk. Na jezorze widzec je cziledzesąt żòglowèch bòtów, le są òne wiele miészé jak ne, co je mòżemè pòtkac chòcbè na Bòłce. Dzèwù ni ma, kò są to bòtè sterowóné radiã – miniaturè nèch wiòldżich. Mòże rzec, że nié na nich, ale nima pòpléniesz. Regatè czas zaczc...

Na Òstrowie Maùsz prawie warają òglowòpòlszcé regatè, na jaczé przèjachelè nòležnicè mòdelarszczich klubów z całi Pòlszi. Òrganizatorã nèch mióńków je Grupa Modelarska Mausz Wireland, jakò dzejò kòl Gminowégò Dodomù Kùlturè i Bibloteczki w Parchòwie. Ji szef a òrganizator regatów Èdmùnd Wrècz-Rekòwsczi rzekł nama tak:

– Naji klub je w pòlszczi czołowce, żlè jidze ò mòdelarstwò. Na najich zajmach przede wszètczim robimè bòtè. Niejedne jich elementè robimè sami, kò wszètczégò sã nie dò, temù mùszimè je téż kùpiac. Regle mióńków są jistné jak na regatach nèch wiòldżich bòtów – kò je to pròwdzèwi spòrt. Le je naju mni, mòże rzec, że mòdelarze nòležą do ekskluzywnégò karna lèdzy.

Z Parchòwa na regatè przèjachelè Bartłomién Jereczek, doswiòdczony mióńkòrz, a Paùlèna Jereczek, jakò dopiérze trzeci ròz sztartèje.

– Mòdelarstwà zajinteresowòł mie drèch – òpòwiòdò Paùlèna. – Na zòczàtkù tak pò pròwdze to bèła nuda, ale jak jò ju spròbòwała ròz, drèdżi, to zacząłò mie sã widzec.

Z Kaszèb w Maùszu są jesz przedstòwcè mòdelarszczich klubów z Wejrowa a Gdinie.

– Mòcné klubè. Jich nòležnicè dobiwają we wiele òglowòpòlszczich, eùropejszczich a swiatowèch mióńkach – gòdò Wrècza-Rekòwsczi.

– Tej co, Kaszèbè rządzą w nym spòrcè? – smiejemè sã.

– Jo, tak mòże rzec – nen pòwòżno cziwie głowà a ròczy naju na pòmòst, kò zarò sã zacznie pòstàpnò runda.

Trzë minutë do zaczacô jeden z wiele rozgriwónëch dzysò rundów. Czëc je mùzykã z filmù „Piracë z Karajibów”. Miónkarze ze swòjima mòdelama chùtkò nëkają na pòmòst. Kòżden szukò so nòbëlniejszégò placu, cobë nòlepi widzec trasã. Bòtë na wòdze. Czekawë, chto dobãdze?

– Zdrzëta na numer 100 – pòdpòwiòdò jeden z sãdzów.

Trzë, dwa, jeden... start! Jeden bòt wërwòł za flot – dyskwalifikacjò. Bòtë flot plëną pchóné wiatrã. Pierszë òbkrãżenié. Czile bòtów nie òbkrãżò bójczy – karnò runda. Meta! Dobiwò bòt z numrã 100, za nim numer 96.

Drëdzi plac dobël Bartłomién Jereczek z Parchòwa, pierszi – Jón Springer z Jachtklubù Mòrszczégò Roda z Gdinie. Nen je pierszi nie le w nëch regatach, le w slédnëch latach pierszi w Pòlsce, do te pòrã razy ju dobiwòł titel méstra swiata zògłowëch mòdelów.

– Waju gdińszi klub je wierã jednym z nòlepszych w Pòlsce? – pitómë dobiwcã.

– Në. Ale we Wejrowie sã bëłny mòdelarzowie – nen skrómnò òdpòwiòdò.

Jo, je to pròwda. Wejrowsczi klub Bliza prowadzi Mark Górlikòwsczi. Westrzód wejrowskich mòdelarzów je wiele młòdëch, chòcbë Jigór a Błazëj Pawłowicze, jaczi startëją w kategòrie młòdzëków. Trim do mòdelarstwa mają pewno pò swòjim tatku Piotrze, jaczi 30 lat temu téż dobiwòł na rozmajitëch regatach.

SZÉMÓN PIERZ, RÓMAN DRZÉZDŻÓN

Òdj. P. Dzekanowsczi, Ł. Zołtkòwsczi

Tekst pòwstòł na spòdlim materiałów zebrónëch òbczas pòtkaniów dlò piszącëch pò kaszëbskù, jaczë bëłë w dniach 19–20 czerwińca w gminach Parchówò i Czòrnò Dąbrowka. Ne warkòwnie bëłë zòrganizowane dzãkã ùdëtkòwieniu Ministerstwa Bënowëch Sprów i Administracje.

CHCĄ WRÓCÈC DO KÒRZENIÓW

Gòdómë dzys z młòdim Kaszëbã z pòdwejrowsczi Gòrë, ùcniã Szkòłë Wëzispòdleczny nr 3 we Wejrowie – Jakùbã Szczipiorã (rocznik 2005). Pòkòrbimë ò kaszëbiznie westrzód młòdëch, ùszłòce i przinòdnoce, Paradze Pułasczégò w Nowim Yorkù i ò głupim knëplu z mądrà wòdã.

Chcemë le zacząc òd pòzwë twòji wsë. Wszëtcë sã przënëacony do pòlszczégò „Góra”, ale to je błãd, bò twòja wies ni mò nick pòspólnégò z górã.

Dokładno, to nie je Góra, le Gòra. Tak gòdają tu mòłowi, stòri Kaszëbi, a młòdi ju pòlaszą. Szkólnò nama gòda, że ta pòzwa sã wã òd „gòrzëc”. Nie jidze tëlì ò „gòrz”, le barzi ò gòrzenië sã ògnia. To je taczì archajizm.

Gòra to je twòja rodnò wies òd samégò zòczątkù, doch jo?

Ògłowò Szczipiorowie sã spòd Kartuz, mój prastark przëszedł tu na Paradis [dzël szòłtëstwa Gòra – przëb. red.]. Wiele familiów migrowało przed wòjnã spòd Kartuz do Gòrë. Òkróm Szczipiorów tu przëszlë téż m.jin. Plotcë z Serakòjców. Ale tak całò reszta mòji familie je z wejrowskich strón – z Tëłowa, z Òrla. Wszëtcë Kaszëbi. Kòl nas chëczë bëłë wielopòkòleniowë. Tatcë, starcë... Dżadek Alfónks Szczipiór (1936–2021) miòł gòspòdarkã przòdë. Jak jò sã ùrodzył, tej ju gòspòdarczì nie bëło. Ale co wòzné, òn kòl 55 lat (1955–2009) bëł òrganistã w Gòrze, lëdze w òkòlim gò znelë.

Të dali cygniesz familijnã tradycjã mùzykòwaniégò.

Jo, to sã zacząło òd starka. Òn òkróm tëch òrganów gròł jesz na akòrdionie. A tatù Waldek (rocznik 1972) pòdzéròł jakno knòp, próbòwòł na pùzonie, a tak richtich zaczął grac, czëj bëł w wòjskù. Òni wiedzelë, że tatù kask rozmieje i wzałë gò do òrkestrë. Òbczas ti słužbë tatù sã nauczil na wszëtczich dãtëch jinstrumantach grac – na trãbce, na tenorze, na tubie. Në a teròzka tatù prowadzi òrkestrã w Gniewinie, ùczy młòdëch – kò tej mie i mòjégò brata Barteka (rocznik 1999) nauczil mët.

Tej tã òd dzecka miòł tã miłosc do mùzyczì.

Në prawie nie. Jò nie chcòł grac. Tatù mie dówòł, a jò szedł weg. Jak jò miòł 5 lat, tej jò ju miòł nawetka taczì mòli pùzon. Tak czë tak – jò nie chcòł grac. Czëj jò miòł 10 lat, tej tatù ju nie pòpùscył i dòł mie taczì róg, taczì tenor. Ale to mie zmierzało. Czëj jò

Jakub Szczepiór jako kibic Arcy Gdiniô. Ōdjimk dzaka Arkowcy.pl / Wojciech Szymański.

miôł 12 lat, tat̃k zôs nie pòpùscył i mie dół trąbkã. Nė i kòł ti trąbczi jò ju òstòł. Teròzka razã z bracyńã i tat̃kã grajemė w òrkestrze gminowi w Gniewinie i parafiowi kòł nas w Gòrze. Ōd dwùch lat mómė téz taczi zwėk ùstanowiony, że w trzech chòdzymė w swiãta pò chėczach we wsė i grajemė kòładė. W przinđnym rokù jò bė téz chcòł zacząć ju pò wiesołach chòdzėc z mùzykã.

Kò doswiòdzeniė mòsz coròz to wiãksze. Waja Gminowò Ōrkestra Dãtò z Gniewina bėła jachónò do Nowégò Yorkù w USA. Wa tam grała téz pò kaszėbskù w rujanie 2019 rokù na Pulaski Day Parade.

To bėło piãknė przeżecė. Naja òrkestra bėła tam pierwszã w historie amatorskã òrkestrã z Pòlszczi, chtėrna prowadziã tã paradã. Mė szlė sztrasã, co sã zwie 5th Avenue, to je nòwòżniészò sztrasa na Manhattanie i cygnie sã jaż pòd World Trade Center. Gòdò sã, że je to jedna z „nòbògatsich” sztrasów swiata. Mė muszelė jak w wòjskù maszerowac. Le mė sã tim za baro nie nerwòwelė. To bėła bùcha – mė Kaszėbi w tėch czòrno-żòłtėch mùcach, w ceńtrum swiatowégò hańdlu, na samim przòdkù. Mė muszelė zagrac m.jin. państwówė himně – Pòlszczi i USA. Ale nòbarzi tak za serce chwėcało, jak mė tam pò kaszėbskù zagrelė. Midzė jinszima „Naszã zemiã” i „A mė jesmė naszi”. Mė jesz pòzni to pòwtòrzėlė za taczim winklã ti sztrasė pò paradze. Filmik z nagraniem tegò miòł na FB wnetka 94 tėsãce wėswietlėniów.

Wa z bùchã reprezentowã Kaszėbów w USA. A jak to bėło z kaszėbiznã kòł waju doma w Gòrze?

Jò bėł latos kòł smiercė mòjégò dzadeka Alfónksa. Ōn do samégò kuńca gòdòł blòs pò kaszėbskù, do òstatnégò słowa. Bėł ksądż przėszłi, ta spòwiedz bėła pò kaszėbskù. Ksądż pò pòlskù, ale stark pò kaszėbskù.

Kò òn mėsłòł pò kaszėbskù, tak mù bėło lzi. A gòdónė doma bėło dėrch: stark ze starkã do se pò kaszėbskù.

To starcė ciebie nauczėlė gadac pò kaszėbskù?

Z rãkã na sercu mùszã rzec, że nie. Chòc kaszėbszczi bėł kòł naju doma, jò nie rozmiòł jakno dzeckò gadac pò kaszėbskù. Pewno téz dlòte, że mėmka z tat̃kã ni mia na to cėskù. I tat̃k, i mėmka rozmiejã pò kaszėbskù, ale midzė sobã òni blòs pò pòlskù. Do nas dzecy téz – le pò pòlskù bėło gòdónė. Pò smiercė dzadeka kaszėbszczégò je jesz mni kòł nas doma. Nė, ale tak nie je blòs kòł mie. Je coròz to gòrzi w kòzdi kaszėbszczi familie z najã rodnã mòwã...

Tej jak to sã stało, że teròzka mė dwaji so tu rozpòwiòdómė pò kaszėbskù?

Jò so w szkòle nauczłi. Jò sòm ze swòji wòlė sã zgłosył, cobė chòdzėc na ùczbė kaszėbszczégò. Dwùch mòjich drėchów chòdzėlò òd I klasė, i na pòczãtkù II klasė szkòłė spòdleczny jò rzekł tace, żebė mie zapisòł.

Tej mómė rozmiēc, że jak tė miòł te 8 lat, tej tė swiãdno rzekł, że „Jò jem Kaszėba”?

Niė. Jò wiele lat chòdzył na kaszėbszczi, ale tak richtich jò nie wiedzòł, za czym jò tam chòdzył. To bėło taczė chòdzeniė na dodòwkówė ùczbė pò gòdzėnach, cobė pògadac z drėchama, a òd czasu do czasu jachac na wanogã. Mė bėlė wiedno ùmãczony pò całim dniu ùczbė, i mė tam jakno dzecė barzi rozròbielė, niźlė sã ùczėlė.

Tej czedė na ciebie przėszło to Ōrmùzdowė tchniėniė?

To bėło tak trzė lata dowsladė. Jò bėł w VII klasė. Jò sã tedė przėłòził do te. Jò tak zaczął slėchac barzi, baro mie zainteresòrowalė ùczbė ò kaszėbszczi lėtera-

turze. Mě są uczelë téz m.jin. ò profesorze Gerardze Labùdze, pòznówelë Remùsa atd. To mie wcygnãło i zmobilizowało do nòuczi – i w gòdce, i w pisènkù. Wiòldzé uwòżanié i pòdzākã czerëjã tuwò téz do mòji szkòlny kaszëbszczégò Magdalénë Płotka. A tej muszã rzec, że wiòldzi cèsk miòł na mie w tim czasie wëwiòd, chtëren tã robił ze mnã do Radia Kaszëbë. Tej jò so pòmëslòł, że to je tak pò pròwdze bùcha bęc Kaszëbã, że to nie je sromòta, le to je cos ekstra. Òd te czasu jò zaczął mòcno wmikac w kaszëbiznã, a przede wszët-czim ùczëc sã jãzëka. Facebook téz wiele daje, jò dërch òbserwujã wszelejakné pòstë a diskùsje ò kaszëbiznie. To je baro wòznë, żlë chcemë wëlec z kaszëbiznã do młòdëch, cobë jak nòwiacy kaszëbiznë bëło w spòlëz-nowëch mediach.

Në prawie, chcemë le tej òstawić ju ùszlòtã, a zazdrzec w przinòdnòtã. Të jes ùczniã strażacczégò liceùm. Chcesz tã w przinòdnoce gasëc òdżin a retac lëdzy?

Jo, jak nòbarzi. Kò w ÒSP jò ju jem czile lat, le na akcje jesz nie jeżdżã, bò jem za młòdi – muszã miec 18 lat skùńczoné. Në kò jò bë chcòł richtich warkòwò robic w państwòwi strażë. Le jesz je do te wiele czasu, jò nie-chc za mòcno wëchadac w przòdk. Lepi mni gadac, a wiacy robic.

W twòjim liceùm chòdzysz na kaszëbsczi?

Nié, bò ni ma. Szkòda. Ùczã sã i pòznówóm kaszë-biznã na swòjã rãkã, czej móm czas.

Tak jak tã rzekł, tã bëł òd dzecka pò pòlskù ùczony blòs. To je drãgò sã przestawic. Co sã zmienialò w twòji codniowòscë, żlë jidze ò kaszëbiznã?

Jak wiém, że chtos je Kaszëba, móm starã do niego gadac pò kaszëbskù, chòc to nie je letczé. Ale wiele mie pòmògò, czej czëjã najã rodną mòwã wkòł se. Jò òbczas latnëch feriiów robił na bùdowie. I w ti robòce jò përnã pòdcygnãł swòj kaszëbsczi. Jò tam robił z taczim kòł 50-latnym chłopã z Pùcka. Òn gòdòł do mie pò pòlskù, a do jinszych pò kaszëbskù. Tej jò mù rzekł, że jò téz jem Kaszëba, niechle gòdò do mie pò kaszëbskù. I òd te czasu më blòs w rodny mòwie roz-pòwiòdelë. Òn bëł baro ròd z tegò, sòm gòdòł, że we-strzòd młòdëch ju ni ma z kim gadac pò kaszëbskù. Baro szpòrtowny człowiek. Grëpa smiéchù z nim bëła.

Tej òpòwiedz nama mòże jakã szpòrtownã anegdo-tã z placu bùdowë.

Òn mie rzekł „Pòdòj mie ten głupi knëpel z mądrà wòdã”. Jò dopiérze pòzni sã domëslìł, że mù szło ò wa-serwògã.

Mòsz tã z kim gadac pò kaszëbskù, co je w twòjim wiekù, w Gòrze?

Nié.

Dëcht czësto nicht?

Në kò móm jednégò drëcha z òrkestrë. To je Mikòłòj Pùksza z Kòstkòwa. Òn je z baro bëlny kaszëbsczi fa-

Kùba na Pulaski Day Parade w New York, kòł niego Dawid Klewer, rok 2019

milie. A tej jesz jeden drëch z Gòrë, to je Damiòn Gier-gińsczi. Më razã chòdzëlë na kaszëbsczi, dlòte òd czasu do czasu mómë starã pò kaszëbskù midzë sobã co rzec.

Widysz jakãs nòdzejã na òdretanié kaszëbiznë?

Nòdzeja je wiedno. Przede wszëtczim apelëjã do młòdëch: Żlë mòta doma kògòs, chto gòdò pò kaszëbskù – ùczta sã òd niego, gadòjta z nim w rodny mòwie. Bò za 20 lat ò taczégò człowieka mòże ju bęc baro drã-gò. To je òstatny zwònk. Czej nié, tej mdze kùnc.

Rzeczë nama na dzys, z jakã mësłã wchòdòsz pòma-linkù w dozdrzeniałé żëcé?

Planów je fùl. Czas pòkòże. Tak jak jò gòdòł – są planë, żlë jidze ò straż i mùzykã. Mòjã wiòlgã pasjã je téz noż-nò bala. Jem kibicã Arczi Gdiniò, chòdzã na mecze, a to doch je ten naju kaszëbsczi klub. Chcã téz załòżëc balowé karno w mòji Gòrze, bò kòł naju nick ni ma. Móm ju gòdóné z wòjtã Czedrowsczim ò załòżeniem lidzi szòłtëstwów. Wszëtckò jidze w dobrim czerënkù. Mëszlã téz ò AWF-ie pò maturze. Żlë jidze ò juwer-notã – chcã wrócëc do kòrzeniów. Bò mòje kòrzenie są kaszëbszczé 100 procët, ale przez wiele lat człowiek ni miòł tegò swiãdë. Trzeba sã za to wzac i czasã sã barzi zastanowic nad swòjim pòchòdzeniem. To je apel do wszëtczich młòdëch z kaszëbskich familiów. To je nasz jãzëk i nasza historiò, kòzdi Kaszëba muszi swòjã historiã znac, to je nasz òbòwiązk.

Z JAKÙBÀ SZCZUPIORÀ
GÒDÒŁ GRACJÓN FÓPKA

GÓRZ

PART II

Wróćomë do naszi pòwiòstczi, chtërna swój plac mia przódë lat na Nordze. Przëbòczmë so: Milosz, rëbòk a òjc, stracył wnet całą familiã, sąsadow a drëchów. Zabilë jich Nordmanowie. Òstòł mù blós syn Milich, co bël równak wzãti mòcą przez nëch lëchëch, a je terò jich służką. Chłop nie wiedzòł so radë. Leno czedë dżòd ùretòł gò òd śmiercë, ùdbòł so, że abò sëna ùwòlni, abò sã zemscy a zdżinie.

Wedle rzëczy, chtërna plënała dalek, dalek aż do wikù, rozcygalë sã bagnowé łączi. Zajmòwalë wiòldzi sztëk zemi, a roslë na nich wësocze trówë, zela, drżón a mòlë bómë. Westrzód nëch krzìzowalë sã wszelejaczë stëgnë zwierzëne. Blós nen, co wiedzòł jak, móg trafic na jednã z tëch, co prowadzëła równak do mòli kòtë. Ta bëła jakbë zapadłò westrzód trów a krzów, a dak mia pòrosli mechã tak, że z daleka nijak bë ji nie ùdrzòł. W ti kòce mieszka bialka, ju starëszka. Nicht w òkòlim pò pròwdze nie wiedzòł, jak dlugò ona ju chòdzy pò swiece. Dlò lëdzy wiedno wëdòwalo sã, że mùsi to bëc baro, baro dlugò.

Nie bëło téż wiele taczich, co pòtrafilë do ni wëtrafic. Równak biwalo, że jeden a drëdzi tam zachòdòł w swój abò kògòs sprawie. To dlòte, że ta bialka bëłno znala sã na chòroscach. Na ląkach, gdzie żëła, zbiëra wszelejaczë zela ë brzòd, a dzãka nim mògła wënëkac wnet kòżdã bòlesc, z chtërnã zwròcalë sã do ni lëdze. Dlòcze mieszka sama, tak czësto apart, a skąd pòtrafila pòmagac – tegò nicht nie wiedzòł.

Milosz bël jednym z nëch, co tã starëszkã znalë. Terò prawie sedzòł z nią przed kòtã a prawilë ze sobã. Chłop òpòwiedzòł ò tim, co spòtkalo jegò a jinëch rëbòków. Leno ju nie rozpòczòł. Mùniã miòł jakbë zacatã.

– Co të terò zrobisz – pita ona, swójim spòkójnym głosã.

– Pierszë je to, że jò mùszã dac retënk mòjémù sënowi a téż jinszim.

– Jak chcesz to zrobic? Të doch nie jes biòtkarzã, jes téż sòm.

– Je w gardze czlowiek, mój znajómek. Jò bël w przezebleczënkù kòł niegò, a tam móg so na wszëtkò pòwze-

rac. Ti zbójcowie nie robiã tam niżòdnëch rzãdów. Dżëń w dżëń blós scygają wszelejaczì wżãtk. Nicht w gardze téż ni mòże wiedzec, czedë na niegò czas przindze. Czedë nie kradną, tedë pijã a pògòrchã robiã. Jò mësłã, że czedë òni sã òblowia, tedë sami stãdka pùdã. Le w ten czas weznã ze sobã niewòlników. Mùszã jich ùrëchlëc.

– Të jesz nie òdpòwiedzòł na mòje pitanië.

– Nie dobãdã nad nimë, wòjarzãc tak jak òni. Mùszã to zrobic jinaczi. Chcã, żebë wë, starëszkò, mie w tim pòmògla.

– Jò nie szkòdzã lëdzóm. Nikòmù jò nie szkòdzã.

– Tegò jò nie chcã òd Was. Dzãka temù gardowémù czlowiekowi jò móm sã jak tam zahòknãc. Mdã miòł starã, żebë jima jakòs pòslëgiwac. Tedë mdã miòł mòznosc dosëpac jima do picò jaczëgòs zelëgò na spanië. Jak sã pòspiã, tej mòże sã ùdò wszëtczim ùcec.

– Rozmiejã cë. Nò to mògã sã zgòdzëc. Dożdżë, jò zrëchtjã co trzeba.

Pò jaczims czasu Milosz drëpsòł zòs stëgnã midzë drżónamë. Schòwóny miòł mòli miészki. Starëszka zrëchtowa mù zelë, pò chtërnym jegò procëmnicë mielë spãc dlugò, a pò zbùdzenim czëc sã chòri. Przez jaczis czas cãżkò bë jima bëło duńc do se. Tak mù wëklarowa.

Czedë chłop bël ju krótkò gardë, zacygnã na głowã kapùzã. Miòł téż so zrëchtowónë kòsze, tak jakbë nima handlowòł abò za czims chòdzyl. Nie chcòł, żebë chtos gò rozpòznòł. Ò samò wlëzenië do gardë strachù ni miòł, bò bëło to normalnë, że òb dżëń krãcëlë sã tam wszelejaczì.

Zarò jak Milosz wëszed z lasë, ùdrzòł drzewiany plot. Znòł tã drogã dobrze. Gard bël òkrãgli, bënë za

wësoczim plotã bëłë pòbùdowóné chëcze. Na westrzód-kù miòł plac do handlë a rozmajitëch robót.

Milosz włòz przez brómã, na chtërny ùdźrżòł dwùch wòjarzi. Zased prosto do swòjégò znajómka. Nen miòł warsztat. Móg cëżégò przëjic tak, że nìcht nie dól nó to za baro òbachhtë. Czedë nalazłë sã bëně, spitòł swòjégò gòsca:

- Co të ùdbòł?
- Mùszisz mie pòmòc. Skądka òni biorã picé?
- Chcesz jich òtrëc?
- Nié, nié ò to chòdzy.
- Majã kòl se zapas. Scygają tu wszelejaczì towòr. Më nic do tegò ni mómë.
- Co sã stalo ze stòrim rzãdcã?
- Zabiti.
- Tak jò mësłòł. Mùszã dostac sã do wiòldzi chëczë.

Jak to zrobic?

– Òni jak pòpijã, to czasã biorã mòcã lëdzy do robòtë abò do slùzbë jaczis. Tedë biwò, że tu naszi wchòdają tam bëně. Të bë mùszòł krãcëc sã pò placu. Mòże dadzã na ciebie òbachhtë. Blòs mùsz je òpasowac, bò tak samò flot mòżna òd nich dostac pò głowie.

– Dobrze. Jò mdã ùdòwòł, że móm kòsze do przedaniò a że tu kòl ce jò sã na ten czas zatrzmòł.

Tak tész zrobilë. Milosz rozłòžil kòsze na placu. Dosc krótkò chëczë, chtërnã zajãłë Nordmanowie. Pò jaczims czasu zacznã tész krãcëc sã tam-sam. Miòł starã, żebë ti dalë na niego òbachhtë.

Czas mijòł, le nick taczégò sã nie sta. Milosz spròbòwòł jinaczi. Zacznã nabierac wòdë a nosëc do swòjégò znajómka, do kòrët, co bëłë przë placu. W tim jeden z nëch zamòrszczich zatrzmòł gò.

- Chto të jes?! – spitòł w mòłowi mòwie.
- Robiã kòsze. Mòże, panie, brëkùjece jaczis?
- Glupi! Czemuò nosysz wòdã?
- Jò sã tu zatrëmùjã wiedno kòl mòjégò drëcha. Zò to përnã mù pòmògóm.
- Tedë nanies wòdë tész nama – wiking pòkòzòł rãkã na chëcz. Nó to doch żdòł Milosz.
- Dobrze, panie – òdrzek blòs a rëszył z wãbòrkamë we wskòzònym czerënkù.
- Wpùszczëta gò bëně, niech naniesie wòdë – rzek nen zbójca jesz do swòjich, co stojelë przë dwiërzach.

W chëczë bëło glosno. Nordmanowie pilë, smielë sã a plestalë w swòjim jãzëkù. Chtos pòpch gò, kòzòł òstawic wòdã. Chto jiny zarò bë sã wëcopòł, tlomaczã, że swòje ju zrobil. Le Miloszowi bëło to doch na rãkã. Òstòł tam, a òni co sztócëk kòzalë mù cos robic. Slùżëc sobie.

Terò òn sobie móg jich wszëtczich òbezdrzec bëłno. Bëłë to wiòldzi a klatati chłopi. Wiele z nich mialo tész dludżë brodë. Pierszi plac zajimòł starszi a sëti wòjòrz. Miòł wiòldzi brzëch a szeroczi kark. Czòrnë dludżë włosë przëplòtalë strzëbrznë nitczi. To mùszòł bëc nen jarl Berg.

– Të! – riknã na Milosza jeden z wòjarzów – przëniesë wicy napitkù.

Nó to òn żdòł. Zacznã sã òbzerac gdze jic do jaczi kùchnie czë kòmòrë. Pòd ruchnamë wëmakiòł ju

miész z zelim. Nalòz taczi mòł. Tu òd raza ùdźrżòł przed sobã Milicha, swòjégò sëna.

- Tatku – rzek glosno ten, zdzywiony.
- Sztël, synkù.
- Të tu? Ciebie tész wzãłë? – gòdòł dali Milich ze lzamë w òczach.
- Sztël, sztël. Jò tu sóm przëszed, żebë ciebie retac. Gdze tu je picé dlò nich?
- Tu, tatku.
- Òni mie kòzelë przëniesc sobie wicy. Dòj. Pòwzeròj tu – chłop wëcygnã miész – pò tim zelim òni wszët-czi ùsnã. Jò wsëpiã përnã w nen zbònk. Zaniòsã jima, a të dosëp do jinëch, jò?

Knòp sã zgòdzył a ju wzãł òd òjca zelë, czedë zza dwiërzy wëmki sã ten sóm zbójca, co bëł na jich rëbac-czych pùstkach a trzmòł Milosza przë zemi. Zlapòł chłopa a knòpa za szëje a wcygnã do wiòldzi jizbë.

– Jarlu Bergù! – zacznã, czedë stojòł ju na westrzód midzë swòjimë.

- Cëż je?!
- Tegò tu slùżkã më wzãłë w rëbacczi wiosce. Tam òstòł blòs jegò òjc. Jò czul tedë, jak òn do niego ò retënk wòlòł. Terò jò naszed mlodégò razã z òjcã, jak sëpalë trëczëznã do picégò.

– Jak ten stòri sã tu dostòł? – rozgòrził sã jarl, le nìcht nic nie òdrzek.

– Zabic òbëdwùch!

W tim sztòce Milosz ni miòł strachù. Nim tam przëszed, ju wiedzòł, że wszëtckò sã mòże zdarzec. Terò pòmësłòł, że mòże chòc sëna ùretò òd smiercë. Niechbë chòc w niewòli żil.

- Jarlu – rzek glosno.
- Co chcesz rzeknãc, mòrdarzu?
- Zwieta mie mòrdarzã, a to doch wë kòzelë nas terò zabic.
- Ale të chcòł nas trëc!
- To nie je trëczëzna. Jò chcòł blòs sëna òd waji wëdòstac. Pò tim, co je w miészku, wa bë le dlugò spalë.
- Tak a tak zdżiniesz!
- Jarlu! Biòtkùj sã ze mnã. –
- Terò wszëtczì pòwzeralë na Milosza a sã glosno zasmielë.

– Jarlu, òn ce mést wëzywò na holmgang – rzek, smiejãc sã, jeden z Nordmanów.

– Ni mùszã sã z tobã biòtkòwac – òdrzek równak ju pòwòżno jarl – të jes mòjim niewòlnikã.

– Twòji lëdze mają zabité mòjã kòbiëtã, sëna a drëchów. Drëdzégò sëna mòta mie òdebrónë. Takò je twòja òdwòga, jarlu? Bic bialczi a knòpów? Spròbùj sã tedë ze mnã! Jò nie jem wòjarzã, le strachù przed tobã ni móm!

- Òdwòżno gòdò – rzek jaczis wiking.
- Tedë niech bądze. Stanã z tobã do biòtczi! – rzek w kuncu jarl. – Zròbta bùten plac! – rozkòzòł swòjim lëdzóm.

Nordmanowie zahërlëkalë a zasmielë sã zòs. Pòdnioslë sã wszëtczì a rësżelë do dwiërzy. Milosza a Mili-cha pòcygnãlë ze sobã.

MATEUSZ BÜLLMANN

DROGA DO NIEBA

NOWI ALBÛM Z NASZIMA KÒSCELNYMA PIESNIAMA

Prawie na swiat wëkùknãło nowé fònograficzné pisklã, co brzëmi pò kaszëbskù. Plata, a dokładno dwie platë w jeden albùm zesadzoné pt. *Pieśni sakralne z Kaszub – Droga do nieba*. Je to pòsobny – pò *W naszym kole* (2006), *Kolëdy z Kaszub – Chwaszczińskò kòlãda* (2015), *Piosenki z Kaszub – nasz swiata dzël* (2018) a pòspólnëch z jinyma karnama: *Kaszëbi na Gòdë II* (2005), *Pò wid sygóm* (2008) i *Bójka na głosë III* (2017) – kòmpaktowi dysk z piesniama karna Kaszubki (Kaszëbczi) z Chwaszczëna. „Kaszëbczi” dzejają òd 2003 rokù, nòprzòdkã przë akòmpaniamencie akòrdionowim, przë jaczim spiëwają na dwa głosë białczy. Z czasã jinstrumentalny dzël rozrósł sã do trzech akòrdionów, skrzëpiców, klarnëtë, trąbci, kòntrabasù a rzãpielã, diòbelszczich skrzëpiców, bürczibasów i bazunë. Òd 2012 rokù mùzycznym szefã karna je Szëmón Chilińszci, a przëdniczãkã karna – Danuta Jastrzãbskò. Òkróm zespòłu Kaszubianki (Kaszëbianczci) z Wiòldzi Wsë to prawie chwaszczińszcë „Kaszëbczi” rzeszą w spiëwie same białczy. Jinã znankã, co parłãczy „Kaszëbianczci” z „Kaszëbkama” je wëzwëskiwanie tekstów a mùzyczci mòlowëch ùtwòrców. „Etatowim” autòrã tekstów dlò spiëwiącëch białk z Chwaszczëna òd lat je Kazmiérz Jastrzãbszci. Karno chãtno sygò téż do dokazów jinëch chwaszczinianów: Tomasza Fòpczi a Karola Kreftë.

Całosc òtmikò bazunowi wstãp do adwentowi „Tak jak tedë” Karola Kreftë i Kazmierza Jastrzãbszczégò, jakò je pòdónò w pòmalecznym tempie. „Jezës Jegò bądze miono” Jerzégò Stachùrszczégò i Eùgeniusza Prëczkòwuszczégò z cemnym brzëmieniem akòrdionu z żëdowsczim akcentã ùtrzymiwò nas w adwentowim żdanim. Cepłi głos klarnëtë wprowadzò w kòlãdã *Serce wilijny nocë* Stachùrszczégò a Tomasza Fòpczi. Skrzëpice parłãczą brzëmienië klarnëtë z jãdrznym akòrdionowim basã. Spòkójné prowadzenië melodie pòzwòliwò spiëwòczkóm na rozmòwã w głosach, nawetkã na przëgadiwanië sobie frazama. Slédny refren spiëwë je we wëższij tonacje. Trąbka na

spòdlim chùtczych nòtk akòrdionowëch redostno zwiastëje kòlãdã „Mòcòrz z Betlejem” Kreftë i Jastrzãbszczégò, dze refren pò 4/4 sztrófczi wchòdzy w walòszkòwë 3/4. Skrzëpice bùdëją mùzyczny òbròzk kùmka. Jinaczi je w „Czemù, Panie” Fòpczi i Jastrzãbszczégò, dze skrzëpice sã zajiscenim nad mākã Jezësa, a klarnëta płacze nad lëdzcim kawlã. W refrenie spiëwią autòrzë tekstu i aranżacje. Nastãpnò spiëwa je pierszi ròz nagrònò na kòmpaktowi krążk, chòcò liczi ju pòrãnòsce lat. To „Dze Jezës mój?” Stachùrszczégò i Fòpczi. Kaszëbszci lament Matczci nad Sënã, chtërna łkò: *Józef téż w grobie / Sómno w jadłobie / Nie jem ju w sztãdze łzëskòw lóc...* Czãd jastrowi na

place òtmikò „Zmartwëchwstòł Pón” Fòpczi i Jastrzãbszczégò. „Kaszëbczi” dobëtno niesą stanicã zmartwëchwstaniò pòdpiarté akòmpaniamentã. Ten sòm àutorsczy duet stwòrził „Jak Të, Panie”. Sërë wëndzenié głosów àcappella wmiłkò w gãsté i wcyg zgãscywjającé sã towarzenié akòrdionu i skrzëpiców. Klarnéta delikatno kuńczy pieszniã, dochòdząc do kãsk przëkãsnégò akòrdionowégò akòrdu. Pieszniò „Ô, lubòtny Jezë” Jana Trep-czika a Mariana Selina nalazła sã ju na kaséce z rokù 1993. Na latosy place je czëc rëbackã szczerotã mòdlëtwë w całoscë przë: *czej rëbòk na mòrze swòj bòt stirzëc chce... czej strach mie òbjimnie, Të stani przë mie...* Pierszi krãżk zamikò „Bòzé słowò” Fòpczi i Jastrzãbszczégò napisóné przez àutorów na 10-lecë karna Stołem z Chwaszczëna. Drëgò plata albùmù rozpòczinò sã òd kòweru brazylijszi marijny piesznie „Ave Maria No Morro”. Z kaszëbsczim tekstã spiëwa dostała nowé żëcë. Pò „Barce”, skaszëbiony przez Eùgeniusza Gòłąbka, téż z Chwaszczëna, je to ju drëgò pieszniò z Pòlniowi Americzi. Jedna z dwùch¹ donëchczòs spiëwów dedikòwónëch Matce Bòszi z Chwaszczëna, „Chwaszczinškò Pani” Fòpczi i Jastrzãbszczégò (chtërny tekst je wmirowóny rãżã z wãdzelnym kamã pòd nowi kòscòł we wsë), plënie mùzycznã strëgã kòł zdròdła, jaczim je solo skrzëpiców. Rozbùdowónã harmóniã je czëc „W majewim słuńcu” Szëmóna Chilińszczégò. Trzë duetë dobëtno radzą sobie z krãtama-wãtama pòsobnosców harmónicznëch. Nastãpnò pieszniò marijnò z majã w titule – „Majewi czas” Fòpczi i Jastrzãbszczégò – ùtrzymónò je w ritmie pòlonézerowò-walcowim. Ten sòm duet àutorsczy spòdzył „Pòdzãkã”, jakò w aranżacji Chilińszczégò zabrëmiała smaczno z trãbkòwim pòmionã. „W sztëczkù chleba” Witòslawë Frankòwsci do słów Jana Walkùsa to je kaszëbsczy kòscelny szladżer, nié do zastãpieniò òbczas mszowi kòmónie. Wëkònanié „Kaszëbków” òddòwò pòwòżny, eucharisticzny zëw ti piesznie. Roscący zwãk jnstrumentów wëdobiwò zataconé w trzëcy sztrófce przesłanié spiëwë. Ta sama kòmpòzytòrka stwòrza „Tatkù naj” do prostégò, tchnącégò wiarã tekstu Alojzégò Nògla. Żarlëwòsc prosbë do Bòga wëbrzëmiëwò nôbarzi w granim skrzëpiców. „Aniele Bòżi” Fòpczi i Jastrzãbszczégò w interpretacji karna je barzi rozmòwã ze starszim kòlegã niź mòdlëtwã. Nòpiarté wësoczé akòrdionowé tónë przëmùsziwają anioła do përnã rëchlëszzi robòtë, co mù-

szci sã szczestlëwie skùńczëc... Ti sami ùtwòrcë zrobilë tytułowi dokòz platë, „Droga do nieba”. Rozbùdowóny refren przëbòcziwò mòłą lëtaniã ò szukanim prawie drodżi do nieba, a sztrófka je òpòwiescã o codniowòscë. Pòwtòrzającé sã mòtiwë mùzyczne sã stolëmny wëzwaniem dynamicznym dlò wëkònòwców. Albùm kuńczy chãtno wëkònywóny himn Jerzégò Stachùrszczégò „Të jes”, pòdobny w intencje do chùtczëszzi piesznie.

Czëc na krãżkù sã delë:

Kapela: Magdalëna Makùròt – skrzëpice, Małgòrzata Drawc – klarnéta, Terëza Makùròt – diòbelszczë skrzëpice, Danuta Jastrzãbskò – mrëczk, Szëmón Chilińszczy – akòrdiòn, Michòł Galińszczy – akòrdiòn, Łukòsz Skrodzci – akòrdiòn, Damian Miłosz – trãbka, Bògùsłòw Galińszczy – kòntrabas, rzãpiel a Andrzej Galińszczy – bazuna.

Spiëw: sopranë – Barbara Galińskò, Mariò Herrmann, Lidiò Kraùze, Grażina Miłosz, Jãdwiga Piòsk, Kazmiëra Sobczòk; altë – Mariò Barzowskò, Stefaniò Dampc, Danuta Jastrzãbskò a Terëza Mlińskò.

Dwadzëscë kaszëbsczich sakralnëch pieszniów wërazno wëspiëwónëch do gãsti aranżacje Szëmóna Chilińszczégò na platach w jednym dokazu to je brzòd bëlny, cãżczy robòtë całëgò karna lëdzy z przëdniczkã Danutã Jastrzãbskã z przëtù. Nié wszëtczë piesznie dadzą sã czëc w kòsele, równak jem gwësny, że nié ròz zagòscã w kaszëbsczich chëczach.

TOMÒSZ FÓPKA

¹ Jinã je „Matkò z Chwaszczëna” z mùzykã Michàła Sołtësëka do słów T. Fòpczi. Je dzëlã cyklu *Madonny Kaszubskie na baryton z fortepianem*, wëdònégò w 2020 r. òprzez mùzycznã wëdòwiznã Triangel.

KASZÈBSCZÈ NÓTÈ

dzél 7 *To kaszëbskô stolëca...*

Jaczé miasto je tim pierszim i nôwôzniészim? Ò chtërnym môlu mómë mëslëc, czej spiëwómë nótã ò stolëcë? Na to nie dô sã òdpòwiedzec w jednym artiklu, bò Kaszëbi mają bòkadné i dludżé doswiôdczenia sztridów ò swój stolëczny gard.

Chcemë zacząc òd tegò, że w pierszych wersjach „Kaszëbsczich nót” spiëwało sã kask jinaczi. W *teksce Jizydora Gùlgòwsczégò z pòczatkù 20 wiekù je „cesarskô stolëca”*. Pòzni równak Kaszëbi bëłë w pòlsczim państwie i ten césôrz nijak nie pasowôł. *Tej sã pòjawiła w ti frantówce „kaszëbskô stolëca”*. Wòrt so tu pòstawic pitanié, ò jaczì stolëcë mëslëlë ti, co spiëwelë ten tekst Gùlgòwsczégò: ò Gduńskù, Kòscérznie, Wejrowie, Pùckù? Wierã nié. Mést szło ò Berlin, chòc wiele zanòlégò tu òd te, skąd do naju trafilë „Kaszëbsczé nótë”. Jeżlë je tak, jak jò mëszlã, i tã spiëwa przësza do naju z Czech, to w tamtëch latach stolëcã mógł bëc Wiedeń – gòdò Róman Drzëżdżón, àutòr ksążczy *To je krótczé, to je dludżé... Wëdrówki szlakiem obrazkowych nut*.

Tej wiémë ju, jaczé bëłë dzeje ti nótë. Nie mdzemë barzi wchadac w historiã césôrzów i tegò, ò kògum mëslëlë spiëwający „Kaszëbsczì alfabet” sto lat temù. W tim teksce barzi chcemë so òdpòwiedzec na pitanié, co më – dzysdniowi Kaszëbi – mómë na mëslë, czedë gòdómë te słowa.

Chcemë so nôprzód rzeknac, że wiele zanòlégò òd czòowieka. Niejeden przenòszò sã tej mëslama do Gduńska, jinszi do Kartuz, mòże do Pùcka abò jesz dze jindze... A wikszoce wierã spiëwò i nie mëslì ò niżòdnym môlu. Mòże zdają, jaż Kaszëbi sã w ti sprawie dogòdają? A letkò z tim nie mdze, bò wkół ti stolëcë sztridë warają ju baro dlugò i kùńca ni ma widzec.

Wierã nôbarzi gòsno bëło ò biòtkach kòscerskò-kartësczych, a przédno ò „swiãti wòjnie” òbczas telewizjowégò turnieru miast w 1969 r. Na Złoti Górze przedstòwcowie Kòscérznë i Kartuz szlë na miónczi ò titel kaszëbsczì stolëcë (bënomni wedle prowadzącëch program). Dobëła Kòscérzna, ale pòdlug mieszkanców Kartuz to bëło cëgaństwo, lédze drëdzégò dnia wëszlë na kartësczi rënk z transparentama, jaczé òbròżalë jurorów i kòscérzóków. Do dzysò żëją wespółniczi tegò programu, a młodi kartuzanie sã uczony przez starszych, że w rëbacczi próbie Kòscérzna dostała dodòwkówé rëbë, a Jerzi Waldorff i Jón Suzin wspiérëlë Kòscérznã.

Sztrid midżë tima gardama òdżił jesz mòcno w 90. latach, czej w Kòscérznie pòjawiłë sã „witacze” z nòdpisã: „Witamy w stolicy Kaszub”. Protestë kartuzanów bëłë tak wiòldżé, że tòfle bëłë zmienioné.

Wiele trzòskù dało téż w 2011 r., czedë prezydent Gduńska Paweł Adamòwicz zdecydowòł ò tim, żebë lëdzy, co wjéżdżają do miasta, witalo zdanié: „Gduńsk stolëca Kaszëb witò”. W Kartuzach to sã baro nie widzało i co zamanòwszë mieszkancë tegò miasta òrganizowelë mòfé karna, jaczé przesstrichiwalë ten nòdpis. Ale te tòfle dałë téż pòrëch w samim Gduńskù i niejédna z nich òstała znikwionò przez gduńczanów. Jeżlë chtos sã chce dowiedzec ò tim wicy, niech przeczëtò chòcle hasło „Stolice Kaszub” w ksążce *Gniazdo Gryfa. Słownik kaszubskich symboli, pamięci i tradycji kultury*.

Dzysò wikszoce kaszëbsczich dzejarzów, jak sã zdòwò, mëslì prawie ò Gduńskù jakno stolëcë, a wëstrzód argùmentów je jegò stolëcznosc administracjowò i gòspòdarczò, grobë kaszëbsczich ksążat w Òliwie, sedzbë wòznëch dlò Kaszëbów stowòrów (jak chòcle Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniò), Gduńszégò Òniwersytetu, dze je prowadzonò m.jin. kaszëbskò etnòfilologiò, Kaszëbsczégò Institutu, redakcje „Pòmëranie”. Wòżny je téż argùment ò historiczny stolëcznoscë Gduńska, ò czim wiele piselë np. w „Zrzeszë Kaszëbsczì”: „Gduńsk historicznò stolëca wzeńdno pòmòrsczych najich ksyżat, jakno stolëczny naji nadmòrsczi tatczëznë gard, nie przestòwòł naju interesérowac w cygù dzejów, a tim barzi dzysò, czej coròz gwëśni dochòdómë do najich wòrtnosców szczepòwò kaszëbsczich”¹.

W ksążce *W cieniu morza czasu. Literackie obrazy Kaszub i Gdańska* Miłosława Bòrzëszkòwskò-Szewczik napisała tak: „Gdańsk stanowi centrum życia kaszubskiej społeczności. To soczewka żywotności regionu i zarazem pomost do dalszych światów. Założone przez kaszubską dynastię książąt pomorskich w X wieku miasto przez wieki przyciągało kolejne pokolenia młodzieży kaszubskiej, dla których stawało się miejscem zamieszkania, aktywności zawodowej i społecznej [...]”².

¹ *Nasz Gduńsk*, „Zrzesz Kaszëbskò” 1938, nr 9, s. 1–2 (tekst w dzysdniowim pisënkù).

² *W cieniu morza czasu. Literackie obrazy Kaszub i Gdańska*, Gdańsk 2013, s. 8.

A co 0 sprawie stolęcë może przeczëtac w kaszëbsczi lëteraturze? Jakno pierszi zajął sã tim ju Flori3n Cen3wa. W *Rozm3wie P3l3cha z Kaszëbã* napis3ł, że przëdnym miastã na Kaszëbach je Pùck, w jaczim Christus p3w3ł3ł na ap3st3ł3w sw. Piotra i sw. Mateusza. Ten gard je w *Rozm3wie* zw3ny stolëcznym, dziej3 tam „n3wëzszo rada kaszëbsk3”, jak3 decydëje, chto m3że 3stac Fejn Kaszëbã. Cen3wa ni m3 za to w sw3jim dokazu niż3dnëg3 uw3żani3 dl3 K3scërnë, jak3 tëż je stolëcã, ale Grëbëch Kaszëb3w – tëch „bez 3swiecenio” i „bez przëwilej3w”.

Udbã 3 stolëcznoscë Pùcka uch3w3ł tëż Jarosz Derdowsczi. W ksãżce *3 panu Cz3rlińsczim, co do Pùcka p3 s3cë jach3ł* to miasto p3j3wiajãcë sã w titlu i bãdãcë celã rëzë przëdnëg3 heroje, je prosto zw3në kaszëbskã stolëcã.

Zmianã taczëg3 mëslenio w kaszëbsczi lëteraturze widzime dopiërze w 3tw3rstwie m3dokaszëb3w. Aleksander Majk3wsczi w *Żëcym i przig3dach Remusa* widzy na pierszim placu wëstrz3d kaszëbszczich m3lëzn3w Gduńsk, ch3c jeg3 heroja z cãzczim sercã mësli 3 tim, że w nim je czëc tak wiele g3dajãcëch w jinëch jãzëkach, nië p3 kaszëbsk3: „Wk3ł siebie czuł jem cëżã m3wã, jakbë to nie bëła stolëca Kaszub, le jaczë cëżë miasto”. Pis3rz przëb3cziw3 tëż, że je to gard 3sadzony przez najich ksãżãt, jaczi sã p3ch3w3ny w leżãcy kr3tk3 3liwie.

W3rt jesz wspomnãc 3 ksãżce ks. L33na Heyczy (pis3ny p3d przët3mkã Stanisław Czernicki) *Podania Kaszubskie*. A3t3r p3d3w3w w ni 3p3wiednie, legendë i brawdë z Kaszëb. Dzei je na partë, jidãcë szlachama zn3ny (i baro czãsto cyt3w3ny 3bczas diskusj3w 3 kaszëbsczi stolëcë) wiërtczci Marilë W3łsczi, jak3 3piyw3 sztrid 3 bęcë „wszech Kaszub g3wã”. A spiërajã sã wedle ni: Gduńsk, Kartuzë, Wejrow3, Lãb3rg, Bëtow3, K3scërna i Pùck. Ks. Heyka zebr3ł sw3je 3p3wiednie w sëtmi paczët3w, a w k3zdym sã tekstë zrzesz3në z jednym z wëpis3nëch wëzi gard3w. A3t3r *Podanë Kaszubskich* nie zdr3dz3, dze s3m widzy stolëcã, ale je pr3wdã, że teg3 s3wa 3żiw3 leno w k3nteksce Gduńska (ch3c w 3szlim czasu, co wierã nie je dzywnë, b3 wnenczas bël 3n 3ddzelony 3d nédzi Kaszëbsczi jakno W3lnë Miasto). Jistno jak Majk3wsczi przëb3cziw3 tëż, że nen gard bël stolëcã najich ksãżãt.

Piszãcë 3 stolëcznoscë Gduńska, w3rt jesz wspomnãc 3 3liwie, jak3 je dzys3 dzëlã teg3 miasta, a dl3 kaszëbszczich lëterat3w bëła i je baro w3żnym m3łã. Plac, w jaczim sã p3ch3w3ny ksãżãta z r3dzci Subisławic3w, je 3soblëwie achtniony w *Żëcym i przig3dach Remusa*, dze stoi napis3në, że „Do 3liwë k3zdi Kaszëba, ch3c le r3z jeden w zëcu, 3dbëc p3winiën pielgrzinkã, bë sã p3m3dlëc na grobach ksãżãt kaszëbszczich”.

Tëż Sztef3n Bieszk m3 namienionë 3liwie jeden ze sw3jich sonet3w, w jaczim 3dn3sz3 sã przëdno do p3stacje Swiãtop3łka Wi3ldzëg3.

Sw3jich wi3ldzich lub3tnik3w-lëterat3w majã tëż jinë miasta z wiërtzë Marilë W3łsczi, ch3cle Lãb3rg,

N3ta „to kaszëbsk3 stolëcã” na p3ce przed „Kaszubskã Oazã” we Wãglëk3jach. 3dj. am

z jaczim zrzeszil sw3je zëcë Sztef3n Fik3s i w jaczim je 3rganiz3w3ny w3żny dl3 p3łsczi i naji lëteraturë k3nkurs miona Miecześlawa Strijewsczëg3. Jesz barzi rozlubienië w sw3jim miesce – w tim przët3rk3 Bëtowie – zdr3dz3 w sw3jich dokazach J3n Natrzecy. Wszëtczë jeg3 ksãżczci, nawetka science-fiction, dziejã sã prawie tuw3 ab3 w 3k3lim, 3pisywajã pësne zabëtci, czekawëch lëdzy i historiã teg3 gardu (a doch Bëtow3 m3że na dok3z sw3ji stolëcznoscë przëw3lac tëż Szëm3na Krofeyã, jaczi prawie tuw3 3sadzyl n3starszë zabëtci kaszëbsczi pismieniznë). R3wnak ani Natrzecy, ani Fik3s nie promujã sw3jich m3ł3w jakno stolëcë Kaszëb.

Nie g3d3 sã ju tëż wnet nigdzie 3 tim, że stolëcã m3że bëc Wejrow3 (në chëba że dëch3wã), ch3c je tam sedzba jedurnëg3 na swiece M3zeum Kaszëbsk3-P3m3rsczi Pismieniznë i M3zyczci. Tej-sej je czëc, że centrum kr3lestwa je tam, dze kr3lew3, tej stolëcã m3że bëc Swi33now3, dze m3 sw3je dod3m Kr3lew3 Kaszëb. Niejedny w rolë „wszech Kaszub ozdoby” widzã Gdiniã, dze wierã w bezwzglãdnëch lëczbach mieszk3 n3wicy Kaszëb3w. A jinszi, m3że nawetka wikszo, sã dbë, że stolëca je w rozmajitëch m3lach, wszãdze tam, dze dzieje sã cos w3żnëg3 dl3 kaszëbiznë i kaszëbsczi kulturë. To czekawi bédënk, b3 dzãka temu, spiëwajãcë w *Kaszëbszczich n3tach* „To kaszëbsk3 stolëca”, k3zdi m3że s3 mëslec 3 sw3jim lub3tnym miesce ab3 nawetka wsë.

DARK MAJK3WSCZI

Ministerstwo
Kultury
Dziedzictwa
Narodowego
i Sportu.

Zrealizowano w ramach stypendium Ministra Kultury,
Dziedzictwa Narodowego i Sportu

JACHEŁŁE ŁE ŌBEZDRZEC, ŌSTELŁE NA STAŁŁE

Trzimiący w napiącym mōtiw z serialu „Archiwista” i nōstrojowé témě z serialu „Leśniczówka”. Wiele baro bēlno je kōjarzi. Mało chto równak wiē, że jich kōmpōzytōr Krēsztōf Gōrsczi „Kris” ōd czile lat mieszkō na Kaszēbach, bō jak sōm gōdō, tuwō je jegō plac.

**Wiēm, że tē pōchōdzysz z Pōznania i tam jes skūń-
cił mūzycznā szkōłā. Rōwnak na dalszē sztōłceniē
wēbrōł jes Angliā i Francjā.**

Prōwda. Na zōczātkū jō sā baro mōckō interesowōł mōdernā mūzykā. Czej jem wējachōł do strzēdny szkōłē w Anglii, do Brockwood Park School, ōbōcił jem tam nagraniowē studio. Tej, w 1989 r., to bēło dlō mie cos niespōtikōnégō. Pōmalinkū zaczāła mie wcy-
gac na strona mūzyczny produkcji. Z Anglii na sztū-
dia jō sā wēbrōł do Francji. Sztudērowōł jem realizacjā
zwākū w SAE Paris.

**Pō sztudiach robōta w studio nagraniowim i małō
niespōdzajnota...**

Jesz czej jō pisōł diplomōwi dokōz, trafił jem do studia
Chauve Souris [kas. szātopiērż – dop. Ł.Z.]. Czedē
jem gōdōł z jich realizatōrā zwākū, do jizbē wszedł
miēwca, chtēren ōkōzōł sā Pōłōchā. Z Leszkā Banaszā
[pōl. Banaś] z Wrocławia znōmē sā do ti pōrē.

**Tē tam trafił na staż. Tak w drobnōtach czym jes sā
tedē zajmōł?**

Tak pō prōwdzē jakno stażiscē pierwi przēzērōmē sā jin-
szim przē robōcē, a sami jesmē ōd wszētczégō – robiēniō
kawē i przēnōszaniō rozmajitēch kabłōw. Taczē prostē

zajāca. To mōżē dērowac rok, czasā dwa. Dopierzē tej
ōstōwō sā drēdżim asystētā, a pōtemū pierszim. Pōzni,
jak sā mō kāsnyk szczescō – realizatōrā zwākū.

Rōwnak ō ciebie bēło czēsto jinaczi.

Przeskōknął jem wszētczē te etapē. Jō mōgā rzeknāc,
że jem dostōł szansā żēcégō. Bēł jem stażistā. W nym
czasu jednym z karnōw zajmōł sā realizatōr z Anglii.
Ōn przērēchtowōł dlō niégō materiōł i pōjachōł do se
nazōd. Jiwer bēł taczē, że karno nie bēło rōd z tegō, co
dostało. I zrobiło sā kāsł dzywno. Latné ferie, wszētcē
na ōrlopach, sedzy nachmūrzonē karno, miēwca stu-
dia i jō. Pō sztōcēkū wzērōm, a wszētcē zdrzā na mie.
Jakno jedurny jō miōł jakō taczē pōjācē ō rēchtowa-
nim niégō mūzycznégō materiału. Dostōł jem czile
dni na zabēdowaniē czegōs jinszégō. Studio tej wiele
ryzykōwało, a jō dostōł szansā żēcégō. Doch bēł jem
stażistā – człowiekā, chtēren tak pō prōwdzē ni miōł
prawa dotēkac pōkrātłōw czē przēcēskōw.

Materiōł sā widzōł?

Jo. Ōd niégō czasu ōstōł jem realizatōrā zwākū.

Szansa żēcégō...

Dokładno. Le terōzka pō latach mēsłā, że miało to tēz
swōjē fele. Kō jō miōł za mało leżnoscōw, cobē przēze-

Ôdj, z kôncertu we Wenecje

Ôdj, z kôncertu we Wenecje

rac sã profesjonalistóm przë robòce. Wiele razy jem sã milił, to je wiedzec, a to bë sã nie zdarzëło, czej jô bë miół wikszą praktikã.

Tak czë tak pòjôwieli sã lëdze, chtërny chcelë z tobã robic.

W nym fachù nicht nie pitò, jakã chtos skùncził szkòłã. Rechùje sã to, co pòtrafisiz zrobic. Ò wësztòłcenié zapi-telë mie leno rôz w žëcym, i to w Pòlsce.

Do studia przëchòdelë lëdze, karna, chtërnym gòdelë, że zajimóm sã realizacją zwàkù. Czasã klient ju miół swòjégò realizatora, tej jô òstòwòł jégò asystentã.

Të zaczął téż pisac mùzykã do filmów.

Jesz czej jô mieszkòł w Paryżu, napisòł jem mùzykã do czile francëszczich produkcjów. Pòzni jô wespół-robił ze swòją sòstrã Mònikã Gòrską, ùznónã dokù-mentalistkã. Baro wòznym mòmentã w mòjim žëcym bëło pòtkanié z Piotra Mikòłajczakã. Òdemkł przede mnã swiat pòlsczégò filmówégò i mùzycznégò rënkù. Tak w nym czasie wespółzaòził jem firmã APS, jakò zajimò sã produkcją profesjonalnëch aktiwnëch stu-dijnëch gòsniów. Z tegò jem baro bùszny.

Gòdając o APS, czile słów mùszi pòwiedzec o òstat-nym, żelnicòwym kòncercie w Wenecji.

Je to ùdba libańszczégò kòmpòzytora Zada Moulta. Òmësił so napisanié requiem w 50. rocznã smiercë Igòra Strawińszczégò. Miało bëc wëkònóné bez òrke-strã złożoną z gòsniów. Na mòl wëbrelë plac, gdzie bëła òdprawionò mszò żalòbnò za Strawińszczégò – bazylikã w Wenecji. Kòncert skłòdòł sã z dokazów Strawińszczégò i Zada.

Jakno że jem wespółmiëwcã APS, naji pòspól-ny drëch zabédowòł mie do realizacji negò projektu. W naddòwkù Zad, z racji mòjégò warkù, dòł mie do przërëchtowaniò całi kòncert.

Wiòlgò òdpòwiëdzalnosc.

I stolemne wëzwanié. Më wëzwëskiwelë nié nagra-nia mùzyków, a wirtualné instrumentë. Pòmògòł mie Michòł Mierzejewski. Jégò zadanim bëło przërëchto-wanié blewiażków [pòl. taśm – dop. Ł.Z.] skłòdającëch sã z 54 stegnów àudio. To mù baro bëłno wëszo, a taczë prostë to doch nie bëło. Przë kùncu òdwiëdzył mie Zad, że bë òbaczec efektë.

Tej rëza i robòta ju w sami Wenecji.

Zabròł jem ze sobã Mòrcëna Iszorã, bëlnégò realiza-tora zwàkù, jaczi robił przë kòncertach ONA, Kom-bi czë Anë Dąbrowsczi. Jô bëł zajãti robòtã przez całi dzień. Wstòwòł jem ò sòdmi, a szedł spac ò drëdżi w nocë. Nie wdarzã so, czedë òstatno bëł jem taczì zmarachòwóny, ale i téż szczestlëwi.

Nié wszëtkò szło pò waji mësłë.

Na samim zòczątkù chtos z bazyliczi ùkròdł nama mòduł DX168, mùszebny do òrganizacji całégò wë-darzeniò. Jesz sã nie nalòzł, a më mùszelë skòrzëstac z zamiennika.

Jak wëzdrzòł sòm kòncert?

Kòzden z najich 54 gòsniów gròł jak jeden mùzyk òrkestrë. W naddòwkù më mielë trzë gòsniowizy pò bòkach, że bë dac pòczëcë, że zwàk je wkòł słëchińców. W kòncercie ùdzël wżãło téż 12 spiëwòków pòd batutã Rolanda Hayrabediana.

Na kùnc më dostalë wiele gratulacjów. Mómë jô pòstãpnë zaproszenia. Mòżë bãdzemë grac téż w Pòlsce.

Chcemë wrócëc do Piotra Mikòłajczaka. Mòżna smialò rzeknac, że pò 16 latach twòjégò dziejaniò we Francji scygnał ce nazòdka do Pòlszczi.

Jo, wëładowòł jem w Warszawie. Swój czas jô tedë dzielił midzë produkcją mùzyczną i kòmpònowanié filmòwi mùzyczni. W 2013 r. pòznòł jem Jolã, mòją bialkã. Za nią jem przëcygnał do Trzëgardu. Më za-mieszkelë w Kòleczkòwie, niedalek Gdini.

Równak wa szukelë czegòs jinszégò.

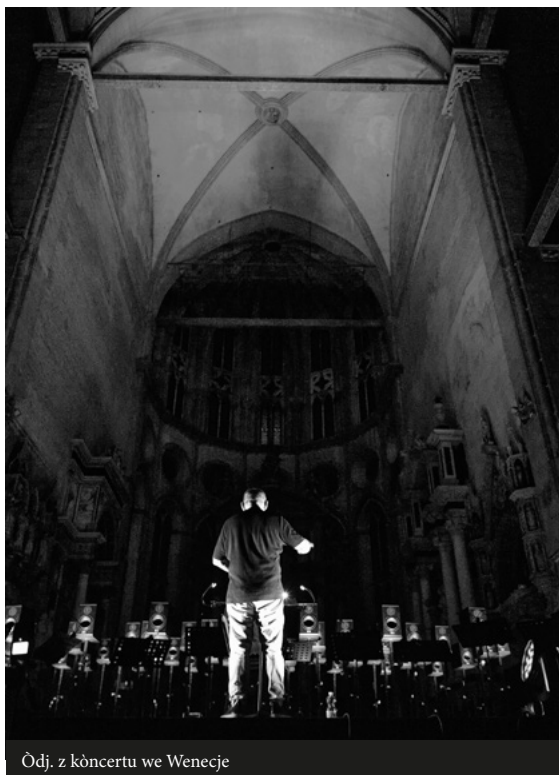
Zanòlëgało nama na czims spòkójniëszim, blëzi nòtërë.

Tu wò pòjòwiò sã Łączë w gminie Lëpińce?

Jesz nié. Długò jesmë szukelë mòlu dlò siebie. Më prze-jachelë tësãce kilométrów, òbezdrzelë skòpicã placów, ale niżòden nama sã nie widzòł. Zazdrzelë më i na Kòcewié, i na Mazurë. Më mësłëlë nawetka ò górach. Bëlë jesmë ju zrezygnowóny. Na kùncu më przestelë òbzerac wszelejaczë òfertë.

Długò równak jes nie wëtrzimòł?

Trzë dni. Jola rzekła, że bë jô skasowòł wszëtczë filtrë i òbòczył, co sã pòkòże.

Ôdj. z kôncertu we Wenecje

Wëskòkło Łączé.

Më pòjachelë tam tak pò prôwdze barzi, cobë sã przejachac, z czësti cekawòscë. Absolutno nie bëło gòdźci ò kùpiem.

Nawigacjô prowadzëła naju krajowã szasëjã nr 20. Do Łączégò më jachelë bez Trzebiòtcki. Òb drogã òbzéròł jem kròjmalënk, rozgléłë pòla i łaczi. Miòł jem taczë wseczëcë, że to mòże bëc to. W sami wsë, czëj jesmë dojachalë do dosc wiòldzégò jezora, jò pòmëslòł, że je tuwò baro snòzo. Czedë jesmë wëjachalë na Kòcã Górkã i wjachalë na pòdwòrzë, wëzdrzòł jem na Jolã i razã jesmë wiedzelë: jo, to je mòł, w jaczim mdzemë mieszkëlë. Kąsynk, w miniaturowi skalë, to mie przëpòminalo mòjã strzëdnã szkòłã w Anglii.

Miëwczkama chëcë bëłë malarczy Ana Flegińskò i Aniela Adamczik, jaczé wiele razy ù se doma òrganizowalë wëstawë swòjich òbrázów.

Baro mòcnë charakterë. Ze swòjim pòzdratkã na swiat, pòczëcym piãkna. Dzãka nima chëc i ògród sã prost magicznë. Më sã zdrëszielë.

Bënë òstalë jaczés jich òbrázë?

W wikszim dzëlu to mòłowi kròjmalënk. Teròzka, jidacë szpacërã, pòznòwóm niechtërne place. Sã dzëlëkã dëcha pòprzëdnëch miëwcow.

Przecyganie w gòdniku i pierszò zëma, w nadówkù dosc sërowò.

Nòbarzi z nëch, jaczé pamiãtóm. Na zòczątkù jò sã wprowadzył sóm. Në, nié tak do kùńca, bò razã z kòtã

i tószã. Rodzëna dołączëła tidzëń pózni. Pierszã niespòdzajnotã bëło òpòlenie bédinkù.

A ten je dosc wiòldzi. Òkróm głównégò ògrzëwaniò w wiòldzi jizbie je téż kòmin.

Rozpòlòł jem w nim dopiërze na zymkù. Stoji tam fòrtepiã, a dlò niegò taczë ògrzëwanie nie je nòlepsze. Tak ògrzóny lëft mòże spòwòdowac pãkniãcë rezonansowi plitë i ùszkòdzenië instrumentu. A redotë z graniò na nim nie dò sã przërównac do niczégò jinszégò. Móm bibliotekã wirtualnëch instrumentów, ale wiedno ùziwóm fòrtepiã. Czasã je to mało praktycznë, bò trzeba ùstawic wëglëszejacë ekranë, mikrofònë... Zwãk równak je wiele bëlniész.

Wrócmë jesz do Łączégò. Jak miescowi przëjalë nowégò?

Baro zëczno. Dlò mie jasné bëło, że chcã pòznac mòłowëch lëdzy. Chùtkò jesmë sã zapòznelë z wastną Halińã, szòltëską, chtërna naju wspiérò. Wastnò Maruszka mò starã ò najã chëcz, Alina z Òstrowitégò pòmògò w rozmajitëch logisticznëch sprawach.

W Łączim wa pòtkalë téż Éwã i Tomòsza Drążkòwscich, znónëch z rozmajitëch mùzycznëch ùdbów.

To bëła dlò naju nòwikszò niespòdzajnota. Pòznanië jich i Barbarë, sostercki Tòmkã. Bez wiele lat mieszkëlë w Pòznaniu, gdzie jem sã ùrodzył. Òkòzało sã, że mòmë dosc wiòldzë karno pòspòlnëch drëchów.

Mùsi prost rzeknac, że czerëje tobã i rodzënë nié leno legòta na pòznanië lëdzy. Dbòta ò dównë zwëczy, przëbòcziwajac mieszkãncóm Łączégò jich wòrtnotã.

Më zrobilë wieselnã brómã dlò młòdëch z òkòlégò. Dlò naji to bëł pierszi róż i më gò baro przëzëlë. Snòzò tradicjò.

Wrócmë do twòjégò warkówégò zëcò. Jes mùzycznym producentã, kòmpònëjesz téż filmówã mùzykã. Mòżesz cos wicy ò tim rzeknac?

Mòmë dwa rodzaje filmówi mùzyczci. Pierszò to zastanò, czëj na przikłòd bòhatëra wchòdò do baru i tam ju cos grò. Drëgò to mùzika ilustracyjnò. Ti bòhatëra nigdë nie ùczëje. Tuvò wchòdómë më – kòmpòzytorzë. Taczë zwãczy to kask jak ancuch szëtì na miarã. Przë twòrzeniëm wiele je kònsultacjów midzë reżiserã, kòmpòzytorã a producentã.

A jakno mùzyczny producent dozéróm wszëtczégò przë twòrzeniëm mùzyczci. Czasã cos pòdpòwiëm, że cos lepì mdze brzmiãło na kwartet. Baro czãsto je tak, że producent zajimò sã najãcym mùzyków do graniò. Mò téż starã ò dëtcki. Lëdze, jaczi pòjòwiajã sã w studio, majã ju jaczis òbgòdony bùdzet i mùsi sã gò trzëmac.

Krëjamnotë swòjégò warkù òdsłòniòsz na youtubòwim karnòlu.

Razã z Grzegòrzã Stasiukã prowadzã karnòl „Na Setkë”. Òpòwiòdómë tam, jak rozmiëjemë, mùzycznã

produkcjã, co më spiselë w tak pòzwónym dekalogu. Zaczinô sã òd nagraniô sami spiëwë. Òna sama gòdò nama, w jaką chce jic stronã, czë to mdze ballada, soul, a mòże cos barzi rockòwégò. Kùńczimë na òddaniu frantówczy do slëchińca. Rôczimë téż gòscy, jaczi òpówiôdajã ò se i swòji robòce.

Robisz przë serialach, a westrzód nich je „Leśniczówka” i „Archiwista”.

„Leśniczówka” wcyg je emitowónò. Co tidzeń mùszimë miec starã ò muzykã do piãc òdcynków. Przòdk do negò serialu skòmpònowòł Piotr Mikòłajczak do słówòw Andrzeja Cybòrszczégò, a zaspiewała Edita Górniak.

Jaczi cësk na twój wark miało na niego łonszczë pòszëdło?

Rok 2020 to czas naji przeczãczy do Łączégò. Nim jesmë sã zdecydowalë na kùpienië tuwò chëczë, mòckò jesmë sã nad tim zastanówielë. Jem wiedzòł, że na mie to jesz taczégò cëskù nie mdze miało jak na jinëch nòlëzników rodzëznë. Tak czë tak lëdze do mòjégò studia przëjadã. To nie je jaż tak dalek, chòcle z Trzëgardu. A òni czasã pòtrafiã jachac jaż na pòłnië pòd pòlskò-niemieckã grańcã. To nie je nick dzywnégò. Swój czas dzelã midzë produkcjã mùzycznã i filmòwã, a filmë pòwstòwałe i wcyg pòwstòwajã. Tej pòszëdło na mie ni miało taczégò cëskù.

A jak mùzyczne strzodowiszczë to przëjãło?

Mëszlã, że jesz nigdë më ni mielë z czims taczim do ùczinkù. Prakcizno z dnia na dzëń ti, chtërny dówalë kòncertë, òstalë bez robòtë. Dlò nich to bëł baro drãdżi czas. Wiele z nich zmiëniało wark. Jedny zacząłë jezdzëc na ùberze, jinszi szlë w starnã budoowlanczi, òstòwalë òperatorama dronów. Dzël nawetka so to ùwidzòł i nie wròcò do mùzyczi. Reszta jesz wzërò, co sã stònie. Czej je rodzëna, kreditë do spłaceniô, tej czasã wëbòru wiòldzégò ni ma.

Wrócając do mùzyczi. Miòł jes leżnosc nagriwac nã kaszëbskã?

Jeżlë ò ni gòdómë, to jò jã czuł na rozmajitëch roze-gracjach. Czasã chtos z drëchów pòdrzucòł cos do pòslëchaniô. Z czësto warkòwégò pòdrzatkù mògã rzeknãc, że czile rzeczi jò bë pòprawił. Doceniwóm artisticznë walorë, le wiedno nagrãc mòżna lepi. Przë fòlkòwi jesz jem ni miòł òkazi robic, ale jò nagriwòł z Pawłã Ruszkòwsczim, i to, co przede wszëtczim jò mògã rzeknãc, że jegò nie dò sã nie lubic. A to w tim warkù je baro wòżné, żebë sã bëłno wespółdzejało. Teròzka robimë przë jegò nowi place.

Przë gòdce ò mùzyce chcã zapëtac ò twój pòzdrzatk na disco polo.

Na gwës dzël mùzyków sã teròzka rozgòrzi, ale jò nie jem tak do czësta procëm. Jem dbë, że disco polo zastãpiło muzykã biesadną, grónã na rozmajitëch roczëznach. Do czegòs tańcowac mùszimë. Doch do Mozarta nicht dzysdnia nie zatańcëje!

Na kòzdim wieselim widzec, że nòwicy rëchò sã przë ritmach disco polo. Wiele lëdzy gòdò, że to nie je kùltura. Tak do kùńca to nie je pròwda. Jiwer je wedle mie w czym jinszim.

To znaczy?

Pò pierszé baro wiele je tëch, co nie grò, a leno pùszcziwò muzykã z kòmpùtrów. Tekstë téż nie sã nòbëlniejszé. Kaszëbszczë czë gòralszczë frantówczy sã wiele lepszé. Pò drëdżë jidze ò propòrcje. Wcale nie jidze mie ò wëszmërgniãcë tegò gatënkù, ale mùsz pòkazywac téż jinszé, żebë lëdze mòglë so wëbrãc. Tuwò baro wòżnò je edukacjã, a z tim nie je wcale tak dobrze.

Co mòsz na mëslë?

W Pòlsce mòmë wiòldzi krizys, jeżlë jidze ò mùzycznã edukacjã. Prakcizno ni ma ji w szkòłach, i to na wszët-czych etapach, doma téż sã ju nie spiëwò. A to mò cësk na to, co slëchómë, jaczych àutorów wëbiérómë.

Wiëm, że baro mòckò mëslisz ò fundacji.

Jò chcã przë ni robic razã z mòjã bialkã Jolã. Zajimò sã prowadzenim warkòwniów dlò starszych i szkòlnëch z wëchòwaniô dzecy.

Nié leno twòja slëbnò prowadzi warsztatë.

Òd 20 lat w Anglii w swòji strzëdny szkòle prowadzã zajmë dlò szkòłowników. Czasã pòjòwiò sã na nich karno, jinszim razã pòjedynczi òsobë. Czasã sã to pianiscë abò lubòtnicë klasyczny mùzyczi, jinszim razã robimë muzykã do animacji. Pòmògóm jim w przërchëtowaniom kònkretnegò materiału.

Chtos z nich zajãł sã pòzni muzykã?

I to wcale nié tak mało. Taczim przikładã mòże bëc spiëwòczka Saskia. 14 lat temù brała ùdzël w mòjich warkòwniach. Teròzka pò latach chcała nagrãc ù mie swòjã platã. Na studio më wëbralë Abbey Road, gdzie nagriwalë The Beatles. W przerwie rzekła mie, że pòszlã w starnã mùzyczi pò mòjich zajmach. To dlò mie wiòldżë wëprzëdnienië, przede wszëtczim dlòte, że to bëłnò artystka.

Warkòwnie to równak nié leno Angliô.

Òd czile lat prowadzã je w Pòlsce dlò sztuderów Gduńszci Pòlitechniczi. Jò bë chcòł je téż zrobic dlò młòdëch z òkòlégò Łączégò.

Tej fundacjò i zajmë z młòdimã to planë na nòblëż-szi czas?

Jo, chòc ùdbów mòmë wicy.

Tej żëczã chùtczégò spëlnieniô wszëtczych.

Z GÓRSZCZIM GÓDÒŁ A NA KASZËBSZCZI
WËDOWIËDZã PRZËŁOŻIŁ ŁUKÒSZ ZOŁTKÒWSCZI

Dysonans nieśredniowieczny

”URBS GYDDANYZC. Jak doskonale wiemy, nazwę tę zapisano w *Żywocie św. Wojciecha*. Autor hagiografii świętego użył słowa URBS, więc miał na myśli miasto. Nawet nie gród, a ludne, duże, gwarne wczesnośredniowieczne miasto.

W 1997 roku hucznie obchodzono tysięczną rocznicę powstania grodu nad Motławą. Na uroczystości przybyli prezydenci Richard von Weizsaecker, Roman Herzog, George Busch, a także królowa Holandii Beatrix z małżonkiem. Dziś jednak wiadomo, że kwestia tysiąclecia Gdańska jest bardziej skomplikowana, niż wówczas można się było tego spodziewać. Trudno zaprzeczyć, że URBS GYDDANYZC istniał w 997 roku. Tu nie ma sporu. Sęk jednak w tym, że nie wiadomo, gdzie ów URBS GYDDANYZC się znajdował. Bo raczej nie w tym miejscu, które wskazywali prezydentom świętujący millennium w 1997 roku. Pokazywali ulice Czopową i Grodzką nad Motławą – to tak zwane widły Motławy i Wisły.

W 2007 roku ukazała się publikacja profesora Błażeja Śliwińskiego, znanego mediewisty specjalizującego się w badaniu Pomorza, zatytułowana *Początki Gdańska. Dzieje ziem nad zachodnim brzegiem Zatoki Gdańskiej w I połowie X wieku*. Przywołując wyniki badań dendrochronologicznych (badania wieku zachowanego drewna), naukowiec potwierdził, że najstarsze zabytki archeologiczne z miejsca określanego mianem widel Wisły i Motławy pochodzą z roku 1050. Nie mogły więc być świadkami chrztu gdańszczan, o którym czytamy w legendzie o św. Wojciechu.

W tej sytuacji profesor Błażej Śliwiński wskazuje inną lokalizację – Górę Gradową. Wiele wskazuje na to, że tam w 997 roku znajdował się gród. Pewności jednak mieć nie możemy, gdyż na terenie tym przez trzysta lat budowano fortyfikacje miejskie, grunt więc dawno temu przekopano i odnaleźć cokolwiek tam już nie sposób.

O tym wszystkim rozmawiałem ostatnio z archeologami w grodzisku zlokalizowanym w miejscu, którego nazwa zostanie w XIII wieku zapisana jako Sopoth. Funkcjonowanie grodu datowano pierwotnie na okres od VIII wieku do wieku X. Miało służyć miejscowej ludności przez około 200 lat.

WSZYSTKO
WOKÓŁ JEST TAKIE
ELEGANCKIE,
EKSKLUZYWNE,
DROGIE.

Jego koniec wiąże się z powstaniem nowego, prężnego ośrodka – Gdańska. Tak w 1976 roku napisała w „Roczniku Sopockim” prowadząca na miejscu badania archeologiczne Alicja Łuka, informację tę w *Bedekerze sopockim* powtórzył Franciszek Mamuszka.

– W związku z tym, że współczesne badania, przeprowadzane z wykorzystaniem nowoczesnych technologii, „przesuwają” powstanie grodu nad Motławą, musimy i my „przesunąć” daty wyznaczające okres funkcjonowania grodziska w Sopocie. To już nie będzie VIII–IX wiek, a X–XI, a może nawet początek XII wieku – twierdzi Paweł Pogodziński, archeolog z sopockiego muzeum i grodziska.

To wciąż są spekulacje, które można zmienić na twarde dane. Trzeba byłoby wykonać badania, ale nie dendrochronologiczne, jak w Gdańsku (w Sopocie nie ma zachowanego materiału drzewnego), tylko badania realizowane metodą C14 (datowanie radiowęglowe).

– Naszą największą bolączką jest to, że nie potrafimy wskazać okresu, w jakim funkcjonowało nasze grodzisko – stwierdza Paweł Pogodziński i nagle smutnieje, jakby mówił o swoim osobistym problemie. Kontynuuje: – Musielibyśmy zrobić wykopy, pobrać próbki, wysłać je do badań. Jedna próbka to koszt półtora tysiąca złotych plus VAT. Całe badanie...? Ponad sto tysięcy złotych. Tyle kosztowałoby odkrycie naukowe, które gruntownie zmieniłoby wiedzę o początkach kurortu.

Grodzisko w Sopocie odwiedza trzydzieści tysięcy ludzi rocznie, zapisy na oprowadzanie i organizowane tu zajęcia trzeba realizować na wiele miesięcy do przodu. A jednak sopoccy archeologowie tylu pieniędzy nie mają.

Wracając z grodziska, przechodzę przez ulicę Haffnera, obok hotelu, skręcam koło kortów tenisowych, idę w stronę Grandu, wymijam zaparkowane auta. Porsche, lexusy, nowiutkie SUV-y BMW, mercedesy. Wszystko wokół jest takie eleganckie, ekskluzywne, drogie. Wtedy do głowy przychodzi takie słowo: „dysonans”. Sprawdzam pospiesznie w *Słowniku języka polskiego*: „rozbieżność, niezgodność między elementami tworzącymi jakąś całość”.

TOMASZ SŁOMCZYŃSKI

Da Bóg dziań, da i rada nań..

Tak w wersji starokociewskiej brzmi dobra zasada: *Da Bóg dzień, da i radę!* Muszę policzyć, który to już raz na progu

babiego lata mam szansę wspominać, co działo się ostatnio u nas, czyli na Kociewiu.

Oswojone wirusy dały trochę wytchnienia, rozsądni Kociewiaczy zaszczepili się i... jeszcze zaszczepią. W chaosie informacji warto słuchać mądrzejszych. Tyle jeszcze do zrobienia, tyle jeszcze do przeżycia. Zadowolony w moim świecie Syzyf nie traci ciągle nadziei, no i *dni nowe daje Pan...*

Na południu Pomorza jeszcze słychać echa Festiwalu Smaku. Pisano, że pół Polski zjechało się do Grucznia. Kolejny raz (16.) w powiecie świeckim dwudniowy festiwal stał się wydarzeniem. Wybrano „smak roku” i „smak regionu”. Ucieszyła mnie obecność wystawców z Krajny, Kaszub, Borów Tucholskich, nawet z Podlasia. Można było nabyć chleb litewski i herbatę z Azerbejdżanu. Stoisko naszego starostwa promowało obraz Kociewia, od gier dla dzieci poczynając. Dzielne gospodynie zrzeszone w kołach zadbały o regionalne akcenty wystroju i swojski poczęstunek dla gości. Przy okazji snuły się opowieści o gzik, że to z Kujaw, o golcach najlepszych u babci, o brzadzcie w czarninie... Regionalistów powinna ucieszyć prośba gospodyń, by zorganizować, na przykład w gminach, szkolenia „z Kociewia”. Między innymi o tym, jak *dycht rychtych powinna wyglóndać ta choinka w stroju...* No tak, nie było edukacji regionalnej w szkołach.

Muszę tu przypomnieć młodszym nauczycielom, że nim ustalono ścieżki tej edukacji, inicjatorem wielu pomysłów i założeń było właśnie Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie. Efekty działań, wędrówek po *steckach*, gdzie ktoś rozrzucił skry rozpalające nowe ogniska, widać tu i ówdzie. Miejscem, gdzie dotarł płomień pomysłów, jest na przykład Izba Regionalna w Ocyplu. Dawna szkoła Stowarzyszenia Przyjaciół Ocypla zmieniała się w ostoję dawnej kultury pomorskiej. Nie tylko żelazka mają tu duszę. Efektownie działający Klub Aktywnego Człowieka zachęca do poszukiwania skarbów, do których prowadzi wykonanie bardzo pomysłowych zadań w terenie, gdzie rośnie drzewo „dobra i zła”, Święta Struga znika pod torowiskiem i jezioro też jest święte... Pomysłowa gra dla młodych każe poznać zaczarowany świat, by dotrzeć do skrzyni ze skarbem...

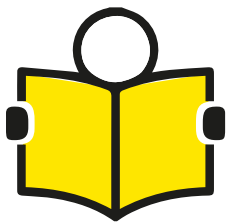
REGIONALISTÓW
POWINNA UCIESZYĆ
PROŚBA GOSPODYŃ,
BY ZORGANIZOWAĆ,
NA PRZYKŁAD
W GMINACH,
SZKOLENIA
„Z KOCIEWIA”.

Przy tym, jak w Ocyplu chroni się dziedzictwo kulturowe, zatrzymała się we wrześniu grupa skupiona wokół VI Kongresu Kociewskiego. W przygotowanej przez TV Gdańsk audycji *Dych Kociewie* można było pochwalić się różnymi dokonaniem i pokazać dorobek wydawniczy: kilkanaście ciekawie wydanych pozycji książkowych mieszczących się w temacie kongresu „Tożsamość regionalna Kociewia – historia i przyszłość”. Wśród nich jest cenne dwutomowe *Vademecum kociewskie*, tom I: *Dziedzictwo kulturowe Kociewia a turystyka*, tom II: *O tożsamości regionalnej Kociewia w zarysie*. W Internecie zamieszczono przebieg konferencji dla nauczycieli i inne materiały kongresowe.

W realu jest też do czego sięgać. W planie – konferencja bibliotekarzy z regionu. Półki z regionaliami wypełniają się. Najświeższą książką ze wspomnianego zakresu jest starannie wydane opracowanie Jana Wespy *Rok obrzędowy na wsi kociewskiej*. Każdy zajmujący się kulturą Kociewia ma od razu skojarzenia z nazwiskiem Wespa. Maria ubarwiła region kolorami haftu. Teczka z wzorami wydana przez ZKP należy i u mnie do cennych pozycji. Jan Wespa przed wyjazdem do Niemiec przekazał mi karton z cennymi materiałami, którymi były maszynopisy różnych tekstów, też zaproszenia, listy... Wśród nich tekst nowej opowieści, jak to na Kociewiu bywało. Autor liczył na to, że wspomogę jej wydanie przez Kociewski Kantor Edytorski. W „Kociewskim Magazynie Regionalnym” udało się zamieścić fragment. Całość wymagała żmudnego przepisania według ujednoliconej pisowni i ogólnie opracowania. Opowieść w całości napisana była północną odmianą gwary starokociewskiej. Świetny materiał do analizy dialektologicznej, co zrealizowano w jednej z prac magisterskich. Nie udało się wtedy opublikować całego tekstu. Dopiero niedawno zaangażował się w upowszechnienie dzieła rodziców ich syn – też Jan. Wydawca – Fundacja Oko-lice Kultury – starannie opracował formę książki i mamy niezwykłą opowieść zatrzymującą nas w czasach przełomu XIX i XX w. Obraz codziennego życia i doroczne świętowania. Trzeba tę książkę traktować jak dokument kultury przedstawiający wielkocenny *szmaguster*, okadzanie domostwa okruciami palonego bursztynu przed kolędą. I prozę życia, np. kopanie torfu. Dawny świat ukryty w słowach. Czeka na wrażliwego czytelnika. Praca wokół tej książki to wspaniała przygoda.

MARIA PAJĄKOWSKA-KENSIK

LEKTURY

OBIEKTNICE

Małgorzata Wątor, *Przeznaczona* / Greta Wątor, *Namienionô*, Brzeg 2020

Książkowe debiuty poetyckie trudno ocenić. Są jak obietnice, które dopiero po kilku latach okażą się spełnione lub puste. A przecież w czasie wydawania pierwszego zbiorku autorkom i autorom drżą serca, tak bardzo chcą przyciągnąć uwagę oraz udowodnić swoją oryginalność, choć mogą wywołać u czytelników tyleż euforię, co i obojętność. A jeszcze dochodzą krytycy... Czy zauważą nowe zjawisko w poetyckim świecie? Wczują się w wiersze czy będą zbyt leniwi, aby na serio zająć się świeżą propozycją?

Małgorzata Wątor wydając w 2020 r. *Przeznaczoną* / *Namienioną* stanęła w pozycji poetki wydającej swój pierwszy tom poetycki, choć wiersze publikowała wcześniej, co skrzętnie odnotowuje w swoim biogramie zawartym na stronie redakcyjnej zbiorku. Przyszedł jednak czas, kiedy postanowiła przygotować całość: przemyślaną wizję tematyczną i literacką stylistykę. Spoiwem okazuje się w zbiorku figura przeznaczenia, rozumianego egzystencjalnie i metafizycznie, nie do końca fatalistycznie, ale i nie do końca jako coś, z czym można się rozprawić.

Pisanie o przeznaczeniu nie jest oryginalną figurą myśli, tysiące literatów obwieszczają już poczucie swego wybrania i wyjątkowości. Wątor nie poszła jednak drogą poezji natchnionych przywódców i patetycznych wybrańców, kierując się raczej ku tym, którzy w nieufności wobec świata, wartości i ludzi wyrażali swe wrażenie inności. Swój wybór zogniskowała w dwóch, odmiennych stylistycznie i językowo, częściach zbiorku: ironicznym zestawie wierszy polskojęzycznych i wizyjnej grupie utworów kaszubskojęzycznych. W taki sposób widać dwie próby zrozumienia, zwalczania i obłaskawienia poczucia przeznaczenia.

Na pierwszą grupę wierszy składa się piętnaście form, napisanych wyłącznie po polsku. Są prowokacyjne w zestawieniach człowieka z przedmiotem, jednostki z grupą społeczną oraz myślenia o „teraz” z myśleniem o tradycji (*Człowiek z roweru, Człowieczeństwo*). Z napięć pomiędzy myślącym, krytycznym podmiotem a zbiorowością posługującą się zachowaniami stadnymi, bezrefleksyjnym rytuałem i ślepym przyzwyczajaniem wynika nierozstrzygalny konflikt (*Z kościołem jest jak ze szpitalem, Tłuszcz*). I stąd też bierze się jedno ze źródeł poczucia naznaczenia. Wrażliwy człowiek nie potrafi bowiem obojętnie przejść koło głupoty i nie umie powstrzymać w sobie chęci wyrażenia niezgody na społeczną rutynę (*W kościele, Wiejski krzyż*). Podejrzliwość rozciąga się zresztą i na sam podmiot, który tropi własne ograniczenia, nie dowierając poglądom, które sam wyznaje (*Public relations, Planty*). Podmiot wierszy nie kreuje się na nadczłowieka lub genialnego nadwrażliwca, który jako jedyny pozostaje nietknięty brudem świata. Siła wyznania pierwszej części tomu Wątor polega na ujawnieniu skałań, przyznaniu się do błędów i dobitnym wypowiedzeniu świadomości ograniczeń. Przynajmniej jeden człowiek – piszący lirykę – na ziemi to potrafi...

Druga część zbiorku Małgorzaty Wątor to wiersze kaszubskie publikowane

wraz z ich tłumaczeniami na język polski. Łącznie jest ich piętnaście, co swoiście równoważy pierwszą część zbiorku. O ile bowiem formy polskie rozpatrywały głównie doświadczenie teraźniejszości, o tyle kaszubskie zdają się dotyczyć czasów prehistorycznych, uruchamiając topikę okresu przedchrześcijańskiego. Wątor – jak dużo wcześniej Aleksander Majkowski, Jan Trepczyk, Aleksander Labuda, Jan Rompski czy Stanisław Pestka – wywołuje dawność, rozpatrując, co przynosi ona aktualności. W przypadku współczesnej poetki brak opisów czynów wojennych Wioletów lub Obodrzyków, za to akcent pada na sferę wierzeniową, w której umieściła autorka wiele postaci słowiańskich bóstw: Światowida, Swarozżyca, Trzygłowa, Gerowita, Czarnoboga, Belboga, Chorusa, Jarełę, Dażboga, Marzannę, Mokoszę, Porewita, Welesa, Morlawę, Żywię oraz Wodyna. W takim zestawieniu bóstw Wątor okazuje się nieco bezkrytyczną czytelnicką opracowań o dawnych wierzeniach, gdyż postaci z tradycji wschodnich miesza z zachodnimi, nazwy wywodzące się ze słowiańszczyzny z określeniami łacińskimi, nawet najważniejsze bóstwo zachodnio-północnych Słowian zapisuje nie jako „Świętowit”, tylko „Światowid”, co wskazuje, że jej nawiązania do prehistorii nie dokonują się w tomiku na najgłębszym poziomie myśli. Oczywiście nie znaczy to, że wiersze kaszubskojęzyczne należy wyłącznie odbierać w kontekście religioznawstwa. Autorka ma prawo do wolności twórczej i swobodnego żonglowania faktami. Jeśli jednakże nawiązanie do prehistorii wierzeń słowiańsko-kaszubskich miało być poczynione na serio, to literacki efekt końcowy nie do końca zadowala.

Cenna jest natomiast w zbiorku Wątor odmienność jej propozycji w stosunku do wymienionych powyżej poetów kaszubskich z dwóch głównie powodów: z jednej strony z racji wyraźnego odwołania się do prywatności i indywidualności danego doświadczenia czy rozumienia

świata, a z drugiej strony – z racji znaczenia kobiecej perspektywy egzystencjalnej. Prywatność kaszubskich wierszy „prehistorycznych” Wątor dobitnie wybrzmiewa w niechęci do mówienia w imieniu „my”. Podmiot wyraża głównie własny styl myślenia, co najwyżej czasami zwraca się do lirycznego „ty” (np. *Pòganie* lub *Dadzbòga bãdã chwałëta*). Emocja jest w tego typu wierszach podana ekspresyjnie, niczym wyznanie wiary, w przekonaniu, że odkrywa się jakąś prastarą podstawę bytu... Kobięca perspektywa wierszy Wątora to uzewnętrznienie statusu czcicielki i kapłanki dawnych, prastawiańskich kultów, to wrażliwość na podszepty natury i na znaczenia, które poznaje się empatycznie i we własnym procesie samopoznania (np. *Białka Swaróżëca*, *Marzana*).

W silnej chęci wyrażenia odmienności i poczucia „naznaczenia” podmiotu wierszy niektóre z nich są w zbiorze w negatywny sposób zaskakujące. Oto kaszubskojęzyczne wiersze Wątora opatrzone zostały korektą językową ze strony Romana Drzeżdżona oraz Mateusza Tytusa Meyera. Taki zabieg można pochwalić, gdyż tak daleko idące zabiegi poprawnościowe są rzadkie. Szkoda jednak, że autorka tomiku nie zadbała o jeśli już nie o dwóch, to choćby o jednego

korektora wierszy polskich. Być może wówczas nie znaleźlibyśmy w utworach takich pomyłek jak: „domostwo” (zamiast: „domostwo”), „w tedy” (zamiast: „wtedy”), „czcielka” oraz „czcielka” (zamiast: „czcicielka”), „bezsensu” (zamiast: „bez sensu”), „po prawdzie” (zamiast: „naprawdę”), „części” (zamiast: „część”), „ledze” (zamiast: „ludzie”). Zdarzają się również błędy w tłumaczeniach. Oto fraza: „Bët tacz Bóg chtëren...” została przetłumaczona jako: „Był tak Bóg który...”, forma zaś: „Kòzdi bët ju wëchùchóny” na „Každy był już wystuchany”. Takich potknięć w tłumaczeniach i stylistyce wypowiedzi jest więcej, co zastanawia i zasmuca... A przecież wystarczyłoby trochę więcej samokrytycyzmu lub otwartości w oddaniu tekstu do przeczytania komuś, kto spojrzy na zapis świeżym okiem...

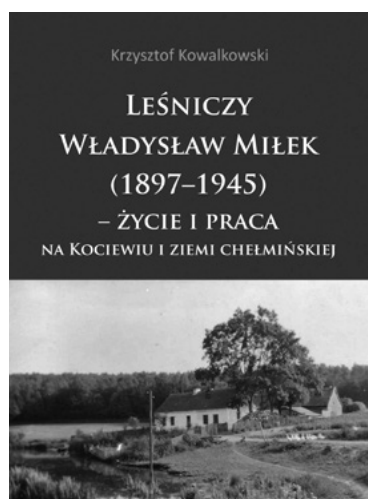
Od strony wydawniczej *Naznaczona / Namienionô* wyróżnia się interesującą szatą graficzną. Trzeba docenić tutaj rolę fotografii artystycznej, którą przygotował Radosław Wątor. Zdjęcia ilustrujące wiersze polskojęzyczne zostały bardzo starannie dobrane, ich monochromatyczność tworzy niepokojącą aurę estetyczną, fotografowane miejsca zaś podkreślają posępność i rozpad. W kolejnych

obrazach tomiku jest przedstawiony nie tylko upadek materialny, ale i swoisty nastrój emocjonalny, który można wiązać z pesymizmem i melancholią utworów. Świetnie koresponduje to z wierszami pierwszej części zbioru, ich światopoglądowym rozbięciem, rozczłonkowaniem oraz poczuciem kryzysu. Natomiast gorzej fotografie ze zbioru odnoszą się do wierszy kaszubskojęzycznych, dla których nie odnaleziono równie poruszających wyobrażeń ekwiwalentów wizualnych, a poprzestano na klimatycznych obrazach wnetrz wywołujących kulturę ludową.

Jeśli spojrzeć całościowo, tomik poetycki Małgorzaty Wątora *Naznaczona / Namienionô* przynosi ze sobą w kilku miejscach świeże pomysły tematyczne i niebanalne rozwiązania stylistyczne w zakresie wykreowania nastroju ironii i wyrażenia postmodernistycznego świata. Zwłaszcza ta druga z cech jest ciekawa i wskazuje, że obrazowanie Wątora przynosi ze sobą nieco świeżego powietrza do kaszubskiej przestrzeni poetyckiej. W zbiorze jednak wyraźnie odczuwa się atmosferę debiutu, a zatem czytelnik musi pozostać w sytuacji składanych obietnic... Wypada poczekać na to, co nastąpi później...

Daniel Kalinowski

LEŚNICZY Z KOCIEWIA

Krzysztof Kowalkowski, *Leśniczy Władysław Miłek (1897–1945) – życie i praca na Kociewiu i w ziemi chełmińskiej*, Wydawnictwo JASNE, Pruszcz Gdański 2021

Nakładem Wydawnictwa JASNE ukazała się kolejna książka Krzysztofa Kowalkowskiego. Jest ona jedną z wielu historii pomorskich rodzin, którym autor poświęcił kilka biografii. Dość wspomnieć monografię o Alojzym Pawle Gusowskim, pilocie 305. Dywizjonu Bombowego, czy też cztery prace o historii i genealogii rodzin Kowalkowskich, Kurowskich, Gusowskich... K. Kowalkowski wydał 10 monografii pomorskich wsi i parafii, wśród nich *Rytel w stulecie parafii*, *Pszczółki. Historia wsi i okolic do 1920 roku* czy ciekawą publikację *Ocypel. Perła Kociewia*. Autor jest honorowym członkiem Stowarzyszenia Autorów Polskich. Napisał ponad 200 artykułów i reportaży, które publikował w miesięczniku „Pomerania”, kwartalniku „Kociewski Magazyn Regionalny” i w innych tytułach prasy regionalnej.

Kontynuując badania nad historią rodzin, opisał dzieje dziadka swojej żony Elżbiety – leśniczego Władysława Miłka. Władysław urodził się w listopadzie 1897 roku w Blizawach, dziś wieś w gminie Warlubie w powiecie świeckim. Jako młody chłopak podejmował pracę w okolicznych leśniczówkach. Gdy wrócił z frontu I wojny światowej, miał na sobie ubranie jak z papieru i na nim się rozpadło. W okresie międzywojennym pracował w różnych leśniczówkach na Pomorzu. Przez cały okres okupacji niemieckiej rodzina Miłków mieszkała w leśniczówce Karasek. Gdy w styczniu 1945 roku na Pomorze weszły wojska Armii Czerwonej, to wraz z nimi wkraczały jednostki NKWD i to one były winne losu, jaki spotkał tu wielu mieszkańców. Władysław Miłek był jednym z tysięcy Pomorzan bezprawnie wywiezionych przez NKWD

w 1945 roku na tereny Związku Radzieckiego. Nie wrócił już z tej deportacji do swojej rodziny. Zmarł na nieludzkiej ziemi. Niestety, nie żyje żadne z jego dzieci, więc zebranie informacji było bardzo trudne. Krzysztof Kowalkowski, pomimo wielu trudności, starał się odtworzyć

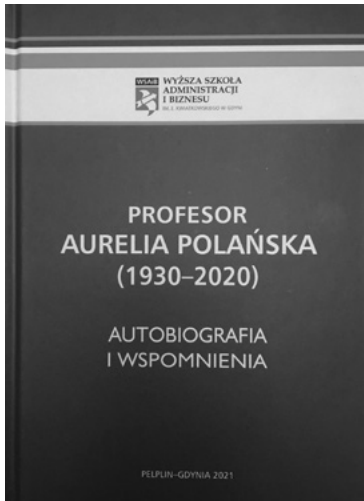
dzieje życia Władysława Miłka, opisując każdą miejscowość z okresu, kiedy nasz bohater w nich żył i pracował.

W 1992 roku przy budynku Urzędu Gminy w Grucie w powiecie grudziądzkim, na terenie której znajduje się leśnictwo Karasek, postawiono tablicę

upamiętniającą mieszkańców gminy pomordowanych i zamęczonych w obozach koncentracyjnych i łagrach sowieckich w latach 1939–1945 oraz bezimienne ofiary zbrodni. Wśród 74 osób znajduje się także nazwisko Władysława Miłka.

Jerzy Nacel

Z ZAMIŁOWANIA DYDAKTYK

Profesor Aurelia Polańska (1930–2020). Autobiografia i wspomnienia, Wydawnictwo „Bernardinum”, Pelplin–Gdynia 2021

Nakładem pelplińskiego Wydawnictwa „Bernardinum” oraz dzięki współpracy

z Klubem Myśli św. Jana Pawła II w Gdyni ukazała się publikacja poświęcona profesor Aurelii Polańskiej (1930–2020), związanej zawodowo do 2000 roku z Uniwersytetem Gdańskim, gdzie w 1993 roku uzyskała tytuł profesora zwyczajnego. Po przejściu na emeryturę realizowała się w wyższym szkolnictwie niepublicznym, zwłaszcza w latach 2007–2019 w Wyższej Szkole Administracji i Biznesu im. Eugeniusza Kwiatkowskiego w Gdyni. Napisała kilkanaście książek i ponad pięćdziesiąt artykułów naukowych i popularnonaukowych. Znalazła się wśród nich m.in. rozprawa doktorska *Zawód rybaka morskiego w Polsce* (1965).

Umiłowaną dziedziną zawodową prof. Polańskiej była dydaktyka. Zakresem jej badań naukowych były zagadnienia związane z ludzką pracą wykonywaną na różnych płaszczyznach i w wielu wymiarach. Profesor Aurelia Polańska pragnęła, by praca ludzka w Polsce wzniosła się do poziomu pracy godnej. Jej natchnieniem były nauki Jana Pawła II, głównie te zawarte w jego społecznych encyklikach. Głęboki patriotyzm i umiłowanie ojczyzny snują się w jej licznych publikacjach. Uważała, że najpiękniejszym okresem

było przebudzenie narodu, zapoczątkowane strajkami w 1980 roku, które nazywała pokojową rewolucją solidarności.

Książka poświęcona Aurelii Polańskiej składa się z dwóch części. Pierwsza stanowi autobiografię napisaną kilka lat przed śmiercią, którą profesor zatytułowała *Moja droga do Boga*. Część druga mieści wspomnienia osób, które spotkały Aurelię Polańską na swojej drodze zawodowej, społecznej, prywatnej czy też rodzinnej. Wśród autorów wspomnień – przyjaciół i współpracowników – należy wymienić posłów na Sejm RP: Teresę Hoppe, Jana Kulasa i Marka Biernackiego, jak również dr. Jerzego Grzywacza i prof. Józefa Borzyszkowskiego. W publikacji zamieszczono relację z pożegnania prof. Polańskiej, a także okolicznościowy list rektora WSAiB im. Eugeniusza Kwiatkowskiego w Gdyni dr. Tomasza Białasa oraz refleksję prof. Wiesława Gołnaua.

Książka ukazała się dzięki dużemu zaangażowaniu komitetu redakcyjnego w osobach Teresy Hoppe, Jana Kulasa oraz córki Aurelii Polańskiej, Katarzyny.

Jerzy Nacel

PRZIŃDZE LEPSZI CZAS DLŌ PŌMŌRSCZICH *AESCULUS HIPPOCASTANUM L.*

Widzała wa kwiatë na kasztanie na jesén? Nié, nie je to znak, że zarô mómë póznë maturë. Ōznôczô, że drzewò je chòré. Gòrzi, że niewiele mòżemë mù pòmòc.

Szrotówka kasztanówca (*Cameraria ohridella*) mało chto widzôł. Chto bë sã czerowôł za malinczim mòtilkã, co nawet pò rozłożeniu lecëdełków mô leno 10 milimétrów? To cëzyńc z nie je wiedzec jaczich strón. Do nas przëtrëkôł 20 lat dowsladë z pólnia Eùropë, gdzie téż bëł naszłim. Małi nie znaczy, że mało mòże. Szrotówk zdebłowatą wiôlgòsc nadrobiò wielëną. W jeden sezón rodzą sã ù nas jaż trzë pòkòlenia. Larwë nôbarżi ùwidzałë sobie kasztanë (pastwie), a kònkretno jich lëstë. Żérnosc larwów sprôwiò, że miast na kùńc sëwnika i w rujanie drzewa robią sã bruné ju w zélnikù. Szrotówk je nażarti, kò nasze pastwie słabé, doch z lëstów czerpią dógã. Niejedną razą drzewa próbują wëpùścëc jesennë kwiatë, żebë na wszelejaczì wëpòdk wëdac wiący pòkòleniów. Kò ù nas z taczich kwiatów brzadu nie bãdze, bò òb jesén za chùtkò robi sã zëmno. Ta jałowò stara jesz barżi òslòbiò kasztanë.

Lëst òd kasztana ze szlachama pò jedzeniem larwë szrotówka.
Ōdj. K. Rolbiecczi

Kasztan kòle bëtowszczégò zómkù. Pól lëstów brunëch òd szrotówka, pól zelonëch. Tak wëzdrzôł na zóczatkù sëwnika. Ōznôczô to, że cos lëchégò dzeje sã ze szkòdnikã, chòc prawie mòże to i dobrze.
Ōdj. K. Rolbiecczi

Je na szrotówka radã? Bez dwie dekadë kaszëbskò nòtëra nie nalazła dlŌ niego pòrządnegò wroga. Z ptòchów jedzą gò na przëmiar sykòrczi, kò nie je to wiele. Jak rechòwelë badërzë, leno 2–4% larwów dżinie w dzobach ptòszëznë. Za mało, żebë miało wiãkszi cësk na szrotówkòwë szkòdë. Temù drzewóm pòmògają lëdze. W mòjim Bëtowie na jesén dokładno grabi sã kasztanowë lëstë, bò prawie w nich schòwë na zëmã szukają larwë. Gdzie jindze òkróm grabieniò na òdzëmczì kładą plastikòwë pasë z feromònowim lepã. Taczì lepnik mòże dzejac bez całi sezón i mòckò zmniészò lokalną pòpùlacjã szkòdnika. Tej-sej na drzewach sztëlëją dlŌ òwada téż feromònowë łapice. Në wiãkszi dzël naszich pastwów ni ma taczì òpieczy ani nawetka grabionëch na zëmã lëstów. To tam je zachòwa szrotówka i plac, skądka wcyg sã òdròdzò.

Mòże równak przinđnosc naszich kasztanów nie mdze zagrozonò tim małym òwadã. Wedle niejednëch w slëdnëch latach je widzec zmniëszanië sã pòpùlacji szkòdnika. Na Kaszëbach téż. Pròwdac nie je wiedzec dlòcz. Mòże òd wiodra? A mòże szrotówk ju docygnął do swòji nówëszji gradacji, to je do pònkту, w jaczim jegò wielëna òprzesta rosc i zacinò spadac? To nòtërnë zjawiszczë. Kò pò spòdkù zòs mòże przinđc rost. A mòże równak òwòd téż dostòł swòjégò szkòdnika, jakã chòrosc? Mëszlã, że nìcht bë gò nie żalòwòł...

P.D.

TCZEW. 40. ROCZNICA POWSTANIA MIEJSCOWEGO ODDZIAŁU KOCIEWSKIEGO ZKP

**ZRZESZENIE
KASZUBSKO-POMORSKIE**
Oddział Kociewski w Tczewie

Fot. Jacek Cherek

Czterdzieści lat to sporo czasu i piękna rocznica do świętowania. Taki jubileusz w tym roku obchodzi Oddział Kociewski Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego w Tczewie.

19 września 1981 roku grupa inicjatorów powołała lokalną strukturę w grodzie nad Wisłą. Jak wspomina uczestnik tamtych wydarzeń Kazimierz Ickiewicz, wśród inicjatorów i organizatorów spotkania sprzed czterech dekad obecni byli: Lech Bądkowski, Wojciech Chałowski, Bożena Gałęcka, Kazimierz Ickiewicz, Eugeniusz Jażdżewski, Jerzy Kiedrowski, Roman Landowski, Barbara Malczewska, Piotr Osowski, Kazimierz Smoliński, Michał Spankowski, Jan Wespa i Grażyna Żesko. Kociewska organizacja działała prężnie w latach 80. minionego wieku. Jedną z jej inicjatyw były Nadwiślańskie Spotkania.

W 2004 roku za sprawą Krzysztofa Kordy i Michała Kargula ZKP Oddział Kociewski w Tczewie rozpoczął nowy etap działalności. Wiele form aktywności skierowano do mieszkańców Kociewia i lokalnych działaczy.

Podczas jubileuszowego spotkania wspomniano dawne czasy oraz formy aktywności. Niech ta sztafeta lokalnych kociewskich działań trwa dla dobra wspólnego.

TOMASZ JAGIELSKI

WEJROWO. WĘSTÓWK DOKAZÓW LÉONA BIESZCZI

Ōdj. Z. Heft

Muzeum Kaszëbskò-Pòmòrszczi Pis-mieniznë i Mùzyczni we Wejrowie ròczy do òbzéraniò wëstòwkù òbrazów Léona Bieszczi „Malarski pamiętnik”.

Muzeum na pòczàtkù lònsczégò roku ùdostało do swòjich zbierów kòlekcjã 30 òbrazów negò malarza ùrodzonégò we Wiòldzi Rolë, a òb wikszosc dozdrzeniałégò żecégò mieszkajégò w Rëmi. Ne dokazë pòwstòwałë òd 90. lat XX w. do smiercë artistë w roku 2018.

Bieszcza bëł artistã samòukã, jaczì twòrził na pògrãnczim lédowégò i profesjonalnegò kùnsztu. Jak czëtómë na starnie MKPPiM: „Artysta dążył w swoim malarstwie, do wiernego, jak tylko potrafił, odtwarzania rzeczywistości zgodnie z zasadami sztuki akademickiej. Z drugiej strony estetykę jego prac wyróżnia naiwna (w pozytywnym tego słowa znaczeniu) nostalgia za czasem minionym. Świat obrazów Leona Bieszczy jest barwny i kolorowy, pełen radości – wręcz apoteozy życia”.

Lubòtnym mòtiwã artistë bëłë kaszëbszczë kròjmalënczi. Malowòł m.jin. znankòwnã dlò Pòmòrżò wieskã architekturã, stòrë mlinë, kòldrogòwë krziżë i kapelczy.

Wëstòwk mòże òbzerac w bùdinkù Ksążnicë prof. Gerata Labùdë w gòdzënëch òtemkniãcò MKPPiM.

NA SPÒDLIM TEKSTU

BENITÈ GRZENKÒWICZ-ROPELÈ

GDINIÒ. GÒDCZI

Ò „ZABÒCZONYM REDAKTORZE”

15 sównika w Kaszëbsczim Fòrum Kùlturë bëło zéńdzenië z Arturã Jablòń-

Ōdj. am

Ōdj. R. Gleinert

sczim, àutorã ksążczy *Robotnik „Zrzeszë Kaszëbskji”*. O życiu i działalności Ignacego Szutenberga.

Rozmòwa, jakã prowadzył Dark Majkòwsczi, tikała sã m.jin. robòtë Szutàbarcha w „Zrzeszë Kaszëbsczji”, jegò jiwirów z przedwòjnowima i kòmunisticznyma wësżëznama, kòntaktów z Aleksandrã Labùdã, dzejaniów bòhatérë ksążczy w zwiãzkòwi robòtniczi rësnoce. Nie felowalo téż czekawinków z jegò prywatnegò żecégò, òsoblëwie ò zdënkù z Mariã Rietz w Kùjawsczim Aleksandrowie bez wiedzë ji starszych.

Wiele pitaniów, tak prowadzącò, jak i gòscy zéńdzeniò, bëło sparłãczonëch z Gdiniã, bò Jignac Szutàbarch, chòc ùrodzył sã w Kòżëczkòwie, prawie z tim miastã zrzeszył swòje dozdrzeniałë żecé.

Artur Jablòńsczi tòmactził téż, dlòcze heroja jegò ksążczy bëł zwóny „zabòczonym redaktòrã” (tak pisòł ò nim Stanisław Janka w „Pòmëranii”) i szukòł òdpòwiedzë na pitanië, dlòcze do dzysò tak mało gòdò sã ò dzejaniach Szutàbarcha.

RED.

GDUŃSK. WĘSZŁA PÒSOBNÔ LITURGICZNÔ KSÄGA

Dzaka wespółrobòce Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniò i Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrszczi Pismieniznë i Mùzyczci we Wejrowie wészła smarą *Ksąga mòdlëtwów pòwszechnëch*. Pùbli-kacjò dosta Nihil obstat Kanclerza Metropòlitalny Gduńsczi Kùrie i Imprimatur bpa Wiesława Szlachetczy. Mò bëc pòmòcą w rëchtowaniu mòdlëtw-nëch wezwaniów òbczas mszów z kaszëbską liturgiã słowa. Tekstë, jaczé są w ni pùblikòwónë, pòchòdzą ze sléd-nëch dwadzesce lat, a jich àutorama są rozmaity lëdze, chtërny rëchtowëlë mòdlëtwë pòwszechné òbczas mszów na całëch Kaszëbach. Westrzód nich są: Alfónks Gruba, Mieczysłòw Bistroń, Tomòsz Fòpka, Dark Majkòwsczi, Józef Lanc, Karól Krefft, Danuta Czerwińskò i Łukòsz Richert. Całosc òbrobił i zre-dagòwòł Eùgeniusz Prëczkòwsczi.

Kòzdi zestòwk mòdlëtwów mò wpro-wadzenié i szesc wezwaniów. Są to pros-bë m.jin. za Kòscół, swiat, cerpiącëch, ùmarlëch i żëjącëch, za kaszëbską młò-dzëznã i wiele jinëch.

Wòrtym dzělã ksądzi są téż kòmen-tarze do procesji z òfiarnyma darama.

Wëdanié *Ksądzi mòdlëtwów pòw-szechnëch* òstało zrealizowóné dzaka

dotacje Minystra Bënowëch Sprów i Administracje. Je òna do kùpieniò m.jin. na kaszubskaksiazka.pl.

RED.

BËTOWÒ. KASZËBSCZI DZËN NA RËNKÙ

Òdj. K. Rolbiecczi

Bëtowsczi part Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniò latos znòwù zòrganizò-wòł Kaszëbską Sobòtã.

28 zëlnika na rënkù w Bëtowie wëstã-pilë m.jin.: Kaszëbszczé Karno Spiëwë i Tuńca „Bytów”, Kacper i Lenka z Niezabëszewa, Modraki z Parchòwa, dobiwcowie Kaszëbszczégò Festiwalu Pòlskich i Swiatowëch Hitów w Lëpiń-cach i Czarne Kapelusze z Mechòwa.

Nie felowãło krómów z wërobinama lëdowëch ùtwòrców, ze swòjską jòdã abò zëlnyma kòsmetika. Bëlë téż warkòwnie zrzeszoné z grónkòwizną i ùplotama.

Dzělã Kaszëbsczi Sobòtë bël turniér cëskaniò w kòrtë. W Mésterstwach Pòl-sczi w Kaszëbską Baszkã z Asã Serce w spòrtowi zalë Spòdleczny Szkòłë nr 2 wżãło ùdzël jãż 231 kartowników.

NA SPÒDLIM WIADŁA
NA KURIERBYTOWSKI.COM.PL

KARTUZË. WËSTÔWK, KÒNCERT I SZMACZCI

W òbrëmim Eùropejskich Dni Spòd-kòwiznë 18 sëwnika bël w Kaszëbsczim Mùzeùm wernisaż wëstòwkù Alicje Serkòwsczi „Na szkle malowane”. Do 23 rujana je mòżlëwòta òbzeraniò ji czilenòsce ùsòdzków ò sakralny témiz-

nie, m.jin. dwùch rózãnców z òbraza-ma przedstòwianyma dwie krëjam-notë: chwalebnią i bòlesną.

Tegò dnia wëstãpilë téż w Kartuzach Pawël Ruszkòwsczi, chtërny w swòjim kòncercie parłãcił òglowòswiatowé mùzycznë mòtiwë z kaszëbsczima.

Dzën pòzni, 19 sëwnika bëła leżnosc do pòszmakaniò kaszëbsczi kùchnie i do wżãcò ùdzëlu w kùlinarnëch war-kòwniach.

Eùropejszczé Dnie Spòdkòwiznë to kùlturowi, spòlëznowi i edukacjowi projekt, jaczi m.jin. dówò mòżlëwòtã darmowégò zwiedzaniò zabëtków w swòjim òkòlim i kòrzëstaniò z roz-majitëch kùlturowëch wëdarzeniów.

RED.

BANINO. ROZEGRACJÒ NA KASZËBSCZI ÒRT

Òdj. z arch. EP

Banińsczi part Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniò wespół z Ùrzãdã Gminë Żukòwò i Òstrzòdkã Kùlturë i Spòrtu w Żukòwie zòrganizowãłë 16. Kaszëb-sczi Festin. Wiodro bëło snòżë, a bògati program rozegracji prëchłòscylë wiele lëdzy.

Na binie prezentowãłë sã rozmaityé karna, w tim dzechné „Spiëwné kwiòt-czi” i „Mùlczì”, Karno Spiëwë i Tuńca „Przòdkowianie”, Werònika Cenòwa z drëchama. Wëstãpilë jész kapele Bò-gùsława Galińszczégò z Bòrkòwa i Kri-stiana Liebe z Banina.

Òstòł téż zòrganizowóny fùsbalo-wi turniér i miònczi w sècowi balë na piòskù, nad jaczima wżãła patronat

mésterka Pòlszczi w ti disciplinie Agata Cenòwa.

Bëło téż wiele kònkùrsów dlô dzeczy, Loterijné Rozegracje, stojiszca z regionalnoma wërobinama, rozmajité zabawë i jigrë dlô młodszych i starszych ùczãstników Kaszëbsczégò Festinu.

Przëdniczka banińszégò partu Elzbiéta Prëczkòwskò pòdczorchiwała, że Festin mógł sã òdbëc dzãka robòce wiele lëdzy: *Baro serdeczno dzãkujã wszëtczim nòlëżnikóm zarzãdu KPZ w Baninie i nòlëżnikóm naszégò partu za bëlnã robòtã i zaangażowanié, a wszëtczim dobrzińcóm za wiòlgã pòmòc.*

RED.

GDUŃSK. PÒSOBNÒ SZKÒŁA PRZËJIMÒ MIONO BÀDKÒWSCZÉGÒ

W ùroczeniach wżãł ùdzël przëdnik KPZ Jón Wërowińszci. Òdj. kaszubi.pl

X Dwajãżekòwé Òglowòstòlãcã Liceum we Gduńskù mò miono Lecha Bãdkòwsczégò. Ùroczeniã z leżnoscë przëjimniãcò za patrona tegò pòmòrszczégò dzejarza i pisarza bëła 16 sëwnika w sedzbie szkòłë kòl sz. Kòscëszczy 8b.

Òkróm szkòłowi spòlëznë we wëdãrzenim wżãlë ùdzël przedstòwcowie Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniò (z przëdnikã Janã Wërowińszim, direktorã Biòra Òglowégò Zarzãdu KPZ Łukaszã Richertã i Èwelinë Stefãńskã – ùszlã przëdniczkã Klubù Sztudérów „Pomorania”, jakò dzysdnia zajimò sã sprawama młòdëch w Zrzeszenim). Bëlë téż gduńszci samòrzã-

dòwcowie z wiceprezydentã miasta Piotrã Grzelakã i Sławina Kòsmùlskò – córka Lecha Bãdkòwsczégò.

Wòrt pòdczorchnãc, że patròn szkòłë ùdostòł wicy jak 40% głosów we wëlãcjach, w jaczich òstëlë zgłoszony téż: Stanisłòw Barańczak, Artur Schopenhauer i Mariò Skłodowskò-Curie.

Òbczas ùroczeniã artisticzny program przërchetowëlë ùczniowie i szkòlny z X ÒŁ. Wëstãpił téż chùr z XIX ÒŁ m. Mariana Mòkwë we Gduńskù.

RED.

BÓLSZEWÒ. BËLNÒ ZABAWA Z REMUSÀ

Na zòczãtkù sëwnika (òd pierwszégò do piãtégò) w Bòlszewie òdbiwòł sã Kaszëbsczì Festiwal Dzeczy i Młòdżëznë miona Remusa. Jegò cëlã bëła promòcjò kaszëbsczì kùlturë, tolerancji dlô rozmajitëch apartnosców i niefùlsprawnotë, a téż pòkòzanié talentów dzeczy z wieszczich terenów.

W òbrëmim Festiwalu bòkadny program przëszëkòwã bòlszewskò biblioteka. W programie bëł m.jin. teatrowi pòkòzk na spòdlim kaszëbsczich brawadów i legendów, projekcjò filmù „Kaszuba Remus”, warkòwnie „Kaszubski Szlak”, widzawiszczë „Nasza bajka”. Adela Kùjik-Kalinowskò i Daniël Kalinowsczi przërchetowëlë referatë zrzeszoné z kaszëbiznã i pòstacjã Remusa.

Wiele czekawégò dzejãło sã téż w bòlszewsczim Artparkù, dze młòdi lëdze mòglë żłobic i malowac herojów ksãżczy Aleksandra Majkòwsczégò *Żëcé i przigòdë Remusa* pòd dozërã profesjonalnëch artistów. Bëło téż plenerowé widzawiszczë „Remus”, ùczba kaszëbsczich tuńców i wëstãpë kaszëbsczì kapelë.

Lubòtnicë spòrtu mòglë wżyc ùdzël w turnieru búczzci. Òstòł téż zòrgani-

zowóny pòkòzk kaszëbsczì mòdë, a do smiëchù dostòł ùczãstników wëdãrzeniò kabaret Kùnda.

W slëdnym dniu Festiwalu pòjawił sã w Artparkù czòrno-żòłti celt Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniò, dze bëła mòżlëwòtã kùpieniò kaszëbsczich ksãżk, planszowëch jigrów i wszelejaczich kaszëbsczich gadżetów.

Wëdãrzenié zòrganizowãła Biblioteka i Centrum Kùlturë Gminë Wejrowò dzãka ùdëtkòwieniù Minystra Kùlturë i Nòrodny Spòdkòwiznë.

RED.

WIRTY. BITWA KULINARNA

Fot. Ł. Richert

19 sierpnia w Arboretum w Wirtach odbyła się VII Regionalna Bitwa Kulinarna o tytuł Arcymistrza Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, którą zorganizował zblewski oddział ZKP. W szranki stanęły oddziały Zrzeszenia z Kartuz, Kolbud i Łubiany. Drużyny przygotowywały potrawy kocięskie: kocięskie danie jednogarnkowe (ajn-topf), kotlet ziemniaczany z sosem kurkowym, niebiański napój oraz jagłę z sosem jagodowo-konopnym. [...]

Jury po trudnych i burzliwych obradach przyznało nagrody. Tytuł Arcymistrza Kulinarnego ZKP 2021 (I miejsce) otrzymał oddział w Kartuzach, Mistrza Kulinarnego ZKP (II miejsce) – oddział z Łubiany, a Wicemistrza Kulinarnego ZKP (III miejsce) oddział z Kolbud. Gratulujemy wszystkim uczestnikom – było naprawdę pysznie!

W czasie imprezy uhonorowano również Edmunda Zielińskiego, rzeź-

biarza obchodzącego 60-lecie pracy artystycznej. Serdecznie dziękujemy i gratulujemy tak wspaniałej organizacji Kociowskiemu Oddziałowi ZKP w Zblewie na czele z jego prezesem, Tomaszem Damaszkiewiczem, a także wszystkim partnerom imprezy.

ŹRÓDŁO: KASZUBI.PL

WEJROWO. MÉSTER BĚLNÉGO CZĚTANIŌ

K. Garstka, jedna z dobiwczków łonśczęgò kònkùrsu

Ju ósmi rôz rĕgnął Regionalny Kònkùrs dlò Czĕtińców „Méster bĕlnégò czĕtaniŏ”. Ōd czile lat ōrganizĕje gò Mùzeùm Kaszĕbskò-Pòmòrszczi Pismieniznĕ i Mùzyczci we Wejrowie. Łonśczęgò rokù kònkùrs bĕł w całoscĕ online, ale latos mò sã ju ōdbĕc „na żĕwŏ” (żĕłĕ pandemicznŏ stojizna nie zmieni nĕch planŏw).

Pŏjedyncznĕ kaszĕbszczĕ (i niĕ blŏs) pŏwiatĕ majã swŏjich kŏrdinatorŏw, do jaczich wŏrt czerowac pĕtania ō terminĕ eliminacjŏw w gminach i krĕzach. Lĕstã lĕdzy i instytucjŏw ōdpŏwiŏdajãcĕch za te etapĕ „Méstra Bĕlnégò Czĕtaniŏ” nalĕzeta w Regulaminie, jaczi je na starnie MKPPiM. Jeżlĕ chtos mieszkŏ w pŏwiecie, chtĕren ni mò kŏrdinatora, to mùszi sã zgłosĕc prosto do wejrowszczĕgò Mùzeùm.

Lĕstã lektur, jaczĕ bãdã latos czĕtelĕ ùczãstnicĕ, przĕszĕkŏwała przĕdniczka Radzĕznĕ Kaszĕbszczĕgò Jãzĕka Danuta Pioch. Bãdã to:

1. dlò ùczniŏw kl. I–III spŏdlecznĕch szkŏłŏw – wiĕrztĕ Ėwĕ Warmŏwsczi *Jak tŏsz z kŏtã, Jiwer z pŭpkã, Mŏwa, Mŏj janiŏłk, Na dobranoc, Redosc, Taczi knŏpik, Wiesoli swiat z ksãżczci Dzĕn za dnia* (Bãcka Huta 2008);

2. dlò ùczniŏw kl. IV–VI spŏdlecznĕch szkŏłŏw – Rŏman Drzĕdzdŏn, *Mariolka i ji przigŏdĕ*, Gduńsk 2017, dzĕle 1–3;

3. dlò ùczniŏw kl. VII–VIII spŏdlecznĕch szkŏłŏw – Alan A. Milne, *Mie-dzwiŏdk Pŭfŏtk*, w przekł. Bŏzenĕ Ŭgŏwsczi, Gduńsk 2015, dzĕle I–II;

4. dlò ùczniŏw wĕżispŏdlecznĕch szkŏłŏw – Floriŏn Cenŏwa, *Rozmŏwa Pŏłŏcha z Kaszĕbã*, Gdańsk 2007, s. 126–140;

5. dlò dozdrzeniałĕch – Stanisłŏw Janka, *Psĕ*, Gdańsk 2015.

Wiŏldzi finał kònkùrsu je zaplanŏwŏny 10 gŏdnika 2021 rokù i ōdbãdĕc sã w sedzbie wejrowszczĕgò mùzeùm.

Całŏwny Regulamin i mŏdla zgłoszeniŏw kartŏw nalĕzeta na starnie <https://www.muzeum.wejherowo.pl>.

RED.

GDINIŌ. PŌZNŌWANIE BŌLTU PŌ KASZĔBSKŪ

Gdińszczĕ Akwariùm pŏsobny rôz zŏrganizŏwało akcjã „Kaszĕbĕ na walĕ – Kaszuby na fali”. Ji celã je pŏgłãbieniĕ wiĕdzĕ ō rodze i kaszĕbszczim jãzĕkù. Ŭczãstnicĕ projektu ùdĕtkŏwionĕgò przez Ministerstwŏ Bĕnowĕch Sprŏw i Administracjĕ mògã pŏznawac Bŏłt i żĕjãcĕ w nim roscĕnĕ i zwierzãta pŏ kaszĕbskŭ.

Ŭczĕbĕ bãdã prowadzonĕ przez dwŭch lĕdzy: szkŏlnĕgò kaszĕbszczĕgò jãzĕka i specjalistã Gdińszczĕgò Akwariùm.

Partnerã projektu je Kaszĕbskò-Pòmòrszczĕ Zrzeszeniĕ. Ŭczniŏwie spŏd-

lecznĕch szkŏłŏw mògã wżyc ùdzĕł w laboratoriijnĕch zajmach „Bŏłt pŏd kaszĕbskã banderã” / „Bałtyk pŏd kaszubskã banderã” (zaczinajã sã ōd prezentacjĕ ō rozmajitĕch gatĕnkach, jaczĕ mòzĕmĕ dozdrzec, jidãcĕ sztrãdã mòrza, a w drĕdzim dzĕlu dzĕcĕ z pŏmŏcã binŏkulŏrŏw pŏznŏwajã faunã Bŏłtu). Dlŏ przedszkŏłŏkŏw je namienionŏ ùczba pt. „Kapitŏn Kùr Diŏbĕł i kaszĕbszczĕ bŭrczibasĕ” (dzĕcĕ na ōkrãce kapitana Kùra Diŏbĕła pŏznŏwajã strzodowiszczĕ Bŏłtu).

Ŭdzĕł w taczich zajmach je darmŏwi, mùsz je leno zgłosĕc sã do ōrganizatorŏw i nalezc pasŏwny termin (nr tel. +48 58 732 66 28, +48 587 32 66 20; mail do przĕdny kŏrdinatorczci projektu: mdomanska@mir.gdynia.pl).

Wicy ō akcje „Kaszĕbĕ na walĕ” je na starnie <https://akwarium.gdynia.pl/kaszuby-na-fali-2021/>.

RED.

BANINO, GDUŃSK. WĖSPIEWAC TCZã BPA DOMINIK

Bp. Kŏnstantin Dominik

Ōstŏł ōgłoszony kònkùrs na nŏbarzi snŏżã prezentacjã spiĕwĕ namieniony Kŏnstantinowi Dominikŏwi. Je ōn szĕrowŏny do lĕdzy w rozmajitĕch latach (sã dwie wiekŏwĕ kategŏrie: spŏdlecznĕ szkŏłĕ, wĕżispŏdlecznĕ szkŏłĕ i ùstny). Kŏzdi ùczãstnik mùszi nagrãc filmik z wĕkŏnŏnã spiĕwã „Rozsewã miłŏtã”. Dzĕcĕ z kl. 0–3 mògã przĕszĕkŏwãc blŏs dzĕłĕk piesnie. Jurorzĕ bãdã zdrzelĕ przĕdno na kreatiwnosc, ōglŏwĕ arti-

styczne wrażenie, języczkową poprawność i wokálną równość.

Konkursowe nagrania muszą być przesłane do 15 stycznia na adres: elzbieta-pryczkowska@wp.pl (z pomocą starych <https://wettransfer.com/>). Uczestnik może przesłać także spójne informacje o sobie (miano i nazwisko albo nazwa karna, adres, mail, nr tel.)

Rozstrzygnięcie konkursu jest zaplanowane na dzień 7 listopada w Zale Kultury m. sw. Floriana w Baninie. Brakujące materiały (słowa, noty, podkład, przykładowe teledyski) są na stronie: <https://bit.ly/2YYDzn8>.

Organizatorem konkursu są: Ogłowi Zarząd Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniù i banińscy part KPZ (kontakt pod numerem tel. 785 186 563 albo 601 691 652). Patronat nad wydarzeniem mają: przednik KPZ Jón Wërowińszci i kustosz Sanktuarium Królewimòrza w Swòrzewie ks. Stanisław Majkòwsczi.

RED.

STĄŻECA. 40 LAT PARTU ZRZESZENIÙ

Ju òd sztyrzech dziesięćców dziejów w Stążecy part Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniù. W sèwniku z ti leżnoscą odbëła sã uroczëzna na wdór powstańciù ti òrganizacje. Zaczãła sã ona òd mszë swiãti z kaszëbskã liturgiã słowa w kòsce sw. Katarzënë w Stążecy. Brało w ni ùdzël czilenòsce delegacji ze stanicama, nié leno z Kaszëb. Hòmiliã wëgłoszył ks. prof. Jón Walkùsz.

Pò Eucharistie ùczãstnicë ze stążeckã òrkestrã na przòdku szlë pòd pòmnik Pòmòrszczégò Grifa, dze przemówiòł m.jin. dzysdniowi przednik partu Kadzmiërz Walkùsz, a Katarzëna Zagòzdòn przebòczëła historiã stanicë stążecczégò partu. Bëlë téż kwiatë i znitë dlò ùmarlëch ju nòležników.

Pòsobny dzël uroczëznë odbël sã w zalë Elipsa, dze bël czas na wspòminczë, przebòczëwanie rozmajitëch dobëców stążecczych zrzeszënców i gratulacje òd gòscy. Westrzód nich bëlë parlamentarzystë, chtërný przekòzël na rãce przednika Walkùsza Medal Senatu.

W uroczëznie brelë ùdzël przedstòwcowie wëszeznów Ogłowégò Zarzãdu

KPZ z przednikã Janã Wërowińszim. Nie felowało téż samòrzãdówców, pòdjimców, chtërný czãsto wspierają stążecczy part, a téż rozmajitëch instytucji i òrganizacji, jacze wespółrobiã ze zrzeszëncama.

RED.

BËTOWÒ. NÒLEPSZI CËSKELË W BASZKã

Òdj. „Kurier Bytowski”

W Spòrtowi Halë Spòdleczny Szkòłë nr 2 w Bëtowie 28 zëlника bëlë Mésterstwa Pòlschi w Kaszëbskã Baszkã z Asã Serce. W miónekach brało ùdzël 231 ùczãstników z rozmajitëch nòrtów pòlszczégò państwa. Wszëtcë rozegrelë piã rundów pò 32 rozdania.

Indywidualno Mésterã Pòlschi òstòł Zygmunt Pawliczki z karna Relax Borecki, drëdzi bël Jerzy Siniczki (Dach-Pol), trzeci Henrik Radke (Kłos i Warblëniò). Westrzód białków dobëła Mariò Bòłtruczik (Baszta Bëtowò), wicemésterkã òstała Èwa Jendernal (Ewa + Trzech), a trzeci mòl zajmnała Bernadeta Banowskò (Orły Rëmiò).

Nòlepszim karnã w Pòlsce je Relax Borecki, na medalowëch mòlach bëlë jész: Asy Chònice i Wickò.

Òrganizatòrã Mésterstwów Pòlschi w Kaszëbskã Baszkã bël Ùrzãd Miasta w Bëtowie.

RED.

WEJROWÒ. ZRZESZËNCË Z NOWã STANICã

Łònszczégò rokù wejrowszczi part Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniù

miòł 30 lat. Na skùtk pandemii nie bëło równak pasownégò swiãtowaniù z ti leżnoscą. Latos òbchòdë ti roczëznë òstałë sparłãczonë z pòswiãcenim nowi stanicë partu. Dëtczi na ji wëkònanie zebrelë zrzeszińcë z pomocą wiele dobrzinców.

29 zëlника w kòsce sw. Stanisława Kòsczi we Wejrowie bëła òdprowionò mszò, òbczas chtërný ks. Jón Perszón i ks. Mariòn Dettlaff pòswiãcëlë stanicã. Pòzni w Zalë Tawerna bël czas na symbolicznë wbicë gòzdzów przez fundatorów i gòscy, westrzód chtërnëch bëlë m.jin. przednik KPZ Jón Wërowińszci i wejrowskò starosta Gabriela Lisius.

Òbczas uroczëznë òrganizatorzë dzãkowëlë „chòrażim”, chtërný jezdzielë ze stòrã stanicã na wiele wëdarzeniów òb 31 lat.

Rozegraciã we Wejrowie przërëchtòwòł zarzãd wejrowszczégò partu z przednikã Mirosławã Gaffkã.

RED.

PÙCK, NÒDOLÉ. PÒSOBNÉ KASZËBSCZË QUESTË

Stowòra Bùrsztinowi Pasaż i Nordowòkaszëbskò Mòłowò Rëbackò Grëpa przëszëkòwałë nowë edukacyjne tere-nowë jigrë (tpzw. questë), jacze mają za cël pòkazac snòzotã nordowëch Kaszëb, jich tradycjã i kulturã. Inauguraciã tëch questów bëła 4 i 5 sèwnika.

Pierszégò dnia w Pùcku ùczãstnicë – colemało familie z dziecama – szlë szlachama królewsczégò kaperszczégò miasta i wëkònywałë wszelejaczë zadania. 5 sèwnika w Czëmanowim zaczęła sã „Szpacëra ze stolemama” (wòrt wspòmnac, że te wiòlgòsze – a tak pò pròwdze jich rzezbe – sã wòznã turi-

styczną atrakcją gminę Gniewino). Czile karnów muszało przeńc kòl 4 km, dowiedzec sã përnã ò szczito-wò-pómpowi elektrownie „Żarnowiec”, ò stolemach i historii Nòdolò, a na kùńcu nalezc skòrb zatacony kòl restoracje Stolemowa Grota, dze na ùczãstników żdało bëłnë jestkù.

Tegò dnia òdbël sã téż drëdzi qu-est – „Szpacëra z gbùrã” – jaczi bëł przërëchtowóny w Skansenie Gbùrszczë i Rëbacczë Domòctwò w Nòdolim.

Zachãcywómë najich czëtińców do ùdzëlu w taczich terenowëch jigrach. Dowiëta sã dzãka nima wiele ò naji kùlturze i nòtërze. Sygnie weńc na star-nã http://www.bursztynowypasaz.pl/questy_kaszub_polnocnych.html, scy-gnãc prowadnik pò wëbrónym quesce (òkróm wëzi òpisónëch sã tam m.jin.: „Marsz Śmierci. O pamięć, nie o zemstę wołają nasze cienie”, „Samochodem przez Półwysep Helski”, „Skarby przyrodnicze Helu”, „Król Kaszubów”) i zacząc czekawã przigòdã.

RED.

RĘMIÒ. KASZĘBSCZI JÒRMARK

Kònkùrs wbijaniò gòzdzy. Òdj. T. Dominik

Karno Przodkowanie. Òdj. T. Dominik

Rokrocznò tradycjò je wcyg żëwò. W niedzielã 1 zëlnika w Rëmi bëł ju XXVII Kaszëbsczi Jòrmarm. Dopiselë bëtnicë, wiodro i wëkònowcowie, tak téż zabawa bëła ale bëłnò!

Mieszkańców Rëmi na tradycyjim jòrmarmù bëło skòpicã, wierã je w tim dzël zaslëdżi snòżégò słunuszka, jaczë

w nã niedzielã pëszno swiëcëło nad Rëmiã. Jak kòzdegò rokù rozegracjò bëła sparłãczonò z lubiònyma kònkùr-sama, m.jin. malarsczim, wspinanim sã na słupë, wbijanim gòzdzy, a téż ze znónym w cawnym òkòlim miesczim turniãrã baszczì.

Kòl te mùsi pòdczorchnãc, że w kònkùrencjach, jaczë tradycjowò lë-dze mielë za chłopsczë, latos dobëłë bialczì. Je tej wiedzec, że w Rëmi nòl-pi gòzdze wbijac rozmiejã prawie òne. Dlò nòmłodszych bëtników rozegracjì òrganizatorzë przërëchtowëlë plasticz-né warkòwnie, jaczë bëłë wiòlgã ùcechã nié blòs dlò dzecy. Prowadnikã wëda-rzeniò bëł niezastãpióny Leszk Win-czewsczi, jaczi òd rena do samégò wie-czora òpòwiòdòł bëtnikòw jòrmarmù kaszëbszczë szpòrtë.

Jòrmarmù bë nie bëło, czëjbë nie wëkònowcowie. I tak latos na rëm-sczi binie gòscëłë ne karna: Czarne Ka-pelusze, Nadolanie, Przodkowanie i Koleczkowanie. Jich wëstãpë bawilë i ceszëlë, a wòrt je dodac, że téż zriwalë do tuńca, jize na trówie kòl Dodomù Kùlturë zrobił sã pròwdzëwi taneczny parkët! Zgòdno ze zwëkã nie zafelowa-ło téż wëstãpù nòdgradnikòw „rëm-szczégò wòkalu”, a gòscã wieczoru bëła Wëronika Kòrthals, jakò razã z bëtni-kama spiëwa swòje nòwiãksze hitë.

Dobiwcowie miònkòw dostelë nòd-grodë, a gòsce z Rëmi i z całégò òkòl-égò przëdno sã wëbawilë – i prawie to je wòznë. Tej co? Do òbòczeniò za rok!

KLEBBÓW MATIS

RĘMIÒ. ZRZESZÈNCÈ MÒGÀ JU SPIEWAC „SZTÈRDZESCÈ LAT JE MINIONÈCH”

We wtòrk 14 sëwnika rëm-sczi part Kaszëbskò-Pòmòrsczczégò Zrzeszeniò fejrówòł 40. roczëznã dzejaniò. Bëło to ale wòznë wëdarzeniò tak dlò rëm-sczi spòlëznë, jak téż dlò cawny rës-znotë Zrzeszeniò. Ùroczëstosc òdbëła sã we wiòldzi zalë Mieszczégò Òstrzòd-ka Spòrtu i Rekreacji. Nie zafelowało pòczestnëch gòsce, razã z przënòlëz-nikama rëm-szczégò partu fejrowelë bürmëster miasta Michòł Paseczny, przëdnik miesczi radzëznë Krësztòf Wòzniòk, jak téż przëdstòwczka Òglo-wégò Zarzãdu KPZ Bòżena Ùgòwskò.

Bürmëster M. Pasëczny winszëje przëd-nikòw J. Lancowi. Òdj. J. Miniszewsczi

Kòzdgò roczëzna to czas na pòdczorch-niãc te, co donëchczòs ùdało sã zwënë-gòwac, zdzejac, le téż tegò, co òb nen sztòt szło w labùdowã. Nót je kòl te do-pòwiëdzec, co w kòzdim spòlëznòwim dzejanim, a taczim gwësnò je dzejaniò KPZ, nòwòzniësi sã lëdze. Lëdztwa w rëm-sczim parce nigdë nie felowało, i to je przëczinkã bùchë i redotë. Dlòte téż przëdnik rëm-szczégò partu pòspòlu z przëdstòwczkã Ògłowégò Zarzãdu wrãczëlë pamiãtkowë sztaturczì zasłu-żonòm dlò kaszëbsczi spòlëznë a téż diplomë z pòdzãkòwanim za wspiã-cë dzejaniégò partu. Wòznym pònkãtã roczëznë bëł wspòminkòwì dzëlëk – wëpòwiëscë donëchczasnëch przëdni-kòw partu, tj. Ludwika Bacha, Jòzwë Lanca i Kadzmierza Klawittra. Przëd-nicë w piãknëch słowach pòdzãkowelë za wspòmòzãkã, jakã dostelë w dzejanim, òsoblëwie za pòmòc w òrganizacji roz-majitëch rozegracjòw, bùdacji sedzbe partu a jesz wiele, wiele jinëch.

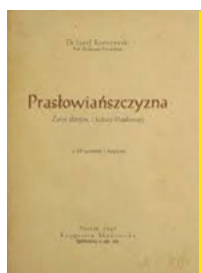
W swòjich wspòminkach dówelë bòczënk na to, że czëjbë nie zaangażo-waniò mieszkãnców Rëmi, to bë sã nie dało te wszëtczégò zwënëgòwac, a mù-szi pòwiëdzec, że rëm-sczi part zdzejòł wiele dlò kaszëbiznë, òsoblëwie òb-czas przemianów. Tej òn bëł pierszim partã z prawnã juwernotã, jaczi stòł sã prowadnym òrganã szkòlë na Głòd-nicë. Dlòte téż jesz z te mòla serto dzãkùjemë wszëtczim przënòlëznikòw i lubòtnikòw rëm-szczégò partu za czas i serce wkłòdónë w dzejaniò dlò kaszë-biznë.

Ùbòkadnienim roczëznë bëł wëstãp karna Przodkowanie z Przëdkòwa, jaczi gwës widzòł sã wszëtczim bët-nikòw. Na kùńc zarzãd partu ròczil wszëtczich na ùraczëñë, jaczë téż bëłë leznoscã do fejrowaniò i wspòmianiò ùsłëch lat dzejaniò.

KLEBBÓW MATIS

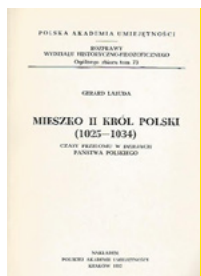
Z profesorschi pòlëcë

KSĄŻCZI ZE ZBIORÓW GERATA LABÙDĚ

Kostrzewski Józef, *Prasłowiańszczyzna. Zarys dziejów i kultury Prasłowian*, Poznań 1946, ss. 164.

Na ksążka òpisëje dzeje lëdzy, chtërny zamieszkiwelë terenë dzysniowi Pòlschi w cządze stòrëch czasów. Àutòr – nadzwëkòwi archeòlog – miòł tpzw. łuzëcką kùlturã za słowiańską. Òn gòdòł, że Słowianie zamieszkiwelë pòlsczé zemie co nòmni òd czile tësacy lat. Terò dominëje ùdba, że pòjawilë sã tuwò kòl VI s. n.e. Na kùltura sygała nad Bòłt, tedë Pòmòrzë téż wchòdało w ji skłòd.

Labuda Gerard, *Mieszko II, król Polski (1025-1034). Czasy przełomu w dziejach państwa polskiego*, Kraków 1992, ss. 213.

Bëła to pierszò òd wicy jak stolatégò próba òpisaniò całégò żëcégò drëdzégò pòlsczégò króla. Przed Labudą zrobił to Anatol Lewiczi w 1876 r. Bòdòj stwòrzenié pełny biografii panowników z XI s. je niemożliwé, dlòte na ksążka to je zbiór różnëch sprów sparłãczonëch z Mieszkã II. Wiele placu zajmają pòmòrszczë wãtczy, m.jin. bëtnosc trzech madżarszczich ksążãt na dwòrze Piastów i pòjedink ksążëca Beli z niezónym z miona pòmòrszczim ksążëcã.

ADÓM LUBÒCCZI

Jesz latos zacznie sã nowi rozdziel w historie Zdrojowégò Dodomù we Gduńskù-Brzéźnie. Pò wicy jak dwóch latach renowacji, zabëtkòwi òbiekt dostòł nazòd swój dówny blòsk i wnet bądze miòł nowé fónkcje, m.jin. edukacjowã i kùlturalną. Òdj. Sławomir Lewandowski

Pazgnokcǒw malowanie

Za białką nie wĕprzińdzesz. Nawetkǎ nie próbuj zgadĕwac, ò co jidze, a czemu prawie tak, a niĕ jinaczi... Chcemĕ wzac pazgnokce. Sǎ białczi, co je farwno malĕjǎ. Sǎ tĕż taczĕ, co nie malĕjǎ. Czej ju sobie nym lakerǎ pocǒrniwǎjǎ pazurczi, tej mie baro cekawi, czemu prawie na takǎ, a niĕ jinǎ farwǎ, a czĕ to mǒ co pǒspǒlnĕgǒ z lĕpǒw malowanim...

Mǒckǒ czerwionĕ sǎ wierǎ tej, czej piǎkniĕszǐ lĕdze majǎ „te dnie” abǒ majǎ, czĕsto jinak, stolĕmny lĕszt na chłopa. Abǒ jedno z drĕdżim. Tec to mǘszǐ cos znaczcĕ! Jak czerwionosc nokcǒw jidze w rożewǒsc – znaczi, że białeczka niesmiałǒ je. Bĕ chcałǎ, a mǒ kǎsk strach. Leno kǎsk, bǒ bĕ rǒwnak chcałǎ... Zdǒrżǒ sǎ, że pazgnokce sǎ zazelenionĕ. Pewno nie bĕłǒ prawie czerwionĕgǒ do kùpieniǒ abǒ... jidze zymk. Mǒdrĕ nokce sǎ, czej przĕ wsǒdanim do aùtołǎ białka sobie rǎkǎ przĕtrzasnǎłǎ, a czǒrnĕ – òbczas jaczi żǎłǒbĕ. Mǒm widzǒnĕ tĕż biǒtĕ – to je pewno chtos ze słuźbĕ zdrowiǒ, bǒ kǒl nich wszĕtkǒ je na biǒłǒ, nawetkǎ czǎstǐ kǒl nich gǒsc, smierc – tĕż biǒłǒ je. Mǘszǐ jesz sǎ przĕzdrzec, czej mǒ kǒrczi, bǒ bǒlnicowi a jiny państwǒwi słuźcĕ chĕrǒw a smiercĕ prawie (bǒ mĕst niĕ lĕdzy) – w kǒrkach czurpiǎ.

Biwǒ, że białka sobie pazurczi rǒznofarwno robi. To sǎ colemałǒ patriotczi. Czǒrno-żółto – Kaszĕbka. Biǒłǒ-czerwionǒ – Pǒłǒszka. Czej jesz so kǒl nogǒw do te pǒmalĕje – dorazu na jaczi marsz samǒstǒjnotĕ mǒże jic. Leno w sandałach, cobĕ bĕłǒ widzec, jakǒ to je patriotka, a czĕ na ten prǒwdzĕwi marsz trafia.

Jak mǒ białeczka wicy czasu (bǒ to mǘszǐ miec czas na takǎ zabawǎ) – mǒże sobie rǒżnĕ cĕda na pazgnokce nalĕmic abǒ namalowac. Na jeden mǒtilka. Na drĕdżǐ kǎtorka, ptǒszka, wǎdzĕbǒczka czĕ jinĕgǒ bǘłǒszka. I całǐ zwierzǐńc mdze na dwǘch rǎkach do pǒdzywianiǒ. Leno szkǒda taczima rǎczkama z wĕstǒwkǎ co robic. Le mǒże je òbzerac, dzĕwǒwac sǎ jich snǒżoce, ewentualno kǘszkac z ùwǒżanim. Szkǒłǒkǒw przĕprowadzcĕ a lekcjǎ zoologĕ zrobic. Czejbĕ so szkǒlnǒ òd kaszĕbszczĕgǒ namalowa na nokcach rakǒw a nogǒw alfabet – dzecĕ bĕ gǒ chùtkǒ zapamiǎtałĕ.

BĒLNY DOCHTǒR,
NIĒ ÒD PARADĕ –
TELEPǒRADĕ – ZARǒ
ZMERKǒ, ZDRZǎCĕ
NA PAZGNOKCE,
CO JE LǒZ Z SERCǎ,
NĒRKAMA, PĒĒCAMA,
Bǒ JINAK WĒZDRZǎ.

Szkǒlnǒ òd matematyczi – tǒblĕczkǎ mnożeniǒ, òd chemĕ – symbǒle pierwiastkǒw, òd fizyczi – jaczi mǎdri wzǒr. Katechĕtka bĕ miałǎ dzĕł gǒrzi, bǒ co mǒ na nokcach miec? Dwanǒsce apǒsztǒłǒw? Dwa pǒłce za małǒ. Chi-ba że, wej, dzesǎc przĕkǒzaniǒw... Na mǘzyce na pazurkach mǒże miec nǒtczi. Letkǒ pǘdze jaczi spiĕwĕ nauczĕc, leno pǒlcama przebiǎrajǎcĕ.

Chcemĕ òstawic szkǒłǎ... Mǒm czĕtĕ, że sǎ taczĕ białczi, co sobie te nokce przedłūżiwǎjǎ, jakbĕ ni mǒglĕ sztǒt pǒzdac, jaż jima same ùroscǎ... To sǎ nazywǒ tipsĕ. Tej to ju nie sǎ pazgnokce, le krale, a ta, co je mǒ òblokĕ – jidze na wǒjnǎ, bǒ do cze

spǒkǒjny białce takǒ barń? Tec tim to jidze òczĕ wĕdtĕbac, z wĕstrzĕdnĕgǒ ùcha prosto do mǘskǘ doprzińc a kǒl dwanǒstĕgǒ krǎgǘ krzĕłǎ letkǒ sǎ pǒrĕflowac... Dze z taczima „przedłūżkama” pisac doktorat na kǒmpǘtrze, hakǒwac wrĕczi czĕ jakǎs cekawszǎ figùrǎ z chłǒpùlkǎ przerabiac? Kǒ takǒ mǒże żiwcǎ drĕdżĕgǒ ùpchnǎc! Czedĕ jǎ kǒntrolĕra w aùtobùsu ò biliet pǒprosy, nigle gǒ z tima tipsama zez taszĕ wĕkrǎglǒ – pǒłǒwǎ pasażǎrǒw pǒdrapie. A niĕ wszĕtce na wsceklĕznǎ szczĕpiǒny bĕłĕ, to je blǒs zarezerwǒwǒnĕ dlǒ pǒlitikǒw, w całoscĕ tĕch zez Brukselĕ...

Czejbĕ jǒ so tak nokce pǒmalowǒł? Zaro bĕ mie na jakǎ paradǎ z tak-czims rǒczĕłĕ. Leno mǒm je pĕrznǎ krǒtczĕ – to bĕ mǘszǒł dac jima ùrosnǎc. A jakǎ farwǎ lakù? Mie nǒlepi pasĕje bezfarwny. Mǒwiǎ na to bǒdǒj òdżiwka. Ga sobie tim nokce zrobiǎ, widzǎ zarǒ, czĕ jem zdrow. W reklamach je ò pazgnokcach skǒpicǎ, wnetkǎ tĕli, co ò kǒwidze. Tec dobrze zapłǎconĕ – sprzedǒnĕ. Bĕlny dochtǒr, niĕ òd paradĕ – telepǒradĕ – zarǒ zmerkǒ, zdrzǎcĕ na pazgnokce, co je lǒz z sercǎ, nĕrkama, pĒĒcama, bǒ jinak wĕzdrzǎ. Czej sǎ òbgrĕżłĕ – wierǎ człǒwieka jaczĕ nerwĕ biorzǎ. Czej żǒttĕ – mǒże cygarettĕ pǒłĕc. A czej co chto mǒ za pazgnokcama? Z tim mǘszǐ òpasowac, bǒ stǒrǒ kaszĕbskǒ mǎdrosc je takǒ, że „czǒrnĕ rǎce sǎ òd robǒtĕ, a nodzi – òd zgñiĕłstwa”. Tej wierǎ czǒrnĕ nokce sǎ òd robǒtĕ. A czedĕ chto mǒ co za ùszama? A to je ju na czĕsto jiny felietǒmk...

Tǒmk Fǒpka

Są jesz brífce...

Slédnym czasã przéchôdôł do mie szkòlòk z trzeci klasë spòdleczny szkòtë.

Jegò starszi, mòji sąsedzë, pòprosëlë mie, żebë jô jegò przërëchtowôł do recytatorsczégò kònkùrsu w naju mòwie. Kòl niegò doma nicht w pëlckòwsczi gòdce nie rozmiôt, në czasã czëc bëło „jo”, nó co jegò mëma krzëwò zdrza. Kò òna chca bëc „paniã”, a nie wieską babã, co to dërch „jojuje”. Pròwdac pòzwòła òna, żebë ji knòpiczk na ùczbã najégò jãzëka chòdzył, ale przede wszëtczim szło ji ó to, ë ò tim téz gòsno gòda, żebë òn dlëżi w szkòli sedzòł.

– No wie pan, żeby on mógł się uczyć, my z mężem musimy więcej pracować. Takie ciężkie czasy – wzdychała.

Króń tegò bëła dbë, że ùczba pëlckòwsczégò to takò drëgò mùzyka a plastika:

– Wie pan, one coś tam zaśpiewają, potańczą, wycinają, kolorują i malują jakieś kwiatki. No i dobrze, bo pan wie, że te dzieci są teraz takie niewydarzone. Kredki w ręku porządnie nie potrafią trzymać – gniołła.

Në i wòżné dlò ni bëłë ne darmòk wanodzi, òsoblëwie ne sobòtné – tej mia wicy czasu na swòje sprawë. A jesz do te bëła dbë, że w pëlckòwsczych kònkùrsach lzi je co wëgrac.

– No i wie pan, mnie to trochę oburza, że te nagrody są lepsze niż w normalnych konkursach. Wyobraża pan sobie?

Z knòpiczkã wżälë më sã za nôùkã. Z zòczątkù òn baro z antkòwska naju słówka wëmòwiòł, ale że stëch miòł dobri, wnetk bëłny akcënt chwòcył. Widzec téz bëło, że miòł binowi trim – intuicyjny wiedzòł, jak stanąc, jak rãce ùłożëc, dze cësi a dze gòsni co rzec.

KÒ ÒNA CHCA BÈC „PANIĄ”, A NIÉ WIESKĄ BABĄ, CO TO DÈRCH „JOJUJE”. PRÒWDAC PÒZWÒLA ÒNA, ŻEBÈ JI KNÒPICZK NA ÙCZBĄ NAJÉGÒ JĄZÈKA CHÒDZYL, ALE PRZEDZ WSZÈTCZIM SZŁO JI Ó TO, È Ò TIM TÉZ GÒSNO GÒDA, ŻEBÈ ÒN DLÈŻI W SZKÒLI SEDZÒŁ.

– No dobrze, dobrze, chyba dobrze. No wie pan, żeby on mi się tylko na tę wiejską mowę nie przestawił – nie to ze smięchã, nie to na pòwòżno òbtaksowa, czej më ji zaprezehtowelë brzòd najich recytatorskich cwiczënków.

– Niech rôz jesz przed kònkùrsã pòwtòrzi, a mëszlã, że mdze dobrze – pòdniòł jem grëbi pòlc do górë.

– Ile za pomoc? – zapëta.

– Nick, jak dostònie jaczi plac abò wëprzëdniënië, to dlò mie mdze nòbëlniejszò zòpłata – drësno pòsmùkòł jem knòpa pò głowie.

– Hmm, nie za bardzo rozumiem. Znaczy się za darmo? Tak? – widzec bëło na ji gãbie wiòlgã zelgã.

– Jo – cziwnął jem głowã.

– Jeśli tak, to podziękuj panu za pomoc – klepnã knòpa w remiã.

– Bóg zapłac – nen rzekł z ùsmięchã, tak jak sã stëchò.

Mëma zrobia krzëwã mùniã:

– Ale tak ładnie podziękuj, no... – zachãcywa synka: – Dzië..., no jak się mówi, dzië... ku... jë. Dziëkujë. No widzi pan, niczego ich w tej szkole nie uczą – mëma pòcygnã synka za rãkã a szlë dodóm.

A jô òstòł stojącë w dwierzach, rozmësziwającë, kùliż taczich mëmów w nym najim zataconym na zbërkù swiata Pëlckòwie żëje.

Z zamëszeniò wërwoł mie pisklëwi gòs synka najégò brífci:

– Niech bądze pòchwòlony! Tata gòdò, żebë wë dzysò wieczór do niegò przëszlë, bò jemù samémù niehc sã do waju pãdałowac, a mô wòżną sprawã.

Dobrze, że są jesz na swiece taczì brífce...

RÓMK DRZÉDZÓNK

CASSUBIA SACRA

WSTĘP WOLNY

26.09. | niedziela | 16:00
kościół pw. św. Wojciecha

KARTUZY 2021

Zespół Wokalny Art'n'Voices

Kaszubska muzyka sakralna a cappella

03.10. | niedziela | 19:00
kolegiata pw. Wniebowzięcia
Najświętszej Marii Panny

Marzena Michałowska - sopran
Sławomir Bronk - kontratenor
Maciej Zakrzewski - organy

Anna Rocławska-Musialczyk, Adam Diesner
Psalterz kaszubski

15.10. | piątek | 19:00
Galeria Refektarz

Marzena Michałowska - sopran
Sławomir Bronk - kontratenor

Opus Baroque Ensemble
Maciej Kończak - lutnia
Bartosz Kokosza - wiolonczela barokowa
Dagmara Tyrcha - pozytyw/klawesyn

Włoska muzyka sakralna

23.10. | sobota | 19:00
kolegiata pw. Wniebowzięcia
Najświętszej Marii Panny

Vox Intensa Ensemble

Śpiew gregoriański, sakralna
polifonia renesansowa

24.10. | niedziela | 16:00
kościół pw. św. Kazimierza

Marzena Michałowska - sopran
Jan Mędrala - kontratenor
Bartłomiej Choraży - tenor
Sebastian Szumski - bas-barton
Chór Kameralny Discantus
Maciej Zakrzewski - organy
Sławomir Bronk - dyrygent

Anna Rocławska-Musialczyk
Missa Cassubiae

ORGANIZATORZY:

SPONSORZY:

PATRONAT MEDIALNY:

ZAPRENUMERUJ
„POMERANIE”

POMERANIA

PIĘCIOCIĘSIĘCZNIK SPOŁECZNO-KULTURALNY | ROK ZAŁOŻENIA 1963 | CENA 5,00 zł | NR 9 (545) | WRZESIEŃ 2020

STEGNA
BEZPŁATNY DODATEK KASZUBSKOJĘZyczny

50 LAT FILMU
„KASZEBE”
REMUSOWE
SPOTKANIE

WYSTARCZY ZŁOŻYĆ ZAMÓWIENIE
W BIURZE ZARZĄDU GŁÓWNEGO
ZRZESZENIA KASZUBSKO-POMORSKIEGO:

TEL. 500 183 832

E-MAIL: PRENUMERATA@KASZUBI.PL